

Att bo och att vara

Om system för beskrivning och värdering av bostads- och stadsdelsegenskaper

K/mw

Birgitta Lindberg

INSTITUTET FÖR BYGGDOKUMENTATION	
Accnr	
Plac	<i>ser</i>

R71:1982

ATT BO OCH ATT VARA

Om system för beskrivning och värdering
av bostads- och stadsdelsegenskaper

Birgitta Lindberg

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag
750915-1 från Statens råd för byggnadsforskning
till Avdelningen för byggnadsfunktionslära,
Tekniska högskolan, Stockholm.

I Byggforskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

R71:1982

ISBN 91-540-3730-1

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

LiberTryck Stockholm 1982

INNEHÅLL

	FÖRORD	5
	SAMMANFATTNING	8
1	DET VÄSENTLIGA I MILJÖN	13
1.1	I de boendes ögon	13
1.2	I arkitekters ögon	16
1.3	Begrepp och deras betydelse	19
1.4	Tidigare arbeten	23
1.5	Undersökning av ett befintligt begreppssystem	24
2	ANGREPPSSÄTT	29
2.1	Hypotes	29
2.2	Förfarande	31
2.3	Ytterligare premisser för undersökningen	33
2.4	Framställning	36
D E L I B I N O M S I N A E G N A R A M A R 39		
3	UTTALADE MÅL FÖR B	41
3.1	Mål för miljön. Förborgade mål	41
3.2	Villkor på B som medel	48
3.3	B:s fråga	55
4	VAD SLAGS MILJÖ? ÖVERSIKT ÖVER B	59
4.1	Hur B ser den fysiska miljön	64
4.2	Mål och villkor för förverkligande i B	69
5	EXAMINERA B	73
5.1	B:s mål	74
5.2	B:s fysiska förutsättningar	81
5.3	Förutsättningarnas samband med målen	90
6	B:s VÄRLDSBILD SAMMANFATTAD	99
6.1	Atomistisk, rumslig syn på det fasta	99
6.2	Världens överensstämmelse med normer	104
6.3	Världen som medel	104

6.4	I bakhuvudet	107
6.5	B:s svar på B:s fråga	113
7	UPPNÅR B SINA EGNA SYFTEN?	114
7.1	Miljömålen	114
7.2	B:s uppgifter	124
7.3	Systemmålen	125
7.4	Håller B:s svar på B:s fråga?	127
7.5	Utvecklingsmöjligheter	127
7.6	Hur gick det sedan?	131

DEL II RAMARNA IFRÅGASATTA 133

8	DISKUTERA ÄVEN MÅL OCH UTGÅNGSPUNKTER!	135
8.1	En annan fråga	135
8.2	De levande	136
8.3	Att bo och att vara	141
8.4	'Miljö'	144
8.5	Vidare ramar för boende	146
9	PLANERINGENS REDSKAPSBOD	147
9.1	Återblick på B som medel till andra mål	147
9.2	Arkitekters arbetsuppgifter	150
9.3	Normer som grund	152
9.4	Det funktionalistiska synsättet	153
9.5	Syn på målkonflikter	158
9.6	Ramar för arkitekters arbete	162
10	VÄGAR TILL ANDRA BEGREPPSSTRUKTURER	163
10.1	Problem vs lösning	163
10.2	Att särskilja intressen och göra renodlingar	164
10.3	Två typer av undersökningar	164
	ENGLISH SUMMARY	166
	NOTER	170
	LITTERATUR	174
	REGISTER	180

FÖRORD

Intresset för denna avhandlings frågor väcktes hos mig när jag - efter några år som ritande arkitekt - tog anställning vid statens planverk, och där konfronterades med planeringens verbala uttrycksmedel.

Avhandlingen analyserar kritiskt ett synsätt, som i generationer varit förhärskande på den fysiska planeringens och byggandets område. Själv inskolades jag i detta traditionella synsätt tillsammans med mina generationskamrater under utbildningen till arkitektyrket och i min tidigare yrkespraktik. Under åtnjutandet av denna utbildning föll det mig ännu inte in, att man kunde ifrågasätta det synsätt genom vilket kunskaper - och attityder! - serverades, även om jag inte reservationslöst godtog alla delar av utbildningens innehåll. Själva synsättet var för mig på den tiden som genomskinligt, omärkligt.

Min andra utbildning, i filosofi, försedde mig med insikten om att olika sätt att tänka är möjliga, och med användbara analysinstrument. Parallellt började jag få korn på det synsätt i vilket jag inskolats. Det blev diskuterbart för mig.

Bristen på harmoni mellan detta traditionella synsätt och de planeringsproblem som i dag finns att lösa blev alltmer uppenbar för mig. Jag kom att tvivla på själva grunderna i det traditionella synsättet. Ett vagt missnöje gav sig tillkänna, en känsla av att viktiga ting förbises i traditionell planering.

Men på vilket sätt stämde det inte? Med avhandlingen har jag velat klargöra för mig själv vad som är 'felet' med det traditionella synsättet, om det nu är något

fel, reda ut de tankar som hänger ihop med min vaga känsla av obehag kring detta.

Ett andra syfte är att väcka intresse för frågor av denna art, och bidra till en diskussion i saken. Avhandlingen riktar sig främst till dem som sysslar med fysisk planering och dem med särskilt intresse av dessa frågor, och då främst till mina egna kollegor, arkitekterna.

Jag vill tillämpa vissa allmänna begrepp och angreppssätt från filosofin på analysen av planeringens och byggandets sätt att resonera. Det ger vissa problem. Mitt uttryckssätt avviker delvis från det som är gängse inom fackområdet. Det måste det, om jag vill tillföra något nytt. Jag kan bara hoppas att jag lyckats göra skriften läsbar och begriplig.

Jag skulle vilja säga några ord om arbetets framväxt. Ursprungligen utgick jag från ett statistiskt synsätt, (liksom arkitektur är något statistiskt). Jag var då inspirerad framför allt av Rudolf Carnaps Der Logische Aufbau der Welt, där jag trodde mig ha funnit något som på sikt vore tillämbart inom planeringens och byggandets domän.

Mats Furbergs kritik ledde mig emellertid till att söka mig ifrån denna strängt bundna form, till en närmare relatering till frågor om syften med beskrivningar, vilket även gav mig en väg att färdas vidare på.

Det har varit långt mer mödosamt än jag kunnat föreställa mig. Arbetet har genomgått många metamorfoser. Det bär fortfarande spår av det sätt på vilket jag började.

Jag betraktar det gjorda som bara en början. Avhandlingen är av en undanröjande och frågande karaktär. I ett kommande arbete hoppas jag efter hand kunna vända kritiken till dess motsats, i mer konstruktiva ansatser och förslag.

Jag vill här också ta tillfället i akt att uttrycka min tacksamhet över de bidrag jag mottagit till arbetet. Den som betytt mest för mitt arbete är Mats Furberg, professor i filosofi i Göteborg, som jag haft förmånen och nöjet att ha som handledare. I mina ansträngningar att bryta mig fram i riktning mot ett nytt synsätt, har Mats Furbergs handledning varit ovärderlig. Han har väsentligt påverkat arbetets inriktning. Hans frågor har tvingat mig att göra rotvältor av tidigare uppläggningar, och har initierat många omarbetningar och förbättringar. Utöver en ingående kritik har han medverkat med både uppslag och direkta ändringsförslag, så många att de i själva verket späckar texten.

Min arbetsplats har jag under arbetets senare faser haft vid avdelningen för byggnadsfunktionslära, institutionen för arkitektur, KTH, där professor Sven Thiberg berett mig goda arbetsmöjligheter, lämnat mig fria händer samt lämnat värdefull kritik av manuskriptet. Värdefull konstruktiv kritik har givits av civilingenjör Hans Lind och arkitekt Jan Eriksson vid seminarier om utkast till avhandlingen. För intresse, stöd och nyttiga synpunkter tackar jag också medlemmarna i den referensgrupp, som genom byggforskningsrådet varit knuten till projektet, med vilka jag haft tillfälle att diskutera arbetet i dess olika stadier. De är överingenjör Thomas Atmer, länsarkitekt Tord Fagerberg, avdelningsdirektör Mario Ponzio och fil dr Einar Selander. Fotografierna till denna skrift har tagits av fotograf Ola Heinets.

Arbetet har stötts finansiellt av statens råd för byggnadsforskning och statens råd för samhällsforskning. Inom byggforskningsrådet vill jag särskilt tacka forskningssekreterare Ingrid Lundahl för hennes stöd och förtroende.

Birgitta Lindberg

SAMMANFATTNING

Om man skulle förteckna de viktigaste förutsättningarna för att bo, hur skulle en sådan förteckning se ut? Och skulle den se likadan ut som de förteckningar, som idag faktiskt används inom stadsplanering och byggande?

Frågorna har sitt intresse. Ty följs planeringen, kommer verkligheten att se ut som planeringsförteckningen.

Undersökningen gäller en förteckning över förutsättningar för boende använd inom planeringen. Beskrivningskategorierna är lånade från den s k Botkyrkamodellen, ett totalentreprenadssystem upprättat i samband med en tävling om ett bostadsområde i Botkyrka, Thiberg, 1969, här kallad "B".

Vad avhandlingen undersöker är begrepp samt det sammanlagda raster som i en beskrivning läggs över verkligheten. I den meningen är undersökningen teoretisk.

Begreppsbildningen på den fysiska miljöns område är i stort utforskad. Enstaka aspekter har berörts. Några omfattande analyser av hela system av beskrivande begrepp, av den typ som företas här, har jag inte funnit, vare sig i Sverige eller i andra länder.

Hypotes

Hypotesen för undersökningen är, att arkitekter och andra planerare inte alltid beaktar samma faktorer när de utformar ett bostadsområde som dem, som är av vikt ur ett boendeperspektiv. Beskrivningsmönstret B kan antas vara utformat med en typ av syften som är brukliga inom fysisk planering, begränsat till ämnesområdet 'det fysiska', och med hänsyn tagen till en mängd intressenter i miljön. Av dessa intressenter är de boende endast en part. Det som arkitekter är fokuserade på kan således antas vara på ett sätt snävare, på ett annat sätt vidare, än de boendes intressessfär.

Undersökningens två delar

Undersökningen är upplagd i två delar. Den första delen är en system-intern granskning av B. Därmed förstår jag en granskning, där B:s mål tas för givna, och frågan endast rör i vad mån B befordrar de målen. B:s grundmönster för beskrivning undersöks. Det innebär att dels analysera B i sina grundläggande kategorier, dels konstruera B:s världsbild, karakteristiska drag hos den sammanlagda begreppsbyggnaden. I denna del tillämpas en form av textanalys på det komplex av ord, i vilket B är uttryckt.

Den andra delen av undersökningen går utöver B. Där sätts de givna målen för B ifråga. Alternativa mål diskuteras. De redskap, i form av synsätt och en avgränsning av kompetensområde, som planeringen förfogar över för att uppnå sådana mål diskuteras, exemplifierat med B. Till sist ges några allmänna riktlinjer för utveckling av nya begreppsstrukturer för fysisk miljö. I denna andra del av undersökningen tillämpas en form av fenomenell analys.

Resultat

B:s beskrivning av miljön täcker ett mer begränsat område än det som är av intresse för de boende. B lämnar ingen definition av 'boende'. Men närhelst B behandlar boendet är det i praktiken fråga om några praktiska aktiviteter av daglig rutinkaraktär, såsom sömn, tvätt, mathållning. De är begränsade till det som sker inom stadsdelens murar, och till dem som har sin bostad inom området. Boendet ses i B frikopplat från sina "bärare", som är anonyma i sig och i sina inbördes relationer. Det är som om B hade givit en operationell definition av 'boende' i termer av funktioner och nivåer. Från en sådan läsning har jag utgått.

Till skillnad häremot diskuteras ett alternativt 'bo-

ende begrepp där alla berörda människor i området berörs, även brevbarare, expediter mm, som omfattar mer än de rent praktiska göromålen, och som även innefattar expeditioner ut över stadsdelsgränsen.

Miljön ses i B begränsad till det fasta. Trafik och annat rörligt i miljön ingår inte i systemet. Miljön ses tidlöst, den framställs som i ett obestämt nu. Av det fasta urskiljs delar som atomer, helheten beskrivs i sina delar - stadsdelen som en storatom, oberoende av omgivande stadsdelar. Det är förortsförhållanden som beskrivs, ett storsamhälle tycks vara förutsatt. Den typ av element som beskrivs är främst utrymmen och marktytor, medan den fasta materian spelar en underordnad roll. De egenskaper som beskrivs är framför allt rumsliga, även utrustning och klimatförutsättningar beskrivs.

De aspekter av människor och människors liv som berörs i denna typ av beskrivning är främst "mål-rationella", nyttoinriktade. Andra aspekter av det mänskliga faller utanför. Människan ses idealiserad.

Synen på miljön utmärks av vad jag kallar ett funktionalistiskt synsätt. Miljöns delar tas på ett vis som en huvudsak, de mål som skall uppnås är häftade till dessa som påhäng. Det ger en fragmentarisk syn på aktiviteter, fragmentariserad efter utrymmen i miljön. Detta synsätt innebär svårigheter för en diskussion av måluppfyllelse i miljön.

B:s synsätt synes i huvudsak överensstämma med det som uttrycks i gällande normer, och verkar i sådana avseenden typiskt för fysisk planering. B:s beskrivningsmönster kan förklaras genom de ramar som gäller för planering.

Resultaten av undersökningen styrker hypotesen, att arkitekter inte alltid beaktar vad som är väsentligt ur ett boendeperspektiv.

För att främja alternativa mål, måste andra begreppsstrukturer utvecklas. Några riktlinjer för ett sådant arbete anges.

Praktisk användbarhet

Jämförelsen mellan vad som beaktas i planeringen och vad som är väsentligt för de boende kan, om man så vill, tas som grund för omprövning av planeringsprofessionens grundvalar. Vad ägnar sig arkitekter och andra planerare åt? Är det allt som är viktigt att beakta?

Ett syfte med att studera ett befintligt begreppssystem är att göra tydligt hur det ser ut idag. Ett annat är att leta efter alternativ. I den mån jag har lyckats med båda syftena, har jag givit en bild att ta spjörn mot för att utveckla nya begreppsstrukturer anpassade till en vidare (och enligt min uppfattning mer rekommendabel) syn på boendet.

1 - DET VÄSENTLIGA I MILJÖN

Asfalt

Asfalt

Asfalt

B e t o n g

Asfalt

B e t o n g

Asfalt

Asfalt

Ö k e n

Hoppade du någon gång glashage? Den ritades upp - med en sträng av kvadratiska rutor, två utbredda parrutor inflikade, och en ring på slutet - så fort någon bar-mark tittade fram om våren. Man kastade en glasbit i de olika rutorna. Det rituella rörelsemönstret utförde vi vad jag minns utan några besvärjande ord, fötter i hopprytms variationer markerade. Om det hade någon magisk verkan vet jag inte.

Vad skall finnas och inte finnas, där barn ritat sina hagar - där arkitekter ritat sina hagar, att byggas i asfalt, betong och annat? Frågan är beständig, ty svaren är kortlivade. Mellan decennier förändras livsmönster, och miljön skall anpassas till det.

Och bara för den händelse ordramsan i inledningen inte skulle ha magisk kraft nog att besvärja makterna bakom miljös växlingar - följer här, för säkerhets skull, även en rationell utveckling av problemet!

1.1 I de boendes ögon

Närmast i åtanke har jag miljön ur aspekten livsmiljö.

Vilket liv? Heidegger, 1974, tar begreppet 'boende' i vid mening, som "det sätt på vilket de dödliga är på jorden".

Uteslut från det begreppet rävar, koltrastar och andra dödliga som inte är människor! Kvar blir ändå ett begrepp som är vidare än vardagsspråkets. 'Bor' gör man då inte bara i sin bostad, utan också på arbetsplatsen, på vägarna, i butikerna, ja på alla platser man habituellt besöker under dagens rutiner. En central fråga är då hur 'de boende' har det, och vad som är av intresse för dem i miljön.

Det kan vara annat än vad som rör företag eller andra organisationer, vad som rör landets ekonomi, eller vad politiker och planerare talar om.

Hur miljön är att 'bebo' är i grunden en fråga om hur den är i 'de boendes' egna ögon. En helt annan fråga är vad du eller jag anser som vetenskapsman eller planerare, för deras räkning. Själv är jag arkitekt. Men också, som jag hoppas, en dödlig på jorden. När jag här tänker mig miljön ur 'boendets' synvinkel är det därför ur ett eget 'boende'perspektiv, dock med bara denna enda dödliga som bakgrund, inte med anspråk på att täcka alla människor. Men kanske delar du och några till mitt synsätt.

1.1.1 Radikalfråga

Huruvida vår tid utmärks av större förvirring eller oenighet inför miljöns utformning än andra tider kan jag lämna osagt. Någon större entusiasm över dagens miljöer är i alla händelser inte påfallande. 1) Kan det meningsutbyte som äger rum erbjuda utgångspunkter för en utveckling som alla har glädje av? Något som kan vara nyttigt, uppväcka slumrande möjligheter, är att gå tillbaka till rötterna. Jag vill därför ställa en enkel fråga:

Vad är väsentligt i miljön?

Det svar som önskas skulle ge en inblick i vad människor behöver - vilka ting i form av byggnader, gator och annat som skall finnas, vilka egenskaper dessa ting skall ha, hur de skall vara ordnade i förhållande till varandra för att utgöra en hel livsmiljö.

Som förklaring skulle förutsättas svar även på frågan varför dessa ting behövs. Vad behövs för att en människa inte - som von Wright, 1982, säger - skall ha det illa? Vad är outhärligt, vad på annat vis av betydelse - till vilka ändamål?

1.1.2 Allt väsentligt

Exempel på sådant som har betydelse kan lätt ges. För mig är det bl a träden och ängen jag varje dag bestirrar genom fönstret, butiken där jag handlar mat, att bo i en stad vid vattnet, sådant jag särskilt tänker på som positivt - några enstaka saker. Ännu närmre i sinnet är kanske det som har betydelse i negativ bemärkelse, sådant som arbetsvägens längd, bullret. Också det blir enstaka företeelser i helheten.

Vad jag frågar efter här är något mer, ett slags förteckning över allt det, som är väsentligt i miljön ur 'boendets' synvinkel. Det är givetvis olika för olika människor - delvis olika, det finns också något gemensamt. Skillnaderna innebär inte att det är omöjligt att finna en sådan förteckning, bara att den till en del blir differentierad, efter olika människors olika inriktning.

Förteckningen skall vara total. Det betyder inte att alla detaljer i form av byggnadsdelar, stickor och strån skall vara med. Tanken är att, på någon nivå, hela miljön skall vara täckt, allt vare sig byggd miljö eller natur, planerat eller oplanerat. Ett 'globalt'

perspektiv på miljön avses. Frågan är: Hur skall miljön vara totalt sett, för att ingenting skall fattas oss? Eller lagom mycket fattas.

'Allt' väsentligt får här slutligen tänkas begränsat till allt 'möjligt'. Ty förteckningen har ett praktiskt syfte. Den är tänkt för denna värld, inte en ideal.

1.2 I arkitekters ögon

'De boende' motsvarar en synvinkel på miljön. Jag tar till mig ytterligare en - arkitekternas. Det ger två aspekter att anlägga på miljön, tagna ur en mängd möjliga. 'Arkitekt' förstår jag, här och fortsättningsvis, i vid mening. Det får vara ett samlingsbegrepp för fackmän av olika bakgrund, med uppgift att planera och forma miljön som produkt. Det behöver inte definieras närmare i sammanhanget.

Paret av arkitektögon inryms ju alltid i samma person som ett par 'boende'ögon. Ändå kan man inte ta för givet att de i alla situationer ser samma saker. På vad är arkitekters ögon riktade, när de betraktar miljön som just arkitekter?

1.2.1 Planeringsfråga

Arkitekten, så allmänt uppfattad, står inför en fråga, som i vissa delar sammanfaller med 'den boendes' fråga ovan. Det är en fråga om hurdan miljön skall vara, i de avseenden den planeras och formas av arkitekten.

Sammanfaller gör frågan, därför att det gäller samma miljö, och för att det också för arkitekten rör sig om ting, med sina egenskaper och inbördes relationer.

1.2.2 Miljökompromissen

Men med tanke på vem? Här divergerar frågorna. För till vad skall arkitekten ta hänsyn vid valet av utformning? Här finns flera intressen. Är det byggnadsekonomi och ett rationellt utnyttjande av befintliga maskinparker som skall främjas? Eller trivseln för dem som 'bebor' ett område? Kanske något tredje.

Så enkelt är det väl oftast inte, som antingen det ena eller det andra. Det är en mängd ändamål som skall uppnås, och 'boendet' är inte det enda som arkitekter har att tänka på. I resultatet av arbetet skall olika intressen vara avvägda, i ett slags kompromiss. Frågan hur den kompromissen skall göras kan jag i det här sammanhanget, redan begränsat till en inriktning på 'de boende', lägga åt sidan.

1.2.3 Arkitekters arbetsområde

Så som en arkitekt ställer frågan om hur miljön skall utformas, berörs även, vad arkitekten som arkitekt skall åstadkomma. Frågan kan därmed turneras till en fråga om arkitekters uppgifter och arbetsområde. Vad är det att planera fysisk miljö? Vad sysslar arkitekter med, egentligen? Hur definieras arkitekters ämnesområde?

Är det hus, gator, hela miljöer? Är det fast materia, asfalt, betong och annat, eller är det rummen däremellan, kanske både och? I den fysiska planeringens olika specialiteter - översiktlig planering, detaljplanering, projektering, konstruktionsbestämning - vad är arten av de ting och förhållanden som arkitekter s a s hanterar i sitt arbete? Och vad blir följaktligen utelämnat?

1.2.4 Bestämmande ramar

Vad som är föremål för arkitektarbete är en fråga man som arkitekt kanske mindre ofta ställer sig. Man får sig tilldelad en arbetsuppgift. Det kan vara att rita en byggnad, att göra en stadsplan för några fastigheter eller något annat. Man försöker lösa den på bästa sätt. Avgränsningen av objektet är en förutsättning som är given i uppgiften.

Och innanför uppgiftens givna gränser kan valet av ting och förhållanden att hantera för arkitekten inte heller sägas vara fritt. Det är bundet av faktorer i situationen. Man har en fördelning av arbetsuppgifter i skilda kompetensområden för olika slags fackmän. Man har också de etablerade arbetsrutiner man fått i arv från tidigare generationer fackmän på området. Och man har de inrotade sätt att tänka, i vilka man inskolats genom utbildning och anpassning till arbetsplatsens rutiner.

Till dessa kringliggande faktorer, som i en mening 'ger' valet av ting och förhållanden att arbeta med, skall jag här referera som 'ramarna' för urvalet av ting.

En fråga att hålla i minnet är, vilken roll ramarna för arkitekters arbete spelar för deras insatser i miljön. När jag här frågar om objekten för arkitekters arbete, gör jag det mot bakgrund av dessa bestämmande ramar.

1.2.5 Det planerade vs det väsentliga. Omprövning

De två synvinklar på miljön, som jag tagit fasta på, 'de boendes' och arkitekternas, har jag urskilt för att kunna koppla dem till varandra. Korsningen ger frågan, vad arkitekter arbetar med, sett mot bakgrund av vad som är väsentligt för 'de boende'. Vad är det för hagar, som arkitekter ritar, där vi får hoppa som 'boende'?

Tas i yrkesutövningen hänsyn till allt för 'boendet' väsentligt, eller är det något i detta avseende väsentligt som 'missas' i planeringen, i så fall vad?

Det är självklart inte möjligt att i varje arbetets ögonblick ifrågasätta en praxis som är etablerad, och som är förbunden med samhällets praxis i övrigt. Men samhället förändras. Det kan hända, att synen på ämnesområdet blivit anakronistisk. Någon gång emellanåt skadar det inte att sätta professionens grundvalar under lupp. 2) Vilka är de? Är de ändamålsenliga?

Ett problemområde har härmed skisserats. Mot denna bakgrund kan jag nu återvända till de två huvudfrågor som ställts. Det är frågan vad som är väsentligt i miljön och frågan vad arkitekter arbetar med. Av vilken art är dessa frågor, närmare bestämt?

1.3 Begrepp och deras betydelse

Att fråga efter det väsentliga i miljön eller det som arkitekter arbetar med, är inte att fråga efter 'verkligheten', själva miljön. Det är inte de konkreta ting på olika platser som människor värdesätter, inte de konkreta hus som blir byggda efter arkitekters ritningar. Frågan berör inte ting av den sort man kan gripa med handen.

Frågan träffar istället de begrepp som används för att med tanken gripa denna verklighet, allmänföreställningar som sorten 'hus', sorten 'gata'. Det är kategorier genom vilka verklighetens annars kaotiska kontinuum fångas - mentalt sett. Verkligheten 'be'grips genom att skåpas in i kategorier av ting, ett kategoriskåp för byggnader, ett för gator.

Tillsammans utgör hela mängden kategorier man använder, kategorischemat, ett klassifikatoriskt mönster. Det har karaktären av ett raster, som i tanken läggs över

verkligheten. Rastret bestämmer vad av verkligheten som kommer med i uppfattningen, och vad inte.

Frågorna om det väsentliga i miljön och om föremålen för arkitekters arbete är frågor om två begreppsliga raster, genom vilka världen fattas.

1.3.1 Fråga om form

Dessa abstrakta frågor om kategorier och begreppsliga raster är frågor om form. Kategorier och kategorischema utgör begreppsliga former, i vilka världen uppfattas eller uppträder.

1.3.2 Kategorischema - ett val

Men betydelsen av begreppsliga raster inses kanske inte så lätt. Varför skall man undersöka dem?

En funktion hos begreppen är att de 'avbildar' världen. Normalt, i den dagliga praktiken, tas de för givna, som självklara avtryck av världen. Att man rör sig med begreppet 'hus' när man talar om hus, har man normalt inte anledning att reflektera över. Det som märks är de konkreta husen. Begreppet 'hus', däremot, är som genomskinligt. Varför en kategori som 'funktion' skall vara föremål för arkitekters intresse, snarare än något annat, bryr man sig inte heller nödvändigtvis om att fundera över.

Kanske finns inte ens en klar uppfattning om en möjlighet till val mellan olika begrepp. Det habituella för med sig en uppfattning av självklarhet. Den självklarheten är emellertid bedräglig. Hur man uppfattar världen är inte något givet.

Det tar sig uttryck bl a i att olika kategorischeman existerar parallellt för samma stycke verklighet. För

att handskas med 'mark', t ex, har man inom den fysiska planeringen olika uppsättningar begrepp. Gäller det frågor av äganderättslig art, betraktas marken som 'fastigheter' o d. Gäller det däremot frågor om markens användning, delas istället samma mark in enligt ett helt annat mönster, med andra gränser mellan pusselbitarna, i 'friytor', 'lekplatser' o d, utan att det då nödvändigtvis görs åtskillnad mellan vad som ligger inom eller utom en för leken betydelselös eller för ögat omärklig fastighetsgräns.

Över tiden ändrar också de vid en tidpunkt fixa kategorierna sin karaktär. Man behöver bara erinra sig historien av begreppsbildning i vetenskapen, liksom utvecklingen av skiftande synsätt inom konst och arkitektur. 3) Vitruvius' kolonnordningar har till och med försvunnit från den uppsättning former en nutida arkitekt arbetar med, 4), kanske går le Corbusiers 'hus i park' samma öde till mötes. Frågan om synsätt på miljö är en äkta fråga. Det är ett val som görs.

Om man då åtminstone teoretiskt ser en möjlighet till val, kan det ändå tyckas mest naturligt, med tanke på arbetsfördelningen i samhället och annat, att arkitekter manipulerar just det de manipulerar, bl a någonting utan kolonner som kallas "byggnad". Men vad av detta är givet? Kanske finns vägande skäl för att ta upp andra begrepp, som komplement eller för att omforma det traditionella begreppsmönstret.

1.3.3 Begrepp representerar intressen

Beskrivningsmönstrets betydelse tycks mig förbisedd, med dess betydelse för värdering. Betydelsen ligger i att begreppen representerar intressen. En alldeles slät, stor markyta - vilken 'cykelplats' för lille Kalle med sin nya trehjuling! I de vuxnas ögon - en 'parkeringsplats'. Där skall fyrahjulingar köra, inte trehjulingar.

En uppsättning begrepp kan då vara mer eller mindre lämplig. Lämpligheten beror på vilka intressen den skall representera. Det har att göra med vilka problem som ska lösas, vad man vill uppnå. Kategorier är förbundna med problem och syften.

Det är samtidigt ett samband med konsekvenser. Att sätta en uppsättning kategorier för planering i samband med frågor om de problem, på vilka den är inriktad, eller de syften den representerar, är att fråga, vilka konsekvenser av planeringen den bevakar.

1.3.4 Stöpform för verkligheten

Har arkitekters sätt att tänka någon betydelse för resultatet av deras arbete?

Vad en person kan beskriva i miljön, beror självklart på vilka kategorier som väljs för beskrivningen. Lika så sätter föreställningsvärlden, de tanke-kategorier man har till förfogande, gränser för vad som kan värderas som bra eller dåligt. Såväl kunskap som värdeuppfattningar hänger på ett visst begreppsligt raster.

Arkitekters sätt att tänka har en speciell verkan utöver detta. Eftersom begreppen utgör de former som tankarna tar sig, utgör de även de former, i vilka arkitekter planerar, projekterar, ritar. De går därmed vidare till att bli de former, i vilka något handfast görs i miljön. Sättet att tänka styr på detta sätt byggandet. De banor, i vilka arkitekter tänker, kan ses som dolda faktorer bakom planeringens inriktning och resultat. Begreppen blir stöpform för verkligheten.

Dessa förutsättningar för verklighetens utformning är desto mer betydelsefulla, eftersom de är implicita, knappast observerade, icke diskuterade. Om dagens byggande är 'funktionalistiskt', vilket begreppsligt mönster är förutsättningen för det? Världen kan stöpas i olika former.

1.4 Tidigare arbeten

Begreppsbildningen på arkitekturens och den fysiska miljöns område är närmast att likna vid en vit fläck på kartan, utforskad.

Klassifikationer och nomenklaturer lever sitt liv inom området, för de mest skilda ändamål. Vid sidan av tusenåriga terminologier för byggnader och byggnaders delar, med namn på minsta triglyf och metop i entablementet på ett grekiskt tempel, står nära nog lika detaljerade sentida uppfinningar, urskilda med tanke på industriell standardisering och typisering. För fysisk miljö i större stycken, har under senare decennier frågor om klassificering aktualiserats bl a vid utformning av normer för planering. Uppkomsten av totalentreprenadtävlingar och andra omfattande projekt har bidragit till utväxten av explicit formulerade system för att beskriva och värdera miljö. 5)

Nya konceptioner har efterlysts därtill, som ett återkommande tema i skrivelser om dagens planering. Som exempel kan nämnas Rappaport, 1979, som pekar på betydelsen av begrepp som prototyper för utformning av allt från små nyttoföremål till hela städer.

Något som saknas är analyser av begreppsbildningen på området. Sammanställningar har utarbetats, bl a av Tekniska Nomenklaturcentralen. De är emellertid av lexikalisk karaktär, ordlistor i syfte bl a att standardisera fackspråket. De klassifikationer och beskrivningssystem som utvecklats, har, med enstaka undantag, presenterats utan någon mer ingående analys av tidigare ansatser, som det kan verka skapade från noll. Bedömningssystem för totalentreprenad har studerats, i Sverige av bl a Janson, 1970, Ullstad, 1970, Ericson, 1971, Hollter, 1971, Marksjö, 1971, Eriksson et al, 1973, Lind, 1975. I andra länder har värderingssystem studerats av bl a Musso, 1974, Wolff, 1975, Burisch. Vad som tagits upp inom dessa olika undersökningar är

dock främst förutsättningar för värdering i form av betygsskalor, vikter och sammanvägningsoperationer i värdekalkylerna hos system av denna art, samt frågor om vägning av kostnad mot kvalitet. 6)

Beskrivande begrepps betydelse för utfallet av värdering tycks inte ha uppmärksammats i samband med värderingssystem för fysisk miljö. Inom värdefilosofin har omvändningen ägnats större intresse, värdeordens betydelse för beskrivning. Val av beskrivande begrepp har berörts som en form av värdering i vetenskap. 7) De beskrivande begreppens betydelse för de värdepåstående där de ingår har inte ägnats samma intresse.

Den beskrivning av miljön, som utgör underlag för värdering, det må vara i en totalentreprenadsituation eller annars, har därför i stort lämnats obesedd. Några aspekter har berörts av Eriksson et al, 1973 och Lind, 1975. Någon studie av enstaka begrepp kan påträffas. Ligo, 1973, har studerat begreppet 'funktion'.

Om det gjorts några mer omfattande analyser av hela system av beskrivande begrepp, av den typ som företas här, så kan de inte vara många. Jag har inte funnit några, vare sig i Sverige eller i andra länder.

1.5 Undersökning av ett befintligt begreppssystem

De två frågor som formulerats - Vad är väsentligt i miljön för 'de boende'? och Vad, sett i relation därtill, arbetar arkitekter med? är omfattande frågor, svåra att besvara. De kan i sammanhanget betraktas som typfrågor för undersökningen.

Min ambition är inte att ge mig på hela det fält som dessa frågor täcker. Den undersökning, som skall presenteras här, avser att belysa ett begränsat avsnitt av detta fält.

1.5.1 Befintliga planeringsbegrepp - ett avstamp?

De explicit formulerade bedömningssystemen för fysisk miljö gör att tänkesätt och värderingsgrunder inom den fysiska planeringen på ett annat sätt än tidigare blivit allmänt tillgängliga och åtkomliga för diskussion.

För att försöka ta vara på arbete som tidigare gjorts, väljer jag att arbeta med en analys av beskrivningsmönster som utarbetats inom fysisk planering, med uppgiften att söka få en uppfattning om grundläggande drag och ge en karakteristik. Om undersökningsobjektet här således blir arkitekters sätt att uppfatta miljön, erhåller det andra synsättet på miljö som urskilts, 'de boendes', rollen av den värdemätare, mot vilken planeringsmönstret granskas.

Karakteristiken av ett sätt att beskriva miljön kan sedan tjäna som en definierad motbild att ta spjörn mot, i den mån en utveckling av andra synsätt förefaller motiverad. Det blir ett försök att i det befintliga finna ett avstamp för en ny utveckling.

1.5.2 Ett enda system

Jag har inte för avsikt att göra någon vittomfattande studie, representativ för hur arkitekter i allmänhet tänker eller vad de brukar planera. 8) Jag redovisar inte en mängd av beskrivningsmönster.

Jag väljer istället att presentera en studie av ett enda begreppssystem. Utifrån ett enskilt system kan man kanske inte dra några bestämda slutsatser om hur några bestämda arkitekter arbetar. Men på sparlåga, åtminstone, kan man väl hålla den frågan, om vi inte här som arkitekter känner igen oss i vissa stycken?

Att hålla sig till ett enda studieobjekt har den fördelen, att framställningen kan få en viss enkelhet,

vilket tilltalar åtminstone mig. För mina syften, som är att få fram en motbild, räcker det också att studera ett system. Det behöver inte vara typiskt i alla avseenden, huvudsaken är att det ger underlag för att artikulera vissa frågor.

1.5.3 Analysmaterialet Botkyrkamodellen

Det system jag valt att analysera är den s k Botkyrkamodellen. Den utarbetades inom Statens institut för byggnadsforskning för en totalentreprenadtävling om ett bostadsområde i Botkyrka. Den finns redovisad i en rapport rubricerad "System för beskrivning och värdering av bostads- och stadsdelsegenskaper", Thiberg 1969. Jag kallar den "B-rapporten".

Att jag valde just Botkyrkamodellen som studieobjekt var väl vid den tidpunkten mest en slump. Den råkade komma i min väg. Men det finns också rationella skäl att peka på. Fördelar är att den är välkänd. Som ett tidigt totalentreprenadsystem för bostadsområden blev den uppmärksammas och diskuterad. Beskrivningsmönstret finns explicit redovisat, vilket ger bra tillfälle att studera grunden för värdering. Redovisningen av modellen i den nämnda rapporten lämnar många frågor öppna, vilket ger en mängd uppslag för analys. Det är nu några år sedan Botkyrkamodellen utarbetades, vilket kunde tala emot den som studieobjekt. Att tiden går är emellertid i sig inget tecken på utveckling. De frågor jag avser att studera har inte varit föremål för arbete. Positivt med Botkyrkamodellen är att den ger prov på en samling befintliga, använda planeringsbegrepp. En intressant egenhet är att den är uppbyggd kring statliga normer och annat s k planeringsunderlag. Den ger därmed en länk till ett synsätt som har stor praktisk betydelse.

1.5.4 Hur Botkyrkamodellen studeras - B

Botkyrkamodellen inbegriper en procedur som omfattar allt från beskrivning av små delar i ett bostadsområde till rangordning och val av bästa förslag bland ett antal konkurrerande. Ett system av denna art kan studeras i en mängd avseenden. För att undvika missförstånd, skall jag i förväg nämna några avseenden i vilka jag inte studerar detta system.

Botkyrkamodellen studeras inte i egenskap av planeringsmetod. Det är inte fråga om modellen som totalentreprenadssystem eller som utvärderingsinstrument, och inte som nyttovärdesanalys eller måluppfyllelseanalys. Studiet är här begränsat till allmänna deskriptiva aspekter.

Inte heller studeras Botkyrkamodellen som uttryck för sättet att tänka hos författaren av B-rapporten eller som arbetsprestation. Den upprättades i stor hast, för att fylla ett akut behov, i en heroisk ansträngning att utifrån normer och annat tillgängligt material utarbeta en enhetlig mall för värdering. Om det var det rätta att göra i den situationen, är något som faller utanför intresseområdet här.

Vad jag skall göra är, helt enkelt, att låna den uppsättning beskrivande begrepp som ingår i Botkyrkamodellen, och som finns redovisad i den nämnda rapporten. Till denna uppsättning begrepp skall min undersökning vara begränsad. Till det beskrivningsmönstret skall jag för korthets skull här referera som "B".

Samlingen begrepp tar jag då som frikopplad från rapportförfattaren och från det historiska tillfälle då modellen tillämpades. Vad som tänktes eller gjordes i samband med Botkyrkatävlingen faller utanför undersökningen.

Utöver själva uppsättningen beskrivande begrepp kommer

jag att, för förklaring av den, även undersöka den beskrivning av systemet som ges i B-rapporten. Jag baserar min undersökning helt på denna publicerade text. Annat material som upprättades i samband med tävlingen, förarbeten, bedömningsprotokoll m m, tas inte upp.

Uppsättningen beskrivande begrepp, B, frikopplad från författare och tillämpningssituation, skall jag studera som en kategoriförteckning över det väsentliga i miljön. Detta är inte riktigt det ändamål för vilket B sammanställdes, och man kan därför inte utgå ifrån att den helt skall överensstämma med vad som är väsentligt ur 'boendets' synvinkel.

Undersökningen är en kritisk granskning av B. Som jag hoppas har framgått, är syftet inte att nedvärdera detta system eller det arbete som lagts ned på det. När jag etiketterar B i olika avseenden är det för att klarlägga, inte för att klandra. För utarbetande av B gällde vissa ramar, bl a de som ligger till grund för planering i allmänhet. B utgör ett exempel, bland andra tänkbara, på ett praktiserat synsätt. I den mån analysen ger anledning till ifrågasättande, så skall det ifrågasättandet ses som riktat mot ramarna, inte mot B.

Föremålet för min undersökning är ett begreppsligt raster och inte den verklighet, över vilken detta raster ligger. Undersökningen är därför av begreppslig art och i den meningen teoretisk. Vilket angreppssätt skall väljas för ett sådant stoff?

2.1   Hypotes

Min hypotes är att arkitekter i ett bostadsområde med dess närmiljö inte alltid beaktar samma faktorer som de faktorer, som är viktiga ur ett boendeperspektiv.

Det är sannolikt, att B är skriven med en typ av syften, som är brukliga inom fysisk planering. Dessa omfattar en mängd parterers intressen. De begränsar sig till ämnesområdet 'det fysiska'. I det fysiska skall de olika parternas intressen sammanjämkas.

'De boende' är endast en av dessa parter. Det som arkitekter är fokuserade på, kan förväntas vara å ena sidan snävare, å andra sidan vidare än 'de boendes' intressefält - snävare genom begränsningen till det planerade, men vidare genom hänsynen till andra parter.

Undersökningen syftar i sin helhet till att utarbeta och pröva denna hypotes.

2.1.1   Skäl för divergenser

Olika skäl kan tänkas för att ting, som är väsentliga för 'boendet', skall saknas i en miljökonception för planeringsändamål, t ex i B. 9)

Den fysiska planeringens kompetensområde har sina fasta begränsningar. Det som ligger utanför dessa kan inte förväntas ingå. Affärers öppettider, t ex, är något som visserligen regleras, men inte med fysisk planering som instrument.

Inom kompetensområdet kan systemet vidare vara avskuret till någon del, avsett för ett begränsat moment av planeringen. I B:s fall var det en tävlingsbedömning. Förhållanden som slås fast i andra moment av planeringen, t ex i generalplanen som förutsättning för tävlingen eller i skeden efter tävlingen, ingår då inte nödvändigtvis i bilden.

Med nödvändighet begränsas föremålen för beskrivning till ett urval. Andra föremål, som ingår som delar i dessa föremål, framträder då inte, inte heller nödvändigtvis föremål som har en direkt koppling till dem, t ex hissmaskinrum som förutsättning för hiss.

Ytterligare skäl för att något saknas kan vara att det ansetts oviktigt. För övrigt tillkommer normala utslag av den mänskliga faktorn.

Analogt kan skäl finnas för att ett system för detta ändamål innehåller även sådant som ur 'de boendes' synvinkel är av mindre intresse. I 'boendet' innefattas t ex inte direkt de tekniska försörjningssystem som ligger oåtkomliga inom byggnadskonstruktionen.

2.1.2 Två frågor om världsbild

Uppfattningen av världen som helhet, strukturen av kategorier, kallar jag här för 'världsbild' (i brist på bättre ord, och utan att därför förutsätta någon bildteori om mening. 10)). 'Världsbild' skall inte förstås som nödvändigtvis omfattande världen i sin helhet. Den kan vara begränsad till någon del av världen. Varje bild innebär för övrigt något urval i vad som avbildas

inom området. 'Världsbild' är det totala raster, som med ett visst beskrivningsmönster läggs över miljön. Hypotesen för undersökningen kan utvecklas som två världsbildsfrågor:

- i) Vad är B:s världsbild?
- ii) Hur skall en 'de boendes' världsbild på området se ut?

2.2 Förfarande

Med utgångspunkt i dessa två frågor, är undersökningen upplagd i två delar. Den ena är en system-intern granskning av B. Där tillämpas en form av textanalys på det komplex av ord, i vilket B är uttryckt.

Den andra delen av undersökningen går utöver B. I den delen tillämpar jag ett slags fenomenell analys. Till den alternativa världsbilden lämnar jag material i den formen, att sådant som inte är beaktat i B dras fram.

Hypotesen utarbetas vad gäller B som svar på en konstruktionsfråga och vad gäller ett (mitt) boendeperspektiv.

Hypotesen prövas för ett fall, ett planeringsfall (B) och ett boendeperspektiv (mitt). Jag tar då fram ett alternativt synsätt, några invändningar, som jag tror slår envar, som betraktar miljön ur en boendes perspektiv.

För att verifiera detta i sträng bemärkelse för en mängd boende människor skulle krävas, att man tagit reda på att det finns en consensus bland dessa boende, genom en sociologisk undersökning. Den undersökningen har jag inte gjort. Vad jag ger här är en teoretisk bakgrund till en sådan empirisk undersökning.

Med analys av planeringsdokument, som valts som metod

här, ges kategorier, som kan antas ligga nära det som kommer att förverkligas i miljön. Med den typ av system som studeras blir också helhetsmönstret överskådligt.

2.2.1 Alternativa förfaranden

För en undersökning med denna inriktning finns annars alternativa vägar att gå fram. Ett sätt är att fråga arkitekter och 'de boende', på vad de är inriktade och vad de uppfattar som väsentligt. 11) Jämfört med en sådan intervjuundersökning innebär analysen av planeringsdokument mindre risk för 'falska' svar. Dokumenten ligger närmare det förverkligade än vad det talade ordet gör.

Ett annat sätt är att iaktta beteenden, arkitekters förehavanden i planeringens process samt beteenden hos 'de boende' som kan antas vara uttryck för värdeuppfattningar. Genom att belysa vad arkitekter gör, bl a vid sidan av de alster de ger ifrån sig, kunde man komma förbi problemet, att dessa produkter inte nödvändigtvis är täckande för arkitekters hela verksamhetsfält.

Man kunde också studera vad som byggs, bevaras eller rivs i miljön.

Alla sätten att gå fram innebär sina fördelar och nackdelar beträffande vad man kan komma åt i undersökningen, och alla har sina svårigheter.

2.2.2 Ingående undersökningsmoment

Med de typer av frågor som ställs, kommer följande slags moment att ingå i undersökningen (inte nödvändigtvis i kronologisk ordning):

- i) konstruktion av analyschema
- ii) tolkning av B
- iii) analys av det tolkade materialet
- iv) jämförelse mål - medel i B
- v) prövning av mål

Allt av intresse i systemet är inte explicit redovisat. En uppgift är därför att dra fram implicita antaganden i systemet. Det blir en undersökning av hur en uppsättning begrepp är formad utifrån förutsättningar i form av föreställningar, tankar, ideal, som dessa tar sig verbala uttryck. Genom att söka klarlägga undermedvetna regler för användningen av begrepp inom ämnesområdet, hoppas jag kunna bidra till en utveckling av den fysiska planeringens filosofi.

Analysen skall urskilja systemets kategorier. Kategoriernas avgränsning är något man som regel inte behöver bekymra sig om. I sammanhang som tävlingsbedömningar av den art, där man bokstavligen kalkylerar med enheterna ifråga, har det dock en praktisk betydelse för utfallet av värderingen, hur dessa enheter är avgränsade - och kanske har man i sådana sammanhang ägnat alltför litet intresse åt de kriterier, genom vilka de ingående kategorierna urskiljs.

I ett sammanhang som detta, i varje fall, där intresset är fokuserat just på det klassifikatoriska mönstret, och uppgiften är att skapa klarhet om detta, är en fråga, hur kategorierna är avgränsade. Att ange en lista med namn på kategorier är då inte så upplysande. Kategorierna skall bestämmas till sin innebörd. Det gör jag genom att konstruera förslag till kriterier för hur de skall skiljas från varandra.

Med jämförelse av mål - medel i B avses en undersökning av vad, som i B ses som fundamentalt viktigt och vad, som i B ses som medel för att uppnå detta.

2.3 Ytterligare premisser för undersökningen

För övrigt finns följande premisser, i form av jämförelsemönster och analysbegrepp, som grund för undersökningen.

2.3.1 Jämförelsemönster

Analysen av beskrivningsmönstret skall göras utifrån begrepp, som enligt min mening är väsentliga för de påstående om värde, som begreppssystemet skall användas till. Ett metodproblem i en undersökning av denna art är konstruktionen av det analyschema, som dessa begrepp utgör. Analysen måste utföras från ett annat synsätt, än det, som är föremål för analys, för att tillföra något nytt.

Det synsätt jag utgår ifrån i analysen kan anges som ickefunktionalistiskt. Det omfattar förutom planeringsbegrepp några allmänna analyskategorier använda inom filosofin, sådana som 'ting', 'relation', 'explicit' 'implicit', 'disjunktiv', 'atomistisk'. I analysen gör jag åtskillnad mellan de kategorier, som ingår som byggstenar i systemet, å ena sidan, och å andra sidan den sammanlagda begreppsbyggnaden. Kategorierna studeras inte enbart i sin isolering, utan med sina inbördes samband och insatta i en kontext - såsom system.

Undersökningen skall gälla begrepp och tankeraster. Vad som finns att undersöka är emellertid bara skrivna ord, vilket är något annat. Ett problem är hur orden skall tolkas. Ords innebörd är inte given. Ofta förutsätter man utan vidare en enda tolkning, medan flera kan vara möjliga och intressanta.

I undersökningen kommer olika tolkningsförslag att diskuteras för begreppen. Jag kommer då att använda, som det kan verka, naiva frågor som metod. Det är inte

i mening att spela oförstående. Att materialet ger öppningar för olika, intressanta tolkningar att pröva kan i detta sammanhang ses som en tillgång, en användbarhet.

Som tolkningsmönster utgår jag från vad jag förutsätter som allmänt praktiserat språkbruk bland planerare. Detta språkbruk är i vissa delar vagt, därför de skilda tolkningarna. Det som tas fram här är en ungefärlig innebörd hos begreppen. Vad som är av intresse är grundläggande drag, större precision är inte av nöden.

För granskningen av beskrivningsmönstret som medel till sina egna mål utgår jag för de systematiska aspekterna ifrån allmänt vedertagna villkor på klassifikation. 12) En uppsättning begrepp skall, utgående från en viss indelningsprincip,

- i) gemensamt täcka ämnesområdet
- ii) inbördes utesluta varandra

Ifrågasättandet av de för B givna målen, slutligen, görs gentemot ett 'boende'perspektiv som grund för värdering. Jag går då så enkelt tillväga som att mitt eget 'boende'perspektiv tas som en allmän bakgrund mot vilken det undersökta materialet får avteckna sig, vilket ger anledning till några allmänna frågor.

2.3.2 Analysbegrepp

Några speciella analysbegrepp, som används i undersökningen skall också nämnas.

Ett begreppssystem har givetvis inga ögon. Det ser inte saker på så sätt som en människa ser. Inte heller menar det något eller åsyftar något, på så sätt som en människa gör det. Om jag ändå i den kommande framställningen använder uttryck som de nämnda, så är det i

överförd bemärkelse. Begreppen antas, genom konventioner, ha viss mening och därmed verka för vissa syften. 13)

"Beskrivande" eller "deskriptiv" är namn på det slags begrepp som är föremål för undersökning. Som 'beskrivande' räknar jag kategorier som avser egenskaper och relationer, men även kategorier som betecknar ting. Jag gör ingen speciell åtskillnad däremellan. Jag skiljer alltså inte speciellt mellan 'subjekt' och 'predikat'. Allt utgör beskrivande begrepp. Om jag vill redovisa hur högt ett hus är via beskrivande begrepp, så räknar jag som sådana såväl 'hus' som 'åtta', 'våningar' och 'högt'.

Begreppet 'funktionalism' har en viss potential som adrenalinutlösare - trots att det används på så olika sätt, eller kanske just därför. För att undvika missförstånd vill jag nämna, att 'funktionalism' i detta sammanhang används, 14) i en speciell begränsad, och neutral betydelse - som inte direkt överensstämmer med det mångskiftande, allmänna begrepp som förekommer i arkitekturdiskussionen, men som möjligen är ett mycket begränsat extrakt ur detta. 15) Det har i sig inte alls att göra med den fysiska form som kännetecknar efterkrigstidens förortsbebyggande e d.

'Functional words' är enligt Hare, 1952, sådana ord, där man för att till fullo förklara deras innebörd måste säga vad de objekt, som orden åsyftar, är till för eller skall utträta. 16) T ex är "sovplats" av den arten, platsen är till för sömn. Med att ett synsätt är 'funktionalistiskt' syftar jag på att det konstitueras av begrepp av sådan funktionskaraktär.

2.4 Framställning

Uppläggningsen av den följande texten är i korthet denna.

2.4.1 Disposition

Efter de två hittills avverkade kapitlen, samlar sig innehållet i två delar.

Granskningen av systemet är i övrigt uppdelad på olika nedslag, förbehållna skilda kapitel. I tre kapitel ges först råmaterial för undersökningen hämtat från en analys av B-rapporten. Materialet i dessa tre kapitel tas som grund för olika slags jämförelser och bearbetningar i de därpå följande kapitlen.

I del I, som är mer omfattande, bestående av kapitlen 3-7, undersöks B som lösning av det problem som ställts för B. B:s mål karakteriseras först, i kapitel 3. Därefter undersöks B:s beskrivningsmönster. Det sker uppdelat på tre kapitel, 4, 5 och 6, där kap 4 ger ett översiktligt mönster, kap 5 är mer detaljerat, och kap 6 åter översiktligt, men på ett annat sätt. I kapitel 7 sluts denna cirkel genom att B:s beskrivningsmönster granskas som medel till B:s mål.

I del II, som omfattar de återstående kapitlen 8-10, vidgas fältet. Här diskuteras i kapitel 8, om det problem som ställts för B var någon riktigt bra ställd fråga. Det betyder att de ramar som gällde för utarbetandet av B ifrågasätts, mot bakgrund av alternativa mål, hämtade från ett 'boende'perspektiv. Med alternativa mål förutsatta, görs i kapitel 9 en återblick på B och på dagens fysiska planering som eventuellt medel till dessa. I kapitel 10 anges slutligen några allmänna principer för utveckling av andra beskrivningsmönster.

2.4.2 Läsanvisningar

Som nämnts, refererar jag till Botkyrkamodellens beskrivningsmönster som "B". Den publikation där det redovisas heter här "B-rapporten", och den del därav som utgör en beskrivning av B "B-beskrivningen". Sidhän-

visningar inom parentes i den fortsatta texten hänför sig till B-rapporten.

För att särskilja olika slag av entiteter, som det kan vara fråga om, ansluter jag mig, i de fall jag särskilt vill markera arten av entitet, till den konventionen att begrepp sätts inom apostrofer, medan de ting, som denoteras, saknar sådana. 'Rum' är begreppet rum, till skillnad från det verkliga rummet. En tredje entitet "rum", inom citationstecken, är ordet rum, som utgörs av tre bokstäver. Utöver detta, används apostrofering för att beteckna speciella begrepp, t ex 'boende'. Citationstecken används för övrigt för citat på sedvanligt sätt.

D E L I   B I N O M   S I N A   E G N A   R A M A R

Denna första del av undersökningen, kap 3-7, blir en analys av B inom ramarna av B:s egna mål och förutsättningar.

I denna del av undersökningen, där jag förhåller mig solidarisk med B:s utgångspunkter, gäller det att finna svar på följande fråga:

"Vad kännetecknar B? Givet B:s mål, är B ett medel, eller i vilken mål är B ett medel, för att uppfylla dem?"

Frågan spaltas i tre undersökningsled. Det första gäller målen för B, det andra gäller själva beskrivningsmönstret B, och det tredje, avslutande gäller beskrivningsmönstret som medel till målen.

Det första nedslaget i B-rapporten blir för att söka fånga upp målen för B. Det är att ringa in vad B kan sägas utgå ifrån, som viktigt och värt att eftersträva. Mot dessa mål, som är ämnet för undersökningens första led, skall i följande kapitel beskrivningsmönstret ställas.

Mål kan man ha av många slag. Även om man bortser från dem, som rör ens personliga angelägenheter, och tänker bara på mål riktade mot världen i övrigt, så kan dessa vara av olika karaktär. De kan gälla skilda arter av företeelser. Jag skall här inte utesluta någon art, utan hålla öppet för alla typer av syften, värderingar, framhävanden e d jag kan få fram - för att notera inte minst vilka typerna är. Det i B eftersträvansvärda, som jag i första hand frågar efter, bland allt tänkbart olikartat, är sådana mål som avser miljön och dess utformning.

3.1 Mål för miljön. Förborgade mål

B innebär ett sätt att ordna miljöns beståndsdelar. Med hänsyn till vad görs då denna ordning? Vad tar ett system som B fasta på vid bedömningen av den fysiska miljön? Med vilka väsentliga problem, syften och konsekvenser förbinds den fysiska miljön i beskrivningar med B som mall?

Detta kapitel skall begränsas till mål som, mer eller mindre tydligt, finns att utläsa i B-rapporten. Allra först finns anledning att ställa frågan var man i så fall hittar sådana uttalade mål. De är inte synliga i själva systemet. Återstår, att något kan letas fram ur det som B-rapporten i övrigt innehåller.

Frågan om vilka mål, som bör gälla för utformningen av fysisk miljö, tas emellertid inte upp i B-beskrivningen. En beskrivning av systemets utformning finns (s 12 ff). Frågan varför det som systemet innehåller skall finnas med, uttalas inte. Det torde inte heller vara vanligt inom ämnesområdet att avge sådana förklaringar.

17) Avsikten är förstas att systemet skall täcka väsentliga aspekter av miljön - det talas om "väsentliga kvalitetskategorier" (s 5 sista st) och om "bärare av de väsentliga kvalitetsegenskaperna" (s 34 st 6). Men vad är "väsentligt", och varför? Som konstruktionen av B beskrivs i B-rapporten kan man först tveka över om det alls förutsätts några mål utanför det som direkt beskrivs med B. Den fysiska miljön kunde betraktas som ett mål i sig. Det sägs t ex "Indelningen av den fysiska miljön sker i enheten fysiskt element." (s 14 st 4), som om elementen ifråga vore något primärt givet.

Å andra sidan kan vissa mål för miljön ändå antas vara underförstådda i konstruktionen av B. I varje synsätt finns något, som det subjekt, som hyser synsättet, är inriktat på och vill uppnå. I B är miljös delar valda och grupperade, och det måste vara efter någon princip, om än implicit, som torde ha att göra med mål för miljön.

Uppgiften blir att leta i B-rapporten efter formuleringar, som har samband med fysisk miljö. Några av dem kan tolkas som underliggande mål. Jag skall nu lyfta fram några sådana.

3.1.1 Bra bostadsförhållanden

Enligt B-rapportens titel handlar B om "bostads- och stadsdelsegenskaper". B upprättades för bedömning av förslag till utformning av ett område som i huvudsak skulle innehålla bostäder.

En formulering i B-rapporten trycker på just boendet. "Indelning av systemet som helhet sker med boendet som utgångspunkt" (s 14 st 5). Boendet kontrasteras i en följande passage mot "barnstuga, butik, hotell, kontor e d".

Det kan uppfattas som att vad som eftersträvats i konstruktionen av B är att ge en redogörelse för bostadsförhållanden. Boendet är föremål för intresse, helt eller huvudsakligen, och det till skillnad från sådana verksamheter som är förknippade med de nämnda anläggningarna, barnstuga etc.

Ett implicit mål, avsett att bli bevakat i en beskrivning och bedömning med B, skulle då kunna formuleras som "bra bostadsförhållanden". Det är ett mål som tar fasta på villkoren för dem som bor i bostaden eller i området.

Det är i så fall ett rätt allmänt hållet mål. Vilka mer precisa mål eftersträvas beträffande den fysiska miljön? Vilka egenskaper i miljön vill B främja, om vilka värden vill B slå vakt? På dessa frågor kan jag inte finna något svar uttalat i B-rapporten.

Hur bestämmer då B vad som är viktigt och värdefullt i miljön, som underlag för val av element och värderingskriterier? Här hänvisar B-rapporten till utanförliggande källor.

3.1.2 Byggsystemfrihet

Ett mål som däremot uttryckligen betonas i B-rapporten kanske för att det är något som rörde sig i tiden, vid tiden för systemets tillkomst, är att entreprenören skall ha så stor frihet som möjligt. Det sägs (s 41 st 5), "Totalentreprenadens huvudprincip är att tillvägagångssättet skall ge entreprenören maximal frihet inom de kvalitetsramar som beställaren fastställt".

Kravet på frihet för entreprenören uttrycks i B-rapporten också som att systemet skall vara fritt från "icke önskade tekniska bindningar" (s 41 st 6) eller "oberoende av speciella tekniska lösningar" (s 14 st 2). Den frihet som avses för entreprenören verkar begränsad till rent byggnadstekniska aspekter, utan betydelse för boendet i sig.

De åtaganden som överlåtits på entreprenören har vid sk upphandling av bostadsområden på totalentreprenad varierat. I en extremform gäller anbudskonkurrensen priset för uppbygganden enbart, medan programmet för utformningen är låst av byggherren. I den motsatta extremen gäller tävlingen såväl pris som utformning. B-tävlingen utgjorde en mellanform.

Friheten för entreprenören har varit ett bärande tema i diskussionen om totalentreprenad. Ett ofta framfört argument för denna frihet, som dock inte uttryckligen nämns i B-rapporten, är att den skulle gynna teknisk utveckling.

3.1.3 Normenlighet

För värdering av den fysiska miljön hänvisar B till gällande normer och annat sk planeringsunderlag. Den uppsättning värderingskriterier, i B-rapporten benämnda "referensramar", enligt vilka B värderar miljön, utgörs av planerings- och byggnormer av olika slag. 18) Dessa normer, "de referensramar som tillämpas i dagens planering" (s 22 st 8), tas för givna och diskuteras inte till innehållet. B utgår således från de värderingar som normerna uttrycker.

Formella aspekter hos uppsättningen normer tas däremot upp i B-rapporten. Uppsättningen normer framstår som icke-isomorf, inte bara i förhållande till B:s uppsättning beskrivningstermer samt i förhållande till B:s värderingstermer som är en serie betyg, utan också

sinsemellan - och detta i avseenden som har med valet av värderingskriterier att göra. I B-rapporten påpekas, att referensramarna har olika "form", exemplifierat med "funktionella krav kontra teknisk lösning", olika "detaljeringsgrad", och olika "tillförlitlighet och generalitet" (s 22 st 3 ff). "Inte sällan finns flera referensramar hänförliga till olika kategorier" (s 23 st 1).

I B-rapporten anges som förslag för att möta detta problem, att normmaterialet "redigeras" (s 23 st 2).

För en del egenskaper man önskade bedöma, saknades normer eller annat underlag för bedömning. I vissa fall utformades då inom Byggeforskningsinstitutet sådant underlag för ändamålet (s 33 st 2).

I andra fall, där det gällde svårbedömbara aspekter, tillverkades inte något bedömningsunderlag, utan aspekterna ifråga uteslöts ur systemet. Om "formala" eller estetiska aspekter heter det: "Dessa egenskaper blir inte föremål för beskrivning inom systemets nuvarande ram på grund av bristen på verbaliserade referensramar" (s 37 st 5).

3.1.4 Hänsyn till olika intressenter i byggandet

I B-rapporten framskymtar också ambitionen att ta hänsyn till olika intressenter.

Uppdraget för konstruktionen av B innebar att tillgodose främst en parts önskemål, beställarens. Beställare var i Botkyrkatävlingen det allmännyttiga bostadsföretaget Svenska Bostäder. För beställaren fanns möjlighet att ställa egna krav vid sidan av gällande normer, på s k företagsstandard.

Som en viktig intressent framstår som nämnts också byggnadsentreprenören. Entreprenörens frihet skall

emellertid enligt B-rapporten gälla "inom de kvalitetsramar som beställaren fastställt" (s 41 st 5). Det talas också om "restriktioner som beställaren önskar formulera" (s 41, sista st).

Även den som utför bedömningen med B, om det nu inte är beställaren, har möjligheter att påverka resultatet. "Systemet tillåter bedömaren att infoga egna värderingar" (s 5 st 5). Vem som avses med bedömaren framgår inte. Möjligen hävdas en frihet finnas i systemet för vilken som helst bedömare att själv välja värderingskriterier.

De som skulle komma att bo i det område projekten gällde omnämns inte särskilt. B upprättades innan det blev modernt att tala om "brukare". Det är rimligt att anta, att B förutsätter deras intressen representerade av beställaren Svenska Bostäder.

Hänsynstagandet till de nämnda intressenterna gäller med avseende på deras roll i planerings- och byggnadsprocessen. När jag skrivit "byggnadsentreprenören" menas alltså inte att hänsyn skulle tas till byggnadsentreprenören som mänsklig individ, utan till företaget och dess intresse. Ingen av de nämnda intressenterna förutsätts leva som mänsklig individ i miljön ifråga.

3.1.5 Tillämpningsområde

Vad är det då för slags objekt som B avses vara ett medel för att beskriva? Det har sin betydelse för frågan om vilka kategorier som bör väljas för beskrivning. Det är naturligtvis inte alla slags objekt. Det är inte musikkompositioner, inte heller maträtter. Det bör finnas någon sorts restriktioner på vad slags objekt systemet skall gälla - åtminstone implicit.

Vilka är dessa restriktioner? B-rapportens titel begränsar domänen till "bostads- och stadsdelsegenskaper",

men det är inte så klart hur detta skall tolkas. Inne i B-rapporten berörs frågor om tillämpningsområde inte annat än indirekt och i förbigående. Antydningar till svar kan dock spåras. De går i olika riktningar. Följande olika typer av objekt urskiljes (s 9 st 1 och s 10 st 2, s 9 st 5 och s 10 st 2, s 5 st 1 och s 10 st 3, s 14 st 2, s 9 st 4):

- i) fysisk miljö
- ii) bebyggelsemiljö
- iii) bostad och stadsdel
- iv) bostadsområde
- v) boendemiljö som fysisk struktur

Gemensamt för typerna tycks vara att de representerar något slag av fysiskt område.

Med "fysisk" miljö brukar i stadsplaneringssammanhang menas den fasta fysiska strukturen, det som är föremål för s k fysisk planering och byggande, till skillnad från det som är rörligt.

I B-rapporten talas också om "funktionsområden". "Som utgångspunkt fordras en systematisk strukturering av den fysiska miljön i delar som kan definieras, beskrivas och värderas. Denna strukturering bör ske i ett system som är oberoende av ... inriktningen på särskilda funktionsområden" (s 14 st 1 ff). 'Funktion' och 'område' är båda mångskiftande begrepp. "Funktionsområde" förklaras inte. Tolkat som 'markområden' för olika ändamål är det sådant som bostadsområden, områden för handel, industriområden osv.

Systemet skulle i så fall inte vara begränsat till att beskriva bostadsområden, utan kunde som objekt ha även områden för industri och handel, och varför inte blandade områden. Dvs det skulle inte vara begränsat till bostadsanknutna områden som i tolkningarna iii), iv) och v) ovan.

Systemet sägs vara generellt. Ingår då samtliga dessa typer av objekt, vad de närmare skall beteckna, i B:s tillämpningsområde? Eller saknas någon mer bestämd intention rörande tillämpningsområdet? B-rapporten ger inget bestämt svar. Den tycks pendla mellan å ena sidan en begränsning till bostad och stadsdel och å andra sidan ett vidare tillskuret tillämpningsområde, möjligen utsträckt till all fysisk miljö.

3.2 Villkor på B som medel

Om B-rapporten inte explicit uttrycker någon särskild egen vision av mål för miljön, så uttrycks däremot krav på hur B bör vara beskaffat.

Till målen för miljön, vilka de nu närmare är, skall B utgöra ett slags medel. På vad sätt kan då en begreppsstruktur vara ett 'medel' till mål för fysisk miljö? B är ju ingen hammare eller annat verktyg av den arten.

Att fråga hur B är som medel innebär, med B avgränsat som ett beskrivande raster, att fråga hur B artikulerar de uppställda målen för fysisk miljö - dvs hur B artikulerar 'bra bostadsförhållanden', med tillhörande förutsättningar. B kan betraktas som en mall för att avgöra hur de uppställda målen och det beskrivna objektet stämmer överens.

Den första typen av krav på B som medel gäller de uppgifter, till vilkas lösning B enligt B-rapporten skall vara användbart.

3.2.1 Bedömning av tävlingsförslag

Uppdraget som föranledde konstruktionen av B var att utforma en mall för att bedöma alternativa förslag - och utkora det som var det bästa bland dem - i en tävling om utformning av ett bostadsområde. Det var det

allmännyttiga bostadsföretaget Svenska Bostäder, som i egenskap av tävlingsarrangör gav detta uppdrag till byggforskningsinstitutet. Det var i slutet av 60-talet.

Tävlingen omfattade en del av ett bostadsområde, Norsborg-Hallunda i norra Botkyrka - därav benämningen "Botkyrkamodellen". Det var en totalentreprenadtävling. I tävlingen ingick dels att föreslå utformning av området, dels att ge kostnadsförslag för att bygga det.

Uppdraget till byggforskningsinstitutet var dock begränsat till att upprätta en mall för att bedöma projektens kvalitet enbart. Avvägningen mot kostnader skulle enligt uppdraget ligga utanför.

3.2.2 Ytterligare uppgifter

Inom uppgiften observerades enligt B-rapporten en möjlighet att i samma veva bidra till lösningen av en rad andra uppgifter, där förbättringar borde göras. Uppgiften utsträcktes därför till ett försök att utarbeta ett system som var tillämpligt inte bara för den då aktuella tävlingen, utan även för dessa ytterligare uppgifter - ett mer generellt system.

Några uppgifter som B eller en mer utvecklad form av B avsågs kunna tjäna redovisas i B-rapportens inledning (s 9 ff, även s 40).

B sätts där i samband med några olika åtgärder, främst beskrivning och värdering, nämnda i B-rapportens titel. Även analys nämns (s 9 st 1). Vidare nämns redigering av material. Ett behov av övergripande mönster hävdas (s 9 st 5 ff).

Systemet omtalas som ett system för fysisk miljö bl a (s 9 st 1). Faktisk fysisk miljö är dock inte det enda objekt för systemet som kan urskiljas i B-rapporten. I Botkyrkatillämpningen var objektet inte en faktisk

miljö utan projekt till utformning av miljön. Program för tävlingar eller för andra utformnings- och upphandlingsprocedurer, samt förslag och anbud nämns, som föremål för redigering. Även "kunskapstillgång" och "kunskapsluckor" nämns, som föremål för redovisning (s 9 st 6).

De olika situationer inom planeringsprocessen där B avses kunna utgöra ett mönster är, förutom den art av totalentreprenadtävling för vilken B beställdes, även andra typer av upphandlings-, planerings- och utformningssituationer. Där ingår de tre stadierna: utarbetande av program för utformning, utarbetande av förslag samt utvärdering av förslag, det sista det moment som Botkyrkatillämpningen gällde. Vidare skulle B användas vid myndigheters utveckling av normer, vid kunskapsinventering samt i pedagogiska sammanhang. Dit räknas dels utbildning av planerare och projektörer, dels konsumentupplysning, s k varudeklaration av fysisk miljö.

En mängd användare skulle därmed betjänas av systemet och av beskrivningar med systemet. Programskrivande instanser, byggherrar och andra beställare av förslag och anbud skulle använda B, liksom projektörer samt entreprenörer och anbudsgivande organ, likaså de politiker, tjänstemän eller jurymedlemmar som väljer och beslutar mellan olika alternativ. Vidare skulle normgivande myndigheter använda systemet, slutligen forskare och pedagoger. Alla som genomgår undervisning till planerare eller projektörer samt alla som undfår konsumentupplysning skulle få sin kunskap uttryckt i detta systems form. Summerat, torde systemet i så fall avses som en angelägenhet för envar vuxen person i det närmaste.

Det tänkta användningsområdet för B är, schematiskt sammanfattat, så som åskådliggöres i följande tabell.

<u>Användare, läsare</u>	<u>Användnings- situation</u>	<u>Åtgärd</u>	<u>objekt</u>
beställare, bygggherrar	totalentrepren- nadtävling	systematisk indelning	faktisk miljö
programskri- vare	program- utformning	beskrivning	kunskap om miljö
upphandlande organ	förslags- utformning	analys	normer för miljöutformning
projektörer	utvärdering av förslag m m	värdering	program för miljöutformning
anbudsgivare, entreprenörer	utformning av normer		projekt
utvärderare, beslutsfattare	kunskapsinven- tering		
normgivande myndigheter	undervisning		
forskare	konsument- upplysning		
pedagoger			
arkitektstud. planeringsstud.			
gemene man			

Ett syfte med B skulle vara, att uttrycka den mångfald av komplicerade frågor som rör den fysiska miljöns utformning, i alla dessa situationer.

Detta vidsträckta användningsområde sägs gälla ett helt utvecklat och färdigt beskrivningssystem (s 40 st 2). Men det sägs också att systemet "skall ses som ett försök att i en gemensam systemutformning svara mot flertalet av de ovan nämnda avnämarnas krav" (s 10 st 3).

De här nämnda aspekterna representerar en typ av syften som främst gäller arbetsmomenten inom planeringens och byggandets administrativa organisation. De har med den organisatoriska ramen att göra.

3.2.3 Ideal och syften för B som system

Men oavsett vilka administrativa uppgifter det gäller,

hurdant bör systemet vara för att främja de tidigare nämnda målen för miljön? Vad skall känneteckna ett sådant system? Om det står en hel del i B-rapporten.

Det är här lämpligt att skilja mellan ideal och syften. En sak är de ideal som skulle kunna uppnås under ideala förutsättningar, en annan sak de syften som kan antas förenliga med omständigheterna i den faktiska situationen. I B-rapporten aktualiseras båda slagen.

Vad som enligt B-rapporten anses utmärka ett idealt begreppssystem är att det är generellt. Ett sådant ideal finns rätt öppet uttryckt i B-rapporten. Avsaknad av generalitet omnämns som en nackdel hos tidigare beskrivningssystem (s 9 st 4). För alla de uppgifter som angivits skall enligt B-rapporten ett enda system kunna användas. Struktureringen av den fysiska miljön enligt B sägs vara ett försök att uppnå generalitet (s 14 st 3), de s k referensramar, värderingskriterier som används skall vara generella, och för sammanvägning till en "rättvisande total värdering" av ett projekt krävs ett "generellt system för komplexa värderingar" (s 28 st 5).

'Generellt' kan ett system vara bara i förhållande till något, någon klass av ting. Vilka generalitetsanspråk som hävdas för B:s räkning framgår inte av B-beskrivningen. Det har bl a att göra med typen av tillämpningsområde, som berörts i avsnitt 3.1.5, sid 46 ff. Några olika principfall är tänkbara. 19)

Det vidaste omfånget av generalitet, som man rimligen kan tänka sig i detta sammanhang, skulle finnas hos ett system avsett att vara användbart för all slags fysisk miljö. I B-rapporten talas bl a om beskrivning av "fysisk miljö" (s 9 st 1), samt om "ett generellt beskrivningssystem för bebyggelsemiljöer" (s 9 st 5) just i samband med de systemmål som skall uppfyllas.

En mindre grad av generalitet har ett system för be-

skrivning av bostadsområden. I B-rapporten benämns det presenterade systemet bl a som system för "bostads- och stadsdelsegenskaper" utan särskild begränsning (s 10 st 3). Ett sådant system kunde tänkas vara generellt för bostadsområden i Storstockholm likaväl som i mindre orter som Arboga och Korpolombolo. En begränsning får dock tänkas till någorlunda normala förhållanden, de konkava guldtaken i Dalai Lamas palatskomplex i Lhasa behöver man inte räkna med att kunna beskriva med systemet.

Ytterligare en mindre grad av generalitet motsvarar bostadsområden i storstadsområden, kanske speciellt Stockholmsområdet.

Slutligen kan man tänka sig generalitetsanspråket begränsat till just det bostadsområde det är fråga om att beskriva, som en generalitet för alla förslag till lösning av just det utformningsproblemet.

Vilken av dessa tänkbara grader av generalitet det är fråga om i B, får belysas genom analysen av systemet.

För att systemet skall kunna användas för olika uppgifter hävdas det dessutom böra vara variabelt (s 10 st 2). Uppgifter av varierande typ skall kunna knytas till systemet, såsom "tekniska beskrivningar, kostnader, brukserfarenheter, värderingar".

Några andra, vanliga systemideal nämns också. Uppgifterna skall fullgöras på ett enhetligt och systematiskt sätt (s 40 st 2). Det talas om överskådlighet och entydighet (s 10 st 2). Systemet skall vara konstruerat så att det täcker väsentliga aspekter (s 34 st 5). Härvid framstår fullständighet som ett ideal (s 10 st 2), enligt en annan formulering bör systemet vara väl utvecklat och detaljerat (s 9 st 5).

Man kan nu skilja mellan olika domäner av mål, och då undra vad de ovan nämnda målen hänför sig till för do-

män. De är, samtliga, mål som rör systemet som system. De är oberoende av systemets speciella ämnesområde. Krav av typen generalitet, överskådlighet m m kan ställas för vilket som helst begreppssystem som gör anspråk på att vara systematiskt och användbart - vare det så ett system för tvättmärkning av kläder, varudeklaration eller vad som. Bortsett från vad det handlar om, skall ett system såsom system vara på ett visst sätt. Det kan sägas vara ett slags tekniska mål, till skillnad från de innehållsliga mål, som skulle gälla miljöns utformning.

Mål av den tekniska arten måste naturligtvis vara uppfyllda, om systemet skall kunna tjäna sin uppgift som system - sedan kan man diskutera om målen skall vara just dessa, om generalitetsmålet är möjligt att uppnå osv. I princip skall några mål av denna art, gällande systemet qua system, vara uppfyllda.

3.2.4 Förutsättningar i tillkomstsituationen. B ett utkast

Situationsramen då B utarbetades innebar vissa begränsningar.

En förutsättning för B var användningen i en totalentreprenadtävling. Det gäller enligt detta förfarande att i en enda samlad bedömning av olika alternativ komma fram till ett segrande förslag.

En annan förutsättning för systemet var det område, som tävlingen gällde, en del av området Norsborg-Hallunda i norra Botkyrka, en förort till Stockholm.

Ytterligare en förutsättning var det tävlingsprogram, som vid tiden när utformningen av B skulle påbörjas, redan förelåg och var utskickat. Det kunde av hänsyn till tävlingsdeltagarna inte frångås. Det innebar begränsningar för konstruktionen av B.

Vissa beslut var redan fattade, som förutsättningar för konstruktionen av B. Bl a var generalplaneförutsättningar för områdets utformning i stort fastslagna.

I tävlingsprogrammet ingick bl a ett s k referensobjekt, vilket kunde s a s imiteras av tävlingsdeltagarna - varvid deras förslag gällde kostnader enbart, något som inte bedömdes med B - eller från vilket de kunde avvika genom en annan fysisk utformning. Bedömningen med B skulle som nämnts, till skillnad från en del andra totalentreprenadssystem, gälla kvalitet enbart. Referensobjektet finns återgivet i FIG 1, sid 57.

Det normmaterial som lades till grund för systemet var ofullständigt i förhållande till det ämnesområde som skulle täckas, dessutom som nämnts heterogent.

Framför allt var den tid som stod till förfogande för att utarbeta B mycket kort, i enlighet med det uppdrag som antogs. I praktiken kom ett mål om omedelbar tillgänglighet, att hålla tidramen, att bli utslagsgivande.

Tidsmålet bör ha kommit i konflikt med samtliga av de nämnda idealen för systemet. I B-rapporten görs inte heller anspråk på att B skulle motsvara alla sina ideal. Det sägs utgöra en etappredovisning, avsedd att utgöra underlag för diskussion. En brist som framhålls i B-rapporten är bristen på fullständighet (s 10 st 3).

I ett par kapitel om systemtillämpning och fortsatt utvecklingsarbete ges i B-rapporten dessutom synpunkter på systemets funktionsduglighet i dess redovisade form, samt förslag till förändringar och kompletteringar.

3.3 B:s fråga

Härmed skulle detta kapitels ämne i det närmaste vara uttömt. Det gällde de syften eller mål, som i en eller annan form finns formulerade i B-rapporten.

Frågan om mål för utformningen av fysisk miljö sammanfaller med frågan om vilken fråga, som skall besvaras med konstruktionen av B:s kategorischema. Men vilken är denna? Kanske följande:

"Vad är - bortsett från kostnader - viktiga bostadsförhållanden inom den fysiska miljön, innanför de ramar som ges av att gällande normer följs, att beställare och bedömare får möjlighet att infoga egna värderingar och restriktioner, samt att byggnadsentreprenören får rätt att fritt bestämma byggnadsteknik?"

3.3.1 Andra mål inplacita i systemet

För att finna ett svar på en sådan fråga bör den utvecklas vidare, och olika argument bör utvecklas. Åtminstone för ett utilistiskt sätt att se, kan man tycka att en beskrivning med B borde kunna användas för att få besked om i vilken mån vissa mål är uppfyllda i de projekt som bedöms eller den miljö som betraktas. 20)

Någon sådan, mer preciserad fråga eller argumentation är emellertid svår att utläsa ur B-rapporten. Det svar B kan ge på en sådan fråga är i stort sett dogmatiskt: "Detta är av vikt".

För att få fram mer detaljerade mål-frågor, mot vilka den begreppsliga lösningen i B kan ställas, är man i övrigt hänvisad till att betrakta systemet i sig, och studera dess konstruktiva principer. Det problem, som B avser att lösa, kan möjligen vara åtkomligt som implicit liggande i själva konstruktionen.

Medlet skulle då ge anvisning om målet. Eftersom uppsättningen begrepp i B som nämnts avses vara vald med tanke på vad som är väsentligt, kan en analys av B:s uppsättning termer förväntas ge ytterligare ledtrådar

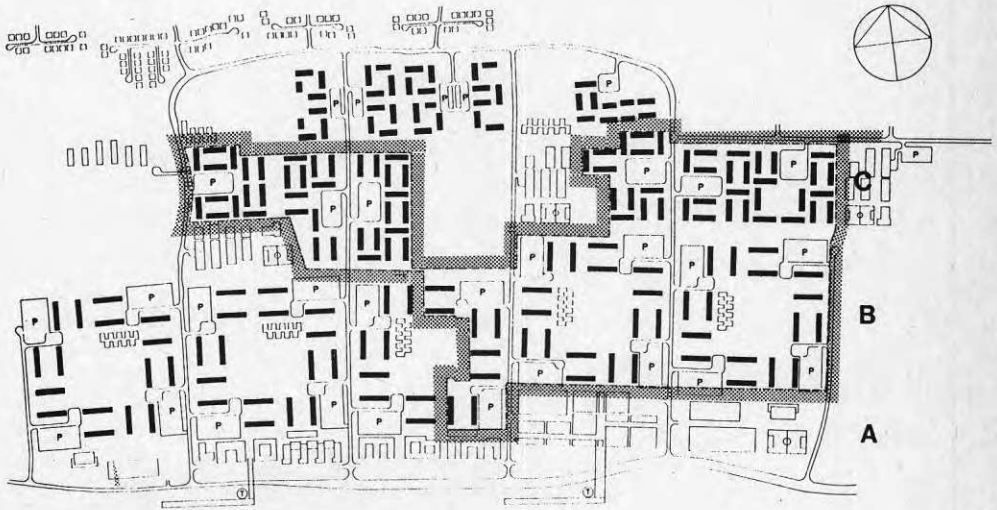
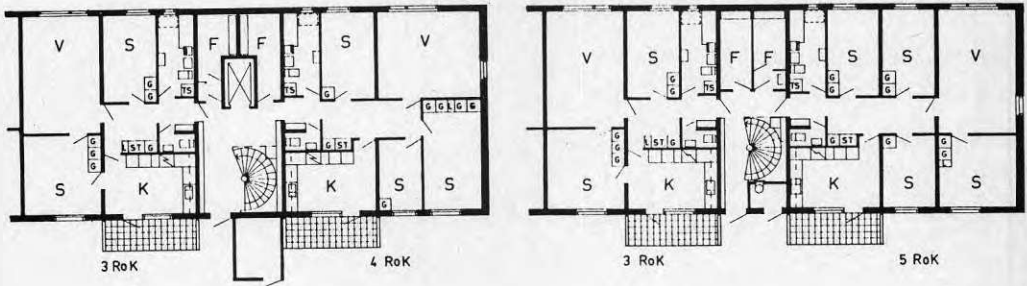

FIG 1 Referensobjekt i Botkyrkatävlingen: Lägenhetsplaner och situationsplan (tävlingsområdet inramat).

till vad som enligt B är viktigt att beakta i miljön.

Frågan om mål för B är då inte helt avslutad, när jag nu övergår till kapitel 4. De mål som behandlats här är de uttalade.

Min andra neddykning mot B blir mot själva systemet, uppsättningen beskrivande begrepp, som finns att beskåda i FIG 2, sid 60-61, och FIG 5, sid 63. Vad jag nu skall försöka fånga upp är B:s mönster för beskrivning, inklusive de mål för miljön som eventuellt gömmer sig där.

Om jag återknyter till den undersökningsfråga, som formulerades i förra kapitlets början, så gäller den, för den första undersökningsdelen som helhet, kap 3-6, i vilken mån B är ett medel för att nå sina egna syften, där jag under studiet håller mig solidarisk med syftena.

Det är för att finna svar på den frågan, som jag nu skall gå över till det andra ledet i undersökningen, som består i att undersöka systemets uppbyggnad. På vilket sätt har uppgiften lösts i B? Om en verklighet ses genom B:s raster, i vilka bitar är den då sorterad, och vilka allmänna drag utmärker den? Det är den fråga som ligger bakom den följande analysen av B.

Analysen av B:s beskrivningsmönster delar jag upp på tre kapitel. Här i kap 4 ges en översikt över B:s uppbyggnad, över dess kategorier för beskrivning samt relationer mellan dessa. Som resultat av denna analys förväntas även en klarare bild av de mål som ligger till grund för B. I det härpå följande kap 5 fördjupas denna analys. I kap 6 skall slutligen, som en sammanfattning av denna analys, B:s världsbild presenteras.

Frågan i kap 4 är: I vilka kategorier uppfattar B världen, och hur är de relaterade till varandra?

BLAD S.O. BOTKYRKA		STATENS INSTITUT FÖR BYGGNADSFORSKNING. STOCKHOLM 14.10.68						
Del 1. FUNKTIONER - NIVÅER - ELEMENT								
FUNKTION	01. VILA, SÖMN	02. PERSONLIG HYGIEN	03. MATHÅLLNING	04. TVÄTT	05. BOSTADSPERSEDELVÅRD	06. FÖRVARING	07. VÅRD OCH TILLSYN	
NIVÅ	1.	sovplats rum	hygienutrymme	arbetsdel matplats	utrymme för tvätt	syplats "grovkök" rum	klädkamm. garderob städsåp kapphylla	sovrum hygienutr. övr. rum
	2.			gemensamt kök	gemensamt tvättutrymme	soprum städutrymme	lägenhetsförråd	rum för sjuka
	3.	gästrum	bastu	matkällare frysrum	tvättstuga	piskrum reparationslokaler torrsopor	barnv.-moped- och cykelrum fastighetsförråd skyddsrum	
	4.			kiosk butik	tvätt-"butik"	städcentral	förvaringsboxar	barnstuga barnparkering lekskola fritidshem
	5.		frisör	restaurang centralkök	tvättautomater centraltvätt			läkarmottagn. tandläkarmottagn. dagcentrum för gamla
	6.	STADSDEL	hotell	simhall				soc. serviceinrättningar apotek ålderdomshem sjukhus

FIG 2 Uppsättningen beskrivningstermer i B:
1. Fysiska element.

BLAD S.O.		BOTKYRKA					STATENS INSTITUT FÖR BYGGNADS- FORSKNING. STOCKHOLM 14.10.68	
DEL 2.		FUNKTIONER - NIVÅER - ELEMENT						
FUNKTION	08. FRITIDSAK- TIV. + SAMVARO	09. UTBILDNING	10. VARUDISTR. + EXPEDITI- VA TJÄNSTER	11. GÅ INKL. HJÄLPMEDEL	12. ÅKA INKL. HJÄLPMEDEL	13.	99. Σ	
NIVÅ								
1.	BOSTAD	arbets- plats lekutrymme	arbets- plats	förva- ringsbox	dörrar passager trösklar		(spat) (klim) (tekn) (tids)	
2.		TV-rum sällskaps- rum	läsrum	inläm- ningsbox	trappor entré	hiss hissmaskin- rum		
3.	BYGGNAD	leklokal hobby- ungdoms- motions- lokal		jourrum	täckta gångvägar	parkerings- plats garage		
4.	GRÄNSKAP	barnstuga lekplats bollplan friytor park samlings- lokal	biblioteks- filial	budcentral	sekundära gångvägar	angörings- plats entrégata bilservice		
5.		hundrast- plats terrängom- råde lekpark kyrka	IM-skola	butiker exp.-lo- kaler post bank telesta- tion	primära gångvägar	busshåll- plats matarled bensin- station		
6.	STADSDEL	park bibliotek idrotts- anläggning samlings- och nöjes- lokaler	li-skola gymnasium fackskola yrkesskola	varuhus butiks- centrum	centralt gångstråk	T-banesta- tion primär- och sekun- därleder		

FYSSISKA ELEMENT		KOLON	FUNKTIONER
NIVAER	Bostad	1	1 Vila Sömn
		2	2 Personlig hygien
		3	3 Mathållning
		4	4 Tvätt
		5	5 Bostads- och persedelvård
		6	6 Förvaring
Byggnad	Grannskap	7	7 Vård och tillsyn
		8	8 Fritidsaktiviteter och samvaro
		9	9 Utbildning
Stadsdel		10	10 Varudistribution och Expeditiva tjänster
		11	11 Gå inkl. hjälpmedel
		12	12 Åka inkl. hjälpmedel

FIG 3 Mönster för beskrivning av bostadsområden enligt B.

FYSSISKA ELEMENT		KOLON	FUNKTIONER
NIVAER		1	1 Vila Sömn
		2	2 Personlig hygien
		3	3 Mathållning
		4	4 Tvätt
		5	5 Bostads- och persedelvård
		6	6 Förvaring
		7	7 Vård och tillsyn
		8	8 Fritidsaktiviteter och samvaro
		9	9 Utbildning
		10	10 Varudistribution och Expeditiva tjänster
		11	11 Gå inkl. hjälpmedel
		12	12 Åka inkl. hjälpmedel

FIG 4 Mönster för beskrivning av fysisk miljö enligt B.

NYCKELORDLISTA

-
- S.1 SPATIALA EGENSKAPER
- 1.11 tillgång
  - 12 utrymme
  - 13 utrustning
  - 14 inre organisation
  - 15 kontakt
-
- S.2 KLIMATOLOGISKA EGENSKAPER
- 2.11 temperatur
  - 12 fuktighet
  - 13 lukt
  - 14 luftrörelser (även vindskydd)
  - 2.21 dagsljus
  - 22 solljus (väderstreck, avskuggning)
  - 23 konstljus
  - 2.31 ljud (buller)
  - 32 akustik
-
- S.3 TEKNISKA LÖSNINGAR
- 3.11 rumsbildande system
  - 12 ytskikt, texturer
  - 3.21 värmesystem
  - 22 ventilationssystem
  - 3.31 tillvattensystem
  - 32 avloppssystem
  - 3.41 elsystem
  - 42 telesystem
  - 3.51 persontransportsystem
  - 52 soptransportsystem
-
- S.4 TIDSASPEKTER
- 4.11 flexibilitet
  - 12 elasticitet
  - 13 generalitet
-
- 4.21 drift
  - 22 underhåll (föranlett av åldrande och förslitning)
  - 23 modernisering (beredskap för kravförändring)
-

FIG 5 Uppsättningen beskrivningstermer i B:
2. Nyckelord.

B inbegriper en mängd begrepp. Jag avser inte att gå in på alla systemets detaljer. Istället skall jag koncentrera mig på att leta fram något som är av mer väsentligt intresse, nämligen grundmönstret för beskrivning. Analysen blir därför avgränsad till några grundläggande begrepp och deras inbördes relationer. Detaljer i systemet tas upp endast i den mån det behövs för att belysa dessa.

Det är på ett sätt en lätt uppgift. Mönstret finns tydligt redovisat i B-rapporten. Förteckningarna över beskrivningstermerna är sorterade i enlighet med detta grundmönster. Dessutom redovisas mönstrets beståndsdelar i B-beskrivningen (s 14 st 9 ff).

4.1 Hur B ser den fysiska miljön.

Om nu B handlar om 'fysisk miljö', eventuellt med någon begränsning, varav konstitueras sådan 'fysisk miljö' enligt B? Ser man B i stort, är mönstret följande.

4.1.1 Fasta fysiska delar av miljö

I B-beskrivningen sägs allmänt, att den fysiska miljön uppfattas som sammansatt av delar som samverkar till en helhet (s 28 st 1). Dessa delar kallas i B "fysiska element". Som exempel på fysiska element enligt B kan nämnas sovplats, hygienutrymme, simhall, gångväg, gymnasium.

Vad är det för slags delar av miljön? Vad kännetecknar dem? Betrakta uppsättningen fysiska element i B, som återges in extenso i FIG 2, sid 60-61. Omedelbart kan konstateras, att det inte är alla slags ting i den fysiska omgivningen som finns representerade. Här finns t ex inte bilar och inte flygplan. Det är ett urval av ting i omgivningen som tas med, andra utelämnas.

De delar, som systemet direkt räknar med, verkar ha det gemensamt, att de är fasta delar av miljön, sådant som är föremål för s k fysisk planering.

4.1.2 Ordnade efter funktion och nivå.

Det som beskrivs av det fasta är av den arten, dock, att det har att göra med det rörliga livet. De fysiska elementen, kollektionen av ting, är i B inrangerade i ett rutnät, se FIG 2 - linjärt uppställda dels i kolonner, rubricerade efter 'funktion', dels i rader, rubricerade efter 'nivå'. 'Funktion' och 'nivå' kan på så sätt betraktas som ordningsprinciper för de fysiska elementen.

Funktionerna kallas i B-rapporten även "aktiviteter" (fig 3 s 16), det talas också om "boendefunktioner" (s 14 st 2). De är tolv stycken. Exempel på funktioner är vila - sömn, personlig hygien, varudistribution m m. Funktionerna är sådana som har med de fysiska elementens användning att göra. Här kommer således det rörliga in, men i en annan form, som icke i sig själva beskrivna bestämmingar av det fasta.

Nivåerna, som de fysiska elementen tillhör, har beteckningarna "bostad", "byggnad", "grannskap", "stadsdel". De kan betraktas som entiteter av i stort sett samma slag som de fysiska elementen, ett slags storslag, vari de fysiska elementen inryms.

Varje 'fysiskt element', av den typ B räknar med, finns som regel på en unik plats i systemet. Det tillhör en funktionskolonn och en nivårad. Till detta skall jag återkomma. En grov första tolkning är att varje fysiskt element har en och endast en funktion, och finns på en och endast en nivå. Det fysiska elementet 'sovplats' har funktionen 'vila, sömn' och endast den funktionen, samt finns inom nivån 'bostad' och endast den nivån. Det fysiska elementet 'simhall'

har funktionen 'personlig hygien' och endast den funktionen, och finns på nivån 'stadsdel' och endast på den nivån. Omvänt, är tillordningen inte strikt på det viset. För en viss 'funktion' kan det, i B, inom en viss nivå finnas ett, inget eller flera 'fysiska element'. Under funktionsrubriken "förvaring" står på raden för bostadens nivå fyra olika beteckningar för fysiska element, klädkammare m m. På grannskapsraden finner man för samma funktion ett 'fysiskt element', 'förvaringsboxar'. På raden för stadsdelsnivå finns för denna funktion inget 'fysiskt element'.

4.1.3 Egenskaper och relationer hos miljöns delar

Det som beskrivs med B är olika egenskaper hos denna typ av fysiska element. Som exempel på egenskaper i B kan nämnas 'utrymme', 'dagsljus'. Man kan således med B beskriva utrymmet hos en sovplats, dagsljuset i ett hygienutrymme etc. Uppsättningen egenskaper i B återges här i FIG 5, sid 63. I huvudsak är det rumsliga egenskaper, utrustning samt klimatförhållanden i anslutning till de fysiska elementen som beskrivs med B.

B-rapporten uttrycker också en ambition att ta upp relationer mellan fysiska element. Det talas om "samspelen mellan dessa element" (s 28 st 1). En enda relation nämns i det sammanhanget. Det är "kontakt", som kan tolkas som rumslig förbindelse mellan fysiska element (s 28 st 3).

4.1.4 Ordnade i aspekter

Egenskaperna i B är, liksom de fysiska elementen, grupperade. De är sorterade i fyra grupper. Det är vad som rubriceras spatiala, klimatologiska, tekniska och tidsmässiga aspekter. Utrymme är en spatial aspekt, dags-

ljus en klimatologisk, enligt denna gruppering. Aspekterna förekommer som underrubriker i listan över beskrivande egenskaper i FIG 5.

4.1.5 Fem begrepp i B:s grundstruktur för beskrivning

De nämnda kategorierna kan sägas utgöra B:s grundbegrepp för beskrivning. Det är 'fysiskt element', 'funktion', 'nivå', 'egenskap' och 'aspekt'. Tillsammans kan de sägas utgöra B:s grundstruktur för beskrivning. All beskrivning med B går genom dessa kategorier.

Hela systemet bygger på att det finns något som är av arten 'fysiskt element', som har 'egenskaper' av den art som finns förtecknade i B:s nyckelordlista, och som är ordnade efter 'funktioner' och 'nivåer'. Detta är en förutsättning som i B tas som given.

Det rör sig i B om de nämnda fem begreppskategorierna enbart, även om B-rapporten använder flera benämningar parallellt för samma sak. Det jag här har kallat "aspekter" benämns i B-rapporten även "egenskaper" och "lösningar". Termerna som betecknar egenskaper rubriceras i B "nyckelord". "Delelement" (s 28 st 1) används synbarligen som synonym till "element" och "fysiskt element".

4.1.6 Begreppsschema vs specificerad begreppsstruktur

B:s beskrivningsmönster kan betraktas som organiserat i olika nivåer. De motsvarar olika tillämpningsområden för B. Om man skiljer mellan tre nivåer av det som i B-rapporten kallas "systemet", kan det som B-rapporten säger om "generalitet" förklaras.

Det beskrivningsmönster - här kallat B - som presenteras i B-rapporten, och här finns återgivet i FIG 2, sid 60-61, representerar en nivå. Det gäller beskriv-

ning av ett område som innehåller bostäder. Där upptas sådana termer som avses ha med boendet att göra, så kallade boendefunktioner, boendenivåer och boendeelement.

Detta mönster är inte rimligen lika giltigt för alla bostadsområden. Eller är det? Bland de 'fysiska elementen' i B finns bl a 'tunnelbanestation', något som i vårt land förekommer bara i Stockholmstrakten. Det presenterade systemet verkar utformat med tanke på bostadsområden i just en storstad som Stockholm.

På andra sidan är det väl inte helt orimligt att någon bekvämlighetens förkämpe hävdar, att tunnelbana är värdefull, vilket område som än diskuteras - om det nu är fråga om kvalitet enbart, inte kostnader. Vem har inte någon snålkall novemberkväll på stan önskat sig, att tunnelbanetåget åtminstone denna enda kväll ville susa ända hem till porten?

Ett system för 'bostads- och stadsdelsegenskaper', som B-rapporten rubriceras, skulle, för att vara generellt, motsvaras av en annan systemnivå än B - om inte den presenterade uppsättningen B avses tillämplig på alla bostadsområden. Den systemnivån innefattar det schema man får, om funktioner och nivåer i B behålls, men där man har frihet att välja fysiska element, t ex om tunnelbanestation skall vara med eller inte. Den systemnivån finns illustrerad i FIG 3, sid 62.

Den grundstruktur av fem begrepp som urskilts här, slutligen, utgör ett system på ytterligare en nivå, den mest allmänna. Den presenterade uppsättningen begrepp, B, utgör en variant av detta grundmönster, där B:s begrepp utgör instanser av grundbegreppen.

Det är en stomme för beskrivning, avsedd att gälla fysisk miljö av vilken art det vara månde. Det är inom den grundstrukturen, som världen betraktas som bestående av delar kallade "fysiska element", där delarna hör till vissa nivåer och har vissa funktioner, och

utmärks av vissa aspekter och egenskaper. I denna allmänna struktur är varken fysiska element eller funktioner och nivåer specificerade. Däremot kan kanske uppsättningen aspekter med egenskaper antas höra till grundstrukturen, redovisande de fysiska elementens art. Grundstrukturen återges i FIG 4, sid 62.

Denna allmänna struktur utgör ett schema för beskrivning, men räcker inte för att utpeka vad som skall beskrivas. Schemat kan enligt B-beskrivningen (s 14 st 5) specificeras på olika sätt för olika beskrivningsändamål, med olika fysiska element och funktioner, och som jag förmodar även andra nivåer.

Det som intresserar mig att undersöka är framför allt uppsättningen basbegrepp, den generella strukturen. För klarhetens skull skall då poängteras att det gäller innebörden av dessa begrepp - inte i största allmänhet - utan innebörden av dem i denna kontext.

Basbegreppen är inte definierade i B. Detta är ingenting som är speciellt för B, tvärtom hör det till vanligheten inom fysisk planering, att innebörden tas för given. För att belysa begreppen till sin innebörd är man då emellertid hänvisad till att studera de instanser av dem, som upptas i den presenterade varianten B.

Härmed skulle B:s beskrivningsmönster vara presenterat, i stora drag. Det var den ena uppgiften för detta kapitel.

4.2 Mål och villkor för förverkligande i B

Så till de gåtfulla målen för miljön. Jag skulle leta också efter dem, se om det i beskrivningsmönstret döljer sig något som kan tolkas som mål. Det var den andra uppgiften för detta kapitel. Vilka delar av B skulle kunna utgöra hemvist för sådana implicita mål för miljön?

Funktioner, nivåer och aspekter har här omnämnts som 'ordningsprinciper'. Som B-rapporten framställer det, har den fysiska miljön först delats in i fysiska element, och sedan först i efterhand sorterats efter dessa principer.

Även om det är så det faktiskt gått till, så finns det skäl att tillmäta dessa principer en mer utslagsgivande roll för systemet än som enbart ordnande principer.

De fysiska elementen i B består uteslutande av sådana som är förknippade med B:s funktioner och nivåer. Termen "fysiskt element", som den används i gängse planerarspråkbruk, kan emellertid syfta på även andra slags ting, t ex 'backe', 'sjö', sådant som inte förekommer i B. Det finns därmed skäl att betrakta funktioner och nivåer inte enbart som ordningsprinciper, utan också som en urvalsgrund för de fysiska elementen. De och endast de fysiska element, som står i någon viss relation till funktionerna och nivåerna ifråga, har tagits upp i systemet.

Även uppsättningen aspekter, de fyra grupperna av egenskaper, representerar en urvalsgrund, nämligen för de egenskaper som tas i betraktande. Det är denna urvalsgrund som avgör, att bl a kostnader inte skall beskrivas. Kostnader ingår så inte i B:s ämnesområde.

Urvalet av kategorier i B måste ha gjorts med hänsyn till något slags mål. Vilka är dessa?

4.2.1 Funktioner knutna till nivåer - implicit målstruktur

Funktionerna, som är det ena slaget av determinanter för uppsättningen fysiska element, är entiteter av annat slag än de fysiska element som beskrivs med systemet. De utgör verksamheter hos människor.

Grundbegreppen i B kan därmed ses som tillhörande två olika domäner. Det är dels en domän av verksamheter, de som ingår i boendet, dels en domän av fasta fysiska förhållanden.

Det begrepp 'bostadsförhållanden', som jag tidigare använde för att formulera B:s mål i avsnitt 3.1.1, sid 42 ff, kan lösas upp i ett begreppspar, där en komponent är 'att bo', och en annan komponent är 'förutsättningar' (för att bo).

Den ena komponenten, 'att bo', kan där ses som mål, den andra komponenten 'förutsättningar' som medel till detta mål.

'Att bo' specificeras i B i en mängd funktioner, verksamheter. Funktionerna motsvarar enligt B 'att bo'. De kan, i den form de uppträder i systemet, knutna till en serie nivåer, ses som en implicit målstruktur för de fysiska elementen. De representerar mål, som de fysiska elementen på ett eller annat sätt skall tjäna - målet att det inom en bostad skall vara möjligt att vila och sova, att utöva personlig hygien osv.

Denna implicita målstruktur kan ses som en närmare bestämning av det tidigare formulerade målet 'bra bostadsförhållanden'. Den determinerar vad som i B avses med att bo bra. Det är att ha förutsättningar för vissa funktioner inom vissa nivåer.

4.2.2 Fysiska elements egenskaper - villkor för förverkligande

I förhållande till sådana mål kan då uppsättningen fysiska element med sina nyckelord för beskrivning ses som de förutsättningar, som erfordras för att förverkliga dem.

4.2.3 Möjlighetsmål och faktiska förutsättningar

Funktionerna och nivåerna i B ses här som kärnbegrepp inom något sammanhang av implicita mål, i förhållande till vilket de fysiska elementen med sina egenskaper betraktas.

Det som då eftersträvas, är inte nödvändigtvis att funktionerna skall utövas. Det är inte givet att man med B eftersträvar att tvätt, personlig hygien etc faktiskt skall utövas inom dessa nivåer. Målen avser inte nödvändigtvis funktionernas faktiska existens.

Däremot är det rimligt att anta, att målen avser åtminstone funktionernas möjlighet. Människor skall ha möjligheter att utöva de och de funktionerna inom de och de nivåerna.

Förutsättningarna som B anger, däremot - de fysiska elementen med sina egenskaper - avser det faktiska. Det är fråga om huruvida vissa förutsättningar faktiskt existerar eller inte - i en byggd miljö eller i ett projekt. 21)

Mot bakgrund av förra kapitlets översikt över beskrivningsmönstret B - med de däri inneslutna målen för miljön framletade - gör jag nu en mer detaljerad djupdykning i systemet.

Varför? Om jag tidigare utmålade det som en lätt uppgift att plocka fram grundmönstret i B, så var det med den medvetna begränsningen: på ett sätt lätt. På ett annat sätt erbjuder uppgiften svårigheter.

Det som hittills redovisats är i stort sett en uppsättning ord, orden "fysiskt element", "funktion" m fl. Det är namn på kategorier. Vad jag vill fånga, däremot, är kategoriernas innehåll. Det är mindre lätt. Vad konstituerar dem? Innebörden är inte något som syns direkt. Den göms i orden.

Verkar dessa kategorier självklara? Det är sådana, som arkitekter arbetar med. Men är det för den skull givet, att deras innebörd är bestämd? I varje fall förklaras inte därmed, vad som konstituerar kategorierna just i B.

Jag skall alltså slå en ny lov mot B, titta närmare på dess foderblad och kronblad. Fastän intresset då inte främst gäller systemets enskildheter, utan fortfarande grundkategorierna, får jag lov att studera dessa genom de instanser i vilka de förekommer. Definitioner ges inte i B. Först skall målkategorierna granskas, därefter de kategorier som representerar förutsättningar, och som slutmoment hur förutsättningarna är förbundna med målen.

För den som inte är intresserad av att tränga in i

dessa detaljer kan nämnas att framställningen återgår till en mer översiktlig nivå i kap 6, sid 99.

5.1 B:s mål.

B anger förutsättningar för boendet. Det har i B satts liktydigt med 'boendefunktioner'. Vad är det för funktioner?

5.1.1 'Funktion'

Låt mig först göra en kort utveckling om den skiftande flora av begrepp som dväljs bakom ordet "funktion". Det används på diverse sätt. Inom matematisk logik är begreppet 'funktion' sedan länge etablerat, med formellt definierad betydelse. "Funktion" betecknar där en tillordningsrelation mellan två mängder. 22) Därutöver används samma term på mer lösligt sätt inom olika empiriska kunskapsgrenar och i vardagsspråket, i olika betydelser.

Inom arkitektur och planering har 'funktion' i några decennier varit ett nyckelbegrepp, i bl a Sverige använt för att ge namn åt en riktning inom arkitekturen, "funktionalism". 23)

Innebörden i 'funktion' har då i allmänhet lämnats odefinierad. Det gäller inte minst när det använts i fraser av slagordskaraktär, såsom "Form follows funktion". 24) Samtidigt är det uppenbart att "funktion" inom arkitektur och planering används för att peka åt olika håll, på olikartade företeelser. Några funktionsbegrepp som förekommit i 1900-talets arkitekturkritik har redovisats av Ligo, 1973. Han skiljer mellan fem kategorier av funktioner hos byggnader, avseende deras användning eller uttryck. 25) I byggnadstekniska sammanhang brukar "funktion" användas för att referera mer begränsat till tekniska förhållanden hos byggnadsdelar. 26)

För övrigt används "funktion" som beteckning för två olika entiteter. Å ena sidan sägs ett fysiskt element 'ha' en funktion, såsom funktionen att ge förutsättningar för en aktivitet, säg 'tvätt'. Kalla det begreppet för funktion₁.

funktion₁ = df tillordningsrelation mellan ett fysiskt element och något, som elementet skall vara till.

'Funktion' är i det fallet en relation mellan två entiteter, i likhet med det matematisk-logiska funktionsbegreppet. Å andra sidan benäms även det relatum, till vilket det fysiska elementet är tillordnat, "funktion". t ex aktiviten tvätt. Kalla det begreppet för funktion₂.

funktion₂ = df aktivitet

Förhållandet mellan de två funktionsbegreppen är då, i det fall funktionens₁ relatum är en aktivitet, sådant, att en funktion₁ är en relation mellan ett fysiskt element och en funktion₂.

I det här avsnittet åsyftas B:s uppsättning funktioner i meningen funktion₂ = aktiviteterna. Till B:s funktion₁, vad det innebär att ett fysiskt element har en funktion, återkommer jag i avsnitt 5.3.1, sid 90 ff.

5.1.2 Vad är en 'funktion' i B?

Det var en utvikning. Vilket slag av aktiviteter räknar B med? Betrakta rubrikraden i elementschemat i FIG 2, sid 60-61.

- 1 vila, sömn
- 2 personlig hygien
- 3 mathållning
- 4 tvätt

- 5 bostads- och persedelvård
- 6 förvaring
- 7 vård och tillsyn
- 8 fritidsaktiviteter och samvaro
- 9 utbildning
- 10 varudistribution och expeditiva tjänster
- 11 gå inklusive hjälpmedel
- 12 åka inklusive hjälpmedel

Är typen välbekant? Enligt B-rapporten följer indelningen "den traditionella boendeterminologin" (sid 14 st 5). Välbekant i sammanhanget är i så fall även frågan, om vila egentligen är en aktivitet? Vad kännetecknar då denna typ av funktioner?

Ligo skulle väl närmast hänföra dem till 'fysiska' funktioner, sådana som har att göra med människors välfärd och där speciellt med tillgodoseendet av elementära mänskliga behov. B:s lista kan, grovt taget, ses som aktiviteter kring sådana elementära behov. Observera då att 'aktiviteterna' i huvudsak inte ligger i direkt anslutning till sådana behov. De är inte av den art som t ex Gehl, 1971, räknar med: äta, urinera, röra sig m m. 'Aktiviteterna' i B är valda i former som institutionaliserats i vårt samhälle, diverse praktiska göromål kring behoven som kärnor. Vi behöver mat, den lagar vi och äter ('mathållning'), råvarorna har först inhandlats i en butik och burits hem ('varudistribution').

Med sikte på planering och byggande är de vidare avgränsade som sådana som utförs i särskilda utrymmen. De omfattar någon rumslig del av bostaden eller området omkring. Det är bl a sådana som förutsätter särskild rekvisita, fast eller flyttbar, t ex sanitetspjäser, matplatsmöbler.

Utrymmesanknytningen bestämmer i B aktiviteternas form, vad som klumpas ihop. De tre aktiviteterna hos Gehl: urinera, defecera, hålla sig ren utförs vanligen i ett och samma utrymme. De är i B hopförda till en funktion, 'personlig hygien'.

Utrymmesanknytningen har betydelse också för urvalet av redovisade aktiviteter. Icke representerade är a) aktiviteter som kan utföras i olika utrymmen, t ex 'sitta', vilket man ju ofta gör i bostaden, 'sjunga', 'titta', b) aktiviteter som försiggår var man än är, t ex 'andas', och c) aktiviteter som berör området som helhet, t ex 'föreställa sig sitt bostadsområde'.

Beroende på om utrustningen är fast eller inte, är aktiviteterna av två olika slag. a) bundna till ett visst utrymme, t ex personlig hygien och matlagning. eller b) med utrymmen garanterade, men där disponeringen av dessa kan väljas. Vad som tas som 'syplats' eller 'arbetsplats', t ex, kan väljas.

Aktiviteternas knytning till speciella utrymmen innebär att de är av korttidskaraktär och återkommande. Man vistas ju i flera olika utrymmen under dagen - i sovrummet, badrummet, köket osv, i olika ärenden. Och detta upprepas dagligen, rutinartat.

Av de motsvarande fysiska elementen att döma, är aktiviteterna av sammansatt slag. Man lagar mat, sitter och äter osv. Förflyttning ingår emellertid inte i detta aktivitetsmönster. Förflyttning är extraherad som två separata funktioner, att gå respektive att åka.

Vem utför då aktiviteterna? De presenteras i B som vanligt inom den fysiska planeringen utan subjekt. Jag har utgått ifrån att det är de boende. Visserligen förutsätts för en del av dem även människor i andra roller, t ex expediter i butikerna, lärare i skolorna. Men miljön kan ändå vara sedd från just de boendes synpunkt.

I vilka grupperingar? De är inte närmare bestämda i B, men här finns dels individcenterade servicefunktioner som 'vila och sömn' i 'gästrum', dels kollektiva aktiviteter som 'fritidsaktiviteter och samvaro' i 'samlingslokal'.

Sakobjekt inbegrips i flera av B:s aktiviteter, som föremål för inköp, förvaring, skötsel och rengöring. Den fysiska miljön är dock inte något föremål för aktiviteter enligt B. Odling är ingen aktivitet i B, inte heller att bygga. De boende, som B räknar med, är hyresgäster med deras traditionella rättigheter.

En viktig begränsning att nämna är också att aktiviteter utanför bostadsområdet inte är med. Aktiviteterna i B är sådana som de boende just som boende ges möjlighet att utöva.

Om jag sammanfattningsvis skulle ge en definition som svarar mot B:s lista av aktiviteter blev den av följande typ:

boendefunktion₂ = df verksamhet av daglig rutin-
 karaktär, som utförs av
 normalhyresgäster, enskilt
 eller i grupp, i särskilt
 utrymme inom bostaden
 eller dess nära omgivning

B lämnar ingen definition av 'boende'. Men det begrepp boende, som dessa boendefunktioner tillsammans konstituerar, skulle kunna definieras

att bo = df att habituellt övernatta, och att utföra andra verksamheter av praktisk art som därigenom medförs inom bostadsområdets gränser

Det motsvarar det begrepp 'bo' man använder, när man säger att man bor i Norsborg-Hallunda. Utöver övernattningen promenerar man, åtminstone till tunnelbanestationen eller parkeringsplatsen, man handlar osv. 27)

Det är en snävare uppfattning av boendet än de två jag nämnt tidigare, i avsnitt 1.1, sid 14, Heideggers 'sättet att vistas som dödlig på jorden', och den variant som begränsas till 'sättet att vistas som människa på jorden'. Men det är en vidare uppfattning av

att bo än det fjärde, inom vardagsspråket vanliga boendebegrepp, som inskränker sig till vad som sker inom lägenhetens väggar eller tomtens staket.

5.1.3 Vad är en 'nivå' i B?

Aktiviteterna är i B s a s fastpinnade i en uppsättning nivåer. Vad är det för nivåer, närmare besedda?

Som påpekats av Bunge, 1960, är termen "nivå" som den används i samtida vetenskap högst mångtydig. Bunge definierar nio olika nivåbegrepp, varav inget är precis B:s. Nivåerna i B är fyra namngivna. De återfinnes som rubrikcolumn i förteckningen över fysiska element, FIG 2, sid 60-61.

- 1 bostad
- 2.3 byggnad
- 3.4.5 granskap
- 5.6 stadsdel

Nivåerna 'bostad' - 'stadsdel' kan sammanfattas under begreppet 'område av visst omfång' - om begreppet tänjs till att inbegripa inte bara markområden, avsnitt i skiktet vid jordytan, utan även sådana lager som kan staplas på varandra i en byggnad, topografiska områden. 'Bostad' motsvarar i så fall ett avsnitt av ett sådant lager som kan ligga högt ovanför markytan.

Nivåerna bildar en komparativ ordning med avseende på åtminstone en egenskap, den rumsliga utbredningen. De utgör områden av växande omfattning, från bostad till stadsdel, 'byggnad' då uppfattat som 'bostadsbyggnad' vilket i huvudsak verkar stämma med den däri inrymda uppsättningen fysiska element. Mer tveksamt är om nivåerna dessutom skall fattas kvantitativt, så att man mer eller mindre med måttband kan avgöra vad som ligger inom den ena och den andra nivån.

Finns härutöver några begränsande villkor i materiellt avseende? Bostaden skiljer sig materiellt från omgivningen genom sina omslutande väggar. Också byggnaden skiljer ut sig från omgivningen. Men grannskapet och stadsdelen? De kan anta olika skepnader, som avgränsade enheter eller kontinuerligt övergående i omgivningen.

Parallellt med serien nivåer från bostad till stadsdel löper en indelning i sex nivåer, markerad med siffror. Dessa besiffrade nivåer kan sägas fungera som en skala, som visar överlappningsområden i den första serien. Nivåerna 1, 2, 4, 6 utgör då de 'rena' nivåerna bostad, byggnad, grannskap, stadsdel, medan nivåerna 3 och 5 utgör överlappningsområden mellan byggnad och grannskap och mellan grannskap och stadsdel. Dessa zoner är sannolikt införda för att redogöra för det förhållandet, att en byggnad eller ett grannskap kan vara olika omfattande, i någon mening, i olika förslag.

Sammanfattningsvis kan följande definition formuleras för nivåbegreppet i B, där jag lämnar öppet huruvida nivåerna är ordnade efter bebyggelsegruppering eller avstånd:

nivå = df områdesomfång, där det minsta omfånget är bostaden

5.1.4 Bra boende. B:s implicita mål för miljön

Kopplade till aktiviteterna kan nivåerna tolkas som en föreställning om olika 'aktionsradier' för olika verksamheter - 'radie' då inte nödvändigtvis metriskt uppfattat. Varje aktivitet i B är s a s segmenterad efter olika aktionsradier. Det klassiska exemplet är barns lek, med småbarnlekplatser nära porten och lekparker för större barn på större avstånd. En formulering kan nu ges av B:s implicita mål för miljön.

"För varje boende normalperson skall finnas möjlighet att utöva B:s aktiviteter inom rimligt långa aktionsradier från bostaden".

5.2 B:s fysiska förutsättningar

Den andra uppgiften för kapitlet skulle vara att söka få en klarare bild av förutsättningarna - de slags förhållanden som enligt B behövs för att man skall kunna sova, hålla sig ren etc inom bostadsområdets gränser.

5.2.1 Vad är ett 'fysiskt element' i B?

Ett småfranska klyvs i allmänhet längs med den plana undersidan. I och för sig går det att skära tvärs över, eller i tårtbitar. Delarna kan göras olikstora, olikformiga. Man kan kassera en del - gräva ut det mjuka innanmätet och behålla bara den knapriga kanten. Eller äta det mjuka först. Är brödet torrt kan det smulas till små korn, ströbröd. Det finns många möjligheter.

Jordskorpan som helhet är också mångskiftande, även om den är hård, kan delas in på olika sätt. Hur den skall styckas, diskuteras inte i B-rapporten. Betrakta FIG 2, sid 60-61. Vad kännetecknar B:s indelning i fysiska element, 116 slag. Jag skall ställa två frågor om den.

Den första frågan är, vad de fysiska elementen är av för art, materiellt sett. Det är inte brödbitar, förstås, men vad är det egentligen?

Det är inte så lätt att avgöra - såvida jag inte vill nöja mig med att säga, att ett fysiskt element enligt B är just det slags ting som finns förtecknade i B. Kan man finna någon uppsättning kriterier, som innefattar samtliga de i B förtecknade elementen?

Utrymmen och rum av olika slag urskiljs, t ex 'sov-plats', 'matplats' och 'sovrum', 'frysrum', samt komplexa anläggningar, t ex 'LM-skola', 'simhall'.

Utöver sådana byggnader eller delar av byggnader finns olika slags markytor, som 'bollplan', 'parkeringsplats'.

I huvudsak är detta död materia. Växtlighet förekommer, men i form av markytor som är bevuxna, t ex 'park', ungefär som i en översiktlig plan. Växter som levande organismer, t ex 'vårdträd', 'klätterträd', urskiljs inte i B. 28)

En begränsning av det fysiska som görs i B är vidare till det som är fast, stadigt förankrat i jordskorpan. 'Hiss' tycks tala emot det. Den rör sig ju. Men den är ett gränsfall, spårbundet rörlig, fast installerad. För 'dörr' gäller samma sak, den svänger bara runt sin axel - är, även om den är avhakbar, normalt fasthängd på sina gångjärn.

Alla de fysiska elementen i B, utrymmen, markytor, är vidare hämtade från torra land. Vattensamlingar eller vattendrag av någon form saknas. Ingenting flyter. 29)

Det är alltså inte allt man i dagligt tal skulle kalla "fysiskt" som ingår. B representerar ett urval.

I huvudsak stämmer karakteriseringen ovan. Några mot-exempel kunde anföras, som inte täcks. Men jag utgår ifrån att "frisör", "torrsopor" och "bilservice" avses referera till några motsvarande lokaler, dvs att det inte är frisörer m m som beskrivs. 'Kapphylla' kan omkonstrueras som 'utrymme för kapphylla med sina kläder'. 'Dörr' kan tänkas som 'dörröppning'. 'Tröskel' är dock svårare att få till ett utrymme.

Dessa förutsättningar, som B räknar med är inte den totala mängden förutsättningar för B:s aktiviteter. För aktiviteten samvaro behövs människor. Människor beskrivs inte i B. Domänen för beskrivning i B är be-

gränsad till i stort sett sådant som arkitekter påverkar direkt. (Indirekt påverkas även annat.)

Sammanfattningsvis skulle följande kriterier på de fysiska elementens art passa för huvudparten av de i B förtecknade fysiska elementen:

- i) om inomhus: utrymme, rum eller sammansatt anläggning
- om utomhus: mark
- ii) fast förankrat

Min andra fråga om de fysiska elementen gäller, hur de är avgränsade gentemot omgivningen. Vilka eventuella principer för indelning tillämpar B? Innebär bestämningen 'element' något särskilt, utöver det att ett element omfattar ett begränsat avsnitt av det fysiska, dvs inte hela universum?

Man talar ibland om s k naturliga föremål. Det är föremål som avtecknar sig gentemot omgivningen, "stand out" som Brodbeck, 1968, uttrycker det. Hon nämner "gnu" som exempel. Det är alldeles uppenbart, att en gnu är något speciellt, oavsett om man vet dess namn eller inte. Vad som skall anses skilja s k naturliga föremål från andra är visserligen en fråga att diskutera. Ett kriterium kan vara, att deras omslutande ytor i varje punkt skiljer sig från omgivningen i något sensoriskt uppfattbart avseende, i fasthet, ljushet e d. Det mest typiska för fysiska element skulle kunna vara att de skilde sig från omgivningen i fasthet, såsom solida kroppar omgivna av luft.

Avgränsningen av fysiska element i B är i en del fall materiellt påtaglig och synbar på detta sätt. Det finns element av solid materia representerade i B som är så avgränsade, t ex 'tröskel'. Å andra sidan har element av liknande art, 'kapphylla' och 'dörr' visat sig möjliga att omkonstruera som utrymmen, och det är tveksamt om 'tröskel' egentligen borde vara med i B.

'LM-skola' och 'simhall' kan emellertid tänkas vara naturliga föremål i denna mening, så som vi brukar bygga dem, i fristående anläggningar. Även 'rum' är materiellt avgränsat, fastän inverterat, med de omgivande väggarna, golv och tak bestående av solid materia.

Andra element i B är avstyckade på annat sätt. 'Friytor' kan inte med ögat skiljas från omgivande markytor, övergången är materiellt kontinuerlig (sid 43 st 2). 'Sovplats' är begränsad till bara vissa avsnitt av ett materiellt avgränsat rum (sid 46 st 4). Avgränsningen är s a s fiktiv för syn och beröring.

Några av de fysiska elementen är materiellt enkla, som 'sovplats', 'bollplan', även 'tröskel'. Andra utgör komplexa strukturer, som 'simhall', 'hotell', rum, väggar och bjälklag.

En möjlighet man kunde tänka sig är, att varje fysiskt element i systemet hade en artspeciell form, och därmed vore möjligt att skilja från andra element. Har tanken med B varit att de fysiska elementen skall vara unika i denna mening? Några av dem kan kännas igen på sin form, t ex 'rum', 'tröskel', 'väg'. Men det är inte så genomgående. Andra element kan anta varierande skepnader, t ex friytor. 'Syplats' och 'arbetsplats' är knappast åtskiljbara.

Elementen är begränsade inom ett storleksintervall. Mikroskopiska partiklar och galaxer får beskrivas med andra system. Närmare bestämt är föremål mindre än en tröskel och större än ett sjukhus uteslutna som beskrivningsobjekt för B. Mellan dessa gränser förekommer föremål av varierande omfång.

Det är då möjligt att göra en sammanfattning av formen hos de fysiska element som B urskiljer. Avgränsningsprincipen i B tillåter entiteter som har följande karakteristika:

- iii) (utrymmes)volym eller (mark)yta
- iv) med storlek mellan tröskel och sjukhus

I några andra intressanta avseenden skiljer sig de fysiska elementen i B inte från andra ting. Ett fysiskt element kan vara a) antingen materiellt avgränsat som 'naturligt' föremål eller kontinuerligt övergående i omgivningen utan synbara gränser, och det kan vara b) enkelt till sin geometriska form, t ex en utrymmesvolym, eller sammansatt som ett rumskomplex i en större byggnad. Det är obestämt också vad gäller c) huruvida den byggda materialen, i form av väggar och bjälklag m m, är inkluderad eller inte, samt d) huruvida individuella mängder eller mängder betecknas.

B:s fysiska element har här karakteriserats med hjälp av fyra kriterier. Det kan observeras att dessa kriterier till en del är disjunktiva, av formen 'a eller b'. I analysen av B har jag inte lyckats konstruera någon uppsättning kriterier som är absoluta, av formen 'a', och genomgående för hela uppsättningen fysiska element. Uppsättningen kriterier ovan är dessutom, även om den tycks passa för merparten av fysiska element, behäftad med några undantag, där den inte gäller. Det betyder, att 'fysiskt element' i B är en entitet som är heterogen i sådana avseenden.

Logiskt sett redovisas de fysiska elementen som disjunkta, icke överlappande. I vilken mån denna bild stämmer, beror på hur de olika instanserna av 'fysiskt element' definieras.

Några olika kategorier av ting som ryms inom begreppet 'fysiskt element' i B kan nu ritas upp, se FIG 6, sid 87. Det är som synes en blandad kömpott. Bland det som inte är fysiska element i B är, förutom djur och människor, träd, fordon och de byggnader i vilka bostäder inryms.

5.2.2 Vad omfattar nyckelorden?

De fysiska elementen beskrivs i B med uppsättningen s k nyckelord. Vad betecknar de för slags egenskaper och relationer? Nyckelorden är grupperade i följande fyra aspekter, som i B kallas:

- 1 spatiala egenskaper
- 2 klimatologiska egenskaper
- 3 tekniska lösningar
- 4 tidsaspekter

Aspekterna i B utgör blandningar av dimensioner, som är av intresse att renodla. Eftersom de, liksom funktionerna och nivåerna, avses kunna tas som indelningsgrund vid en stegvis rangordning av projekt är det av intresse hur de är formade. Nyckelorden är rätt allmänt hållna beskrivningstermer, som sedan avses bli förgrenade i mätdimensioner vid tillämpningen. Bara en grov karakteristik är därför möjlig.

Det som beskrivs med B är framför allt rumsliga förhållanden. Det är de fysiska elementens utbredning i olika rumsliga dimensioner. Bland det som B betecknar som spatiala egenskaper finns en som benämns "tillgång". I ett exempel sägs tillgång på sovplats vara underförstådd i en bostad (sid 49 st 1). Det verkar här som om 'tillgång' har betydelsen 'existens'. I ett annat fall tolkas däremot 'tillgång' som mängd inom ett visst avstånd (sid 43 st 2). Då är det en rumslig relation, men inte helt skild från den som betecknar 'utrymme'.

Fasta materiella förhållanden beskrivs just inte i B. Relationer som anger hur materian hänger ihop och står emot deformerande krafter, släpper igenom värme m m, finns inte som beskrivningstermer. "Utrustning" avser väl dock något materiellt, spis, tvättställ o d, även om det i B rubriceras som spatialt.

Klimat är i B taget i vid mening, det inbegriper även

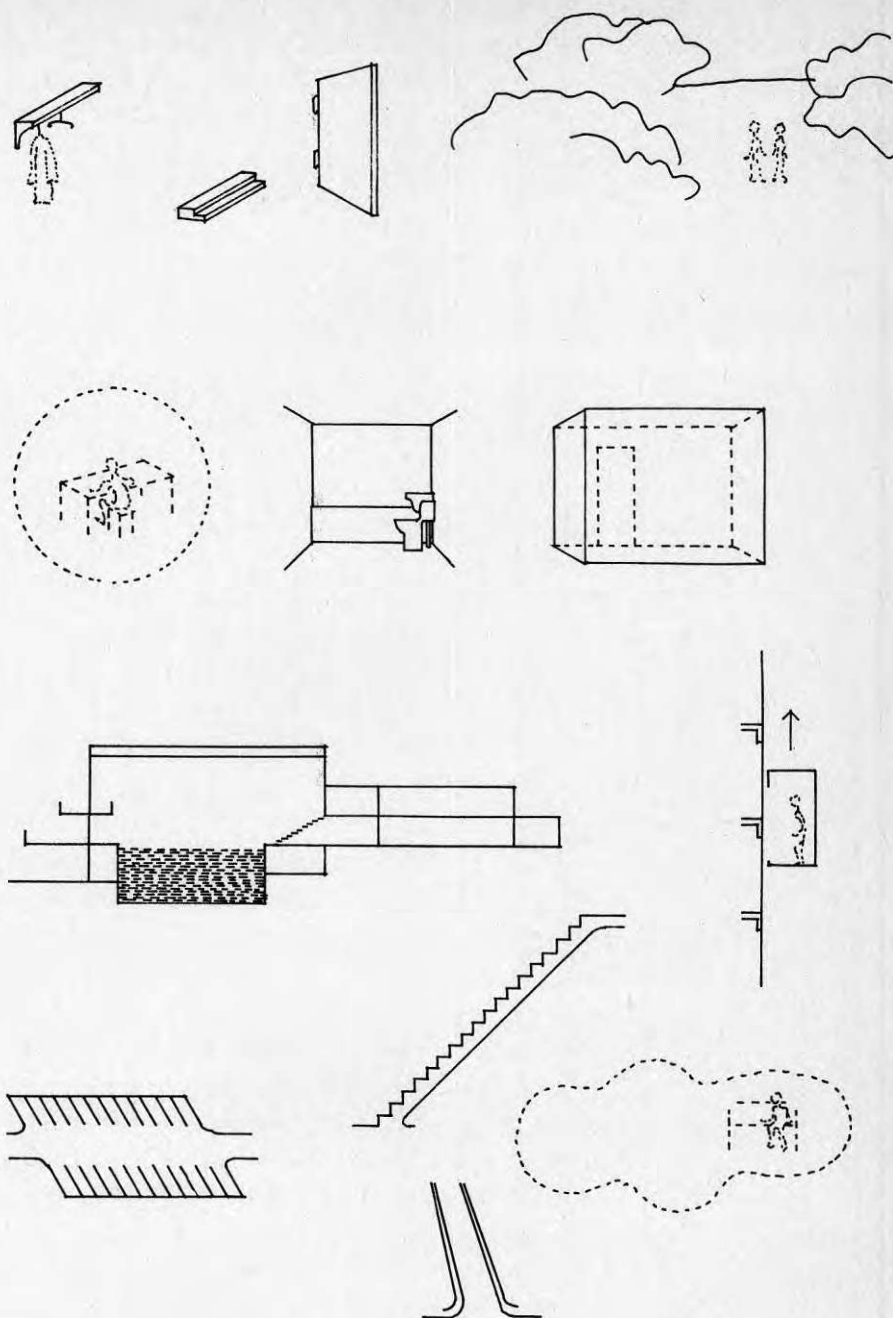

FIG 6 Provkarta på olika typer av fysiska element i B.

artificiellt framställda förhållanden. Det kan kanske sammanfattas som sensoriskt uppfattbara förhållanden, förhållanden som rör ljus, ljud och lukt. Färg saknas dock, liksom förhållanden som har med smärta eller beröring att göra.

Hur detta närmare skall tolkas kan diskuteras. Det är ju inte så lätt att beskriva temperatur o d när det är fråga om ett ritat projekt. Möjligen avses emellertid inte klimat i sig, utan egenskaper med avseende på dessa - rummens isolering mot buller, insläpp av dagsljus, värmeisolering etc. I så fall är det egenskaper som hör till väggkonstruktioner, inte till utrymmena. Vilket som, torde klimatbegreppen avse verkliga förhållanden till skillnad från upplevda. 30)

Tidsförhållanden är inte direkt föremål för beskrivning i B, inte de fysiska elementens ålder e d. Beteckningen "tidsaspekter" i B får tolkas som aspekter hos de fysiska elementen med avseende på något tidsanknutet, växlande livsmönster, tidens tand, o d.

Den grupp nyckelord i B som kallas "tekniska lösningar" har snarast karaktären av ting, liksom de fysiska elementen. De omfattar bl a olika tekniska system i byggnader. Dessutom finns ett par termer som refererar till väggstrukturen, "ytskikt" och "rumsbildande system".

Estetiska aspekter på det byggda finns inte med, inga termer för att beskriva att rum ligger i fil e d. Sådana aspekter är avsiktligt uteslutna. Två olika förklaringar ges. Å ena sidan påstås estetiska egenskaper samvariera med de funktionella, så att en beskrivning av funktionella aspekter också ger en god bild av de estetiska (s 37 st 4). Å andra sidan sägs s k formala egenskaper ändå böra ingå i ett fullständigt mönster för bedömning (s 37 st 6). Skäl för att de saknas i B är då att en systematik för beskrivning saknas.

Av de beskrivande begreppen är några av en art som be-

skriver tingen som sådana, eller relationer mellan ting. Några är istället s k hodologiska predikat. 31) De beskriver de fysiska elementen som anknutna till mänsklig användning. Det gäller t ex 'tillgång', flexibilitet' samt 'inre organisation', som enligt B-rapporten tolkas som 'möblerbarhet' (s 19 st 3) och därmed inte gäller det fysiska elementet separerat, utan även förutsätter möbler och någon person som möblerar.

Förhållandena gäller under den period då området är i bruk. Uttryck som "bruksegenskaper" och "bruksvärde" används (s 23 sista st, s 22 st 6). De s k tidsaspekter som finns med kan ses som ett försök att ta hänsyn till att förhållanden förändras, vad av det som kan vara förutsägbart.

Det som är egenskapernas bärare är i B fysiska element av typ utrymmen o d, hur de sedan närmare skall avgränsas. En 'egenskap' bestäms inte närmare än att den är något som tar fasta på följande aspekter: förhållanden knutna till de fysiska elementens användning som gäller

- i) rumslig utbredning eller
- ii) utrustning eller
- iii) tekniska delar av byggnadskonstruktionen

Egenskaperna är olikartade på det sättet att de utgör dels förhållanden, egenskaper och relationer hos utrymmen, dels delar av konstruktionen. De tekniska lösningarna, som är ett slags fysiska element, kräver andra nyckelord för sin beskrivning, t ex "tidsaspekter".

5.2.3 Fysisk miljö. B:s fysiska förutsättningar

Hopkopplade, utgör fysiska element och nyckelord de fysiska förutsättningar, som B räknar med.

Den bild av dessa förhållanden som B uttrycker är då

inte riktigt enhetlig. I B-rapporten står inte något om att egenskapslistan inte skall vara applicerbar genomgående för alla fysiska element. Men det är svårt att se att den skulle kunna vara det. Är det verkligen meningen att man skall beskriva t ex persontransport-system hos trösklar och för den delen persontransport-system hos hissar?

Bortsett från det, kan den typ av fysiska förutsättningar, som enligt B behövs, för att man skall kunna utföra B:s boendefunktioner inom bostadsområdets gränser, nu sammanfattas på ungefär följande sätt:

fysiska villkor = df rumslig utbredning, utrustning eller klimatförhållanden hos utrymmen och markytor eller tekniska delar av konstruktionen.

5.3 Förutsättningarnas samband med målen

Nu återstår bara att, som tredje och sista moment i denna mer detaljerade granskning koppla ihop förutsättningarna med målen. På vad sätt är de i B förtecknade fysiska förhållandena förbundna med B:s aktiviteter och nivåer?

5.3.1 På vad sätt har fysiska element funktioner?

Att fysiska element har funktioner brukar man nog som arkitekt ta för givet. Är det så självklart? Och vad innebär det? Det kanske man inte alltid har så klart för sig.

Det kan vara olika. Här skall jag undersöka vad det innebär just i systemet B, att ett fysiskt element 'har' en funktion. Det är fråga om vilken relation, som råder mellan ett fysiskt element och den aktivitet,

till vilken det är tillordnat i B. Det jag då söker är en tolkning av sambandet som innebär, att alla fysiska element som står upptagna under en aktivitet är nödvändiga, eller åtminstone av vikt, och att de tillsammans är tillräckliga för att medge att aktiviteten ifråga utövas inom området.

Aktiviteterna i B har här antagits vara möjlighetsmål. Det skulle innebära att de fysiska elementen är sådana, att det är möjligt att utöva aktiviteterna där. (Detta till skillnad från andra typer av relationer mellan aktiviteter och fysiska element, t ex att aktiviteterna faktiskt äger rum där, att de av arkitekten åsyftas äga rum där eller att de av arkitekten eller någon annan anses skola eller böra äga rum där.

Det ger följande definition av relationen mellan fysiskt element (e) och funktion (A),

e har funktionen f_A = df e har nödvändiga och tillräckliga karakteristika, inom sin domän, för A

Frågan gällde vad det innebär att t ex en tvättstuga har en funktion, tvätt. Om vi istället går över till en annan typ av fråga, om hurdana de fysiska korrelationen är, vilket svar får vi då? Vad slags utrymmen går åt till verksamheterna ifråga? På vad sätt möjliggör B:s fysiska element B:s aktiviteter? I huvudsak är det två slags karakteristika som framträder.

Huvudsakligen är det genom att erbjuda utrymme. Utrymme skärs till enligt två olika principer i B. För vissa element, som t ex 'sovplats', räknas precis det utrymme som aktiviteten tar, med de möbler o d som vanligen används. Onyttiga utrymmen i rummet räknas inte (sid 46, st 4). Det fysiska elementet är då s a s skräddarsytt efter sin aktivitet. Elementets gränser är skurna kant i kant med gränserna för aktivitetens utbredning. I andra fall räknas sådant som 'rum' som fysiskt element,

där ingenting sägs om att utesluta eventuella 'onyttiga' ytor och sådana ytor som används för andra aktiviteter. Elementet kan i detta fall sägas vara vidare tillskuret än sin aktivitet. Rocken hänger löst och ledigt.

De fysiska elementen förhåller sig då inte riktigt enhetligt till aktiviteterna. Utrymmesrelationen mellan ett fysiskt element (e) och motsvarande aktivitet (A) blir följande, disjunktivt formulerande.

- i) e motsvarar precis det utrymme som A tar, eller e inrymmer dels utrymme för A, dels ytterligare utrymme

Sedd som rumslik projektion av aktiviteterna är uppställningen fysiska element då heterogen. Elementen har en rumslik relation, men varierande, till de motsvarande aktiviteterna.

Några undantag, på vilka karakteristiken ovan inte passar, skall för ordningens skull nämnas. 'Hissmaskinrum' är ett utrymme som ligger utanför det utrymme där man utövar aktiviteten 'att åka'. 'Tröskel' är väl snarare ett hinder för aktiviteten 'att gå', än en förutsättning.

En annan typ av förutsättningar för aktiviteter som B räknar med, i de fall de behövs, är särskild utrustning, t ex i hygienutrymmen. Det ger ytterligare ett kriterium på vad det innebär, att ett fysiskt element (e) har en funktion (A).

- ii) e har speciell utrustning, i det fall sådan förutsätts för A

Skillnader i utrustning för olika aktiviteter medför att de fysiska elementen i olika grad är knutna till en viss aktivitet. Badar gör man normalt bara i hygienutrymmet, det är så besvärligt att bada i vardagsrummet. Sova kan man däremot göra litet här och där, eftersom det inte krävs särskilda installationer.

5.3.2 På vad sätt tillhör fysiska element nivåer?

De fysiska elementen i B är hierarkiserade i olika nivåer. Att dela in jordytan i nivåer, är i linje med bl a föreställningar inom kulturgeografien om centralitet och omland, Christallers centralortsbegrepp mm. Vad innebär just B:s variant av detta tankemönster?

B-elementens anknytning till nivåer kan ses som att de placeras in i ramar, vilka bestämmer dem till vissa rumsliga lägen, ordnade i förhållande till bostäderna. Idén är att vissa ting skall finnas inom hemmets väggar, andra ting inom vissa räjonger utanför bostaden. Det utanför bostaden liggande är sådant som man inte rimligen kan ha hemma, på grund av att det är dyrt, ytkrävande eller att det nyttjas av en mängd människor samtidigt. Bank och kyrka har man inte hemma.

Ramarna måste urskiljas innan de fysiska element som ingår i dem kan bestämmas. Hur det skall göras nämns inte i B-rapporten, möjligen uppstod inte detta problem i B-tävlingen.

Vad som ligger inom bostadens väggar och byggnadens väggar är oproblematiskt - om 'byggnad' tolkas som 'bostadsbyggnad'. - I de fall gränsen för stadsdelen är given är likaså stadsdelens innehåll givet. Ett problem kan däremot vara vad som räknas in i 'grannskap'.

Olika möjligheter kan tänkas. Är bebyggelsen grupperad, som t ex i B-tävlingens referensobjekt, se FIG 1, sid 57, kan en bebyggelsegrupp utgöra ett grannskap. Det gäller då att bestämma vilken grupp. I referensobjektet finns dels grupperingar av två eller tre hus kring en mindre gård, dels grupperingar av ett större antal hus kring en större gård eller park. Av B-rapporten framgår inte vilket ungefärligt omfång som ett grannskap avses ha.

En annan möjlighet är att nivåindelningen istället syf-

tar på avstånd från bostäderna. Sådana fysiska element som tillhör grannskapsnivån skulle då förekomma inom en grannskapsradie, hur stor den nu är, från varje bostad. Åtminstone i det fall bebyggelsen inte är grupperad, utan mer eller mindre likformigt utspridd över en yta, förefaller detta vara en rimlig tolkning. De båda principerna är illustrerade i FIG 7, sid 95.

Det ger följande kriterium på vad det innebär, att ett fysiskt element (e) tillhör en nivå (N).

e tillhör nivån N = df e ligger antingen inom en bostad, eller ligger inom ett område N och utanför ett område (N-1), som kan vara en bostad

'Område' är då bestämt antingen som en bebyggelseenhet eller som ett avståndsintervall från bostaden räknat.

Nivåerna i B är, utom bostadsnivån, parvis överlappande. Det kan ses som ett sätt att försöka komma förbi det förargliga att samma slags fysiska element kan förläggas i olika läge i olika förslag, och att tillåta en viss variation i placeringen av fysiska element, dock begränsad till ett val mellan två nivåer. Byggnader kan t ex vara olika stora. Det som i ett förslag ryms inom bostadsbyggnaderna kan i ett annat förslag istället finnas i det närmaste grannskapet.

Överlappningarna kan få betänkliga konsekvenser för den värdekalkyl som skall utföras på grundval av beskrivningen. Nivåmängderna avses i B kunna tas som enheter för rangordning. Är nivåbegreppet fluktuerande på så sätt att nivåerna kan ha olika innehåll i olika fall, kan det bli så att icke jämförliga enheter rangordnas.

Utöver den zonerings som nivåerna ger - finns det också andra skillnader mellan fysiska element på olika nivåer?

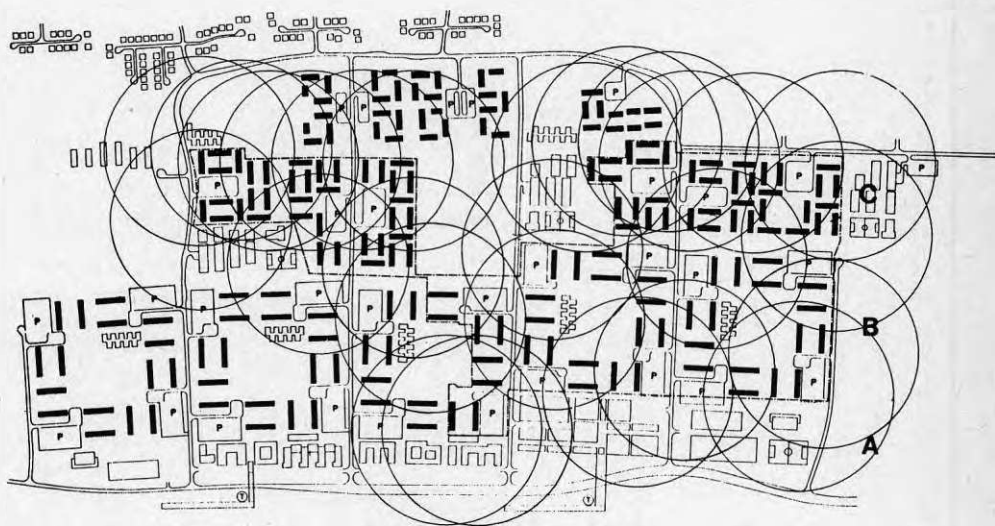
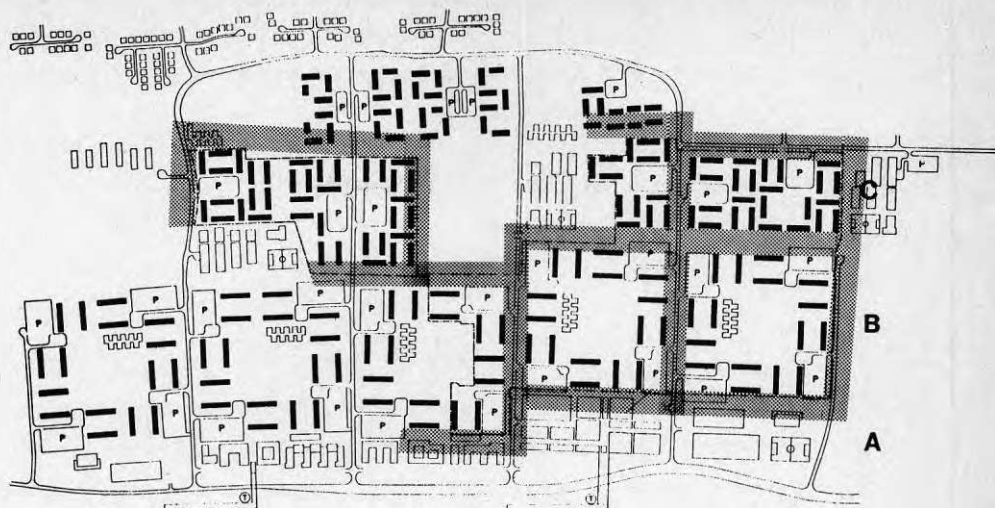

FIG 7 Två nivåbegrepp. Det övre gäller bebyggelsegrupper. Att fysiska element finns inom en viss nivå är liktydigt med att de ligger inom motsvarande bebyggelsegrupp.

Det undre gäller avstånd från bostäderna räknat. Att vissa fysiska element finns inom en nivå är liktydigt med att ingen cirkel med nivåradien ifråga är tom på sådana element.

En definition av nivå-tillhörighet som ges av Bunge, 1960, är att elementet motsvarar en viss grad på en skala. Finns det i B någon egenskap som på så sätt graderar de fysiska elementen? Om man jämför 'sovplats' på bostadsnivå med 'simhall' på stadsdelsnivå, så representerar 'simhall' tydligt något större. Är en sådan skillnad genomgående över elementschemat? Nej, på högre nivåer finns också måttligt stora element, som 'buss-hållplats'.

Eller utgör elementen på de högre nivåerna mängder av det som utgör element på lägre nivåer, som i Russells logiska typteori? 32) Även den tanken kan tillbakavisas med hjälp av de nämnda exempelkategorierna. Om simhall i sig innehåller mängder av hygienutrymmen, så innehåller däremot inte busshållplats mängder av t ex parkeringsplatser, vilket finns under samma aktivitet på en lägre nivå.

Inte heller motsvarar nivåindelningen riktigt skillnaderna mellan vad som planeras på olika planeringsnivåer i den institutionaliserade planeringsprocessen.

En viss skillnad i komplexitetsgrad kan noteras, på det sättet att bostaden beskrivs i en mängd delar, medan anläggningar av liknande storlek utanför bostaden, t ex barnstuga, liksom större anläggningar, beskrivs som en enhet.

5.3.3 Hur svarar nyckelorden mot funktioner och nivåer?

Något skall till sist sägas också om nyckelordens förhållande till målstrukturen.

Uppsättningen nyckelord för beskrivning skall gälla generellt för alla funktioner och nivåer. Principen för val av nyckelord bör då kunna ge en ledtråd till vad som anses viktigt hos de fysiska elementen, - viktigt för B:s funktioner inom B:s nivåer.

Det som beskrivs med nyckelorden är förhållanden av typ rumslig utbredning, utrustning och innehåll av tekniska anordningar hos de fysiska elementen. Det är sådana förhållanden som är av direkt betydelse för möjligheten att utöva B:s aktiviteter.

Det gäller huvudparten av nyckelorden. Tanken är emellertid inte helt konsekvent genomförd. Under rubriken tekniska lösningar beskrivs bl a förhållanden, som inte direkt rör de boendes användning av utrymmen och markytor.

Med ledning av detta: Vad slags förutsättningar beskrivs sammanfattningsvis med B? Det är förutsättningar för att bo, men uppblandat med förutsättningar av teknisk art.

5.3.4 Förutsättningarnas inbördes vikt

Ingen markering görs i B av att dess beskrivningskategorier skulle vara olikviktiga, men frågan om viktsättning tas upp i B-rapporten (s 28 st 6). Den kunde av praktiska skäl inte utvecklas.

Den inbördes vikten - lika vikt eller annorlunda bestämda eller okontrollerade förhållanden - har givetvis stor betydelse när beskrivningen skall ligga till grund för värdering. De grundläggande värdeomdömena i systemet hängs upp på just dessa beskrivningskategorier, och värdekalkylen laborerar med dem som enheter. Resultatet av värderingen påverkas. Frågan om kategoriernas inbördes vikt rusar genom kalkylen iväg direkt till frågan, huruvida bästa förslag vinner i tävlingen.

Kategorierna i B framstår närmare betraktade som olikviktiga. För de mål, som dessa fysiska förutsättningar skall tjäna, är de av betydelse, men av olika betydelse. B:s beskrivning av förutsättningar för att bo är på det sättet ojämn.

5.3.5 Hopbakade mål och förutsättningar. Fixerade lösningar.

En sak som jag prövat i detta kapitel är att formulera några implicita mål för B och att undersöka de förutsättningar för dessa mål som finns i B.

Det har emellertid då visat sig, att målen för miljön, till skillnad från att vara avgränsade som en särskild kategori, sipprar ut över hela systemet av förutsättningar och blandar sig med dessa. Förutsättningarna i B är målbemängda. Funktionerna definierar de fysiska elementen, och de fysiska elementen definierar funktionerna. Det är ett slags överbestämning av systemet.

Det gör att det inte går så bra att överväga olika lösningar av ett problem. I ett system av denna typ är svaret givet redan med frågan. Frågan 'Vilka möjligheter finns att utöva personlig hygien utanför grannskaper men inom stadsdelen?' har enligt B ett och endast ett möjligt svar: 'Simhall'. En fråga med bara ett möjligt svar är inte en fråga, snarare en underförstådd föreskrift, och frågan skulle egentligen lika gärna kunna lyda: 'Vilka möjligheter finns att utöva hygien etc i en simhall?' Svar: 'Simhall'.

För att återigen se mer översiktligt på B, så gällde en fråga, huruvida något mönster kan konstrueras, med mängden beskrivande begrepp i B som grund - någon världsbild för B. De grundbegrepp i B, som här analyserats separat, samverkar inbördes för att bilda någon föreställning om världen. Kan detta B:s sätt att se på världen sammanfattas i några karakteristiska drag?

I detta kapitel skall jag ta materialet från analysen i det förra kapitlet, som gällde B:s kategorier, och omgestalta det till ett slags helhetsbild av B.

Det kan ses som ett försök att neutralt 'kartera' B, och skall inte läsas med negativa förtecken! B:s världsbild har sin förklaring. Med den väntar jag dock till kapitel 9.

Helt genomarbetat i systematiskt avseende är inte B. De grundläggande kategorierna är i vissa avseenden heterogena, och passar inte helt inbördes. Men bortsett från detta, så kan några allmänna drag hos B:s sätt att beskriva världen utläsas. Som nämnts är det fråga om bilder av en del av världen, inte världssalltet.

6.1 Atomistisk, rumslig syn på det fasta

B är ett system för att redogöra för miljö, till skillnad från "modeller" av miljö. Även om, som i Botkyrka-bedömningen, det är text och ritningar som utgör de primära beskrivningsobjekten, bestående av tecken på papper, så är det inte dessa tecken som B avser att beskriva. Beskrivningen gäller det som dessa tecken representerar i faktisk miljö. Miljön betraktas då genom den form i vilken den återges.

6.1.1 Det icke-levande, statiska

Direkt beskrivs med B en livlös, fysisk struktur enbart, oanimerad av någon befolkning. Växtelement beskrivs med B, men inte i sådana bitar, att levande organismer urskiljs. B:s redogörelse utesluter, i vad som direkt beskrivs, det levande.

Beskrivningsmönstret har vidare visat sig, liksom en terrängkarta, vara begränsat till det som är fast inom den fysiska miljön. Bland det som man dagligen ser omkring sig faller sådant, som är rörligt, utanför beskrivningen - trafik, människor som går omkring, det flyttbara, de lösa inventarierna i miljön. B handlar om den stationära biten av miljön. Detta är en begränsning som är vanlig inom fysisk planering. Detta stationära fysiska har, som det ses i B, inte en genomgående enhetlig materiell art. Den samlade bilden måste därför bli splittrad i detta avseende.

6.1.2 Abstraktion från det materiella

B handlar inte alls om asfalt och betong. B kanske betraktar asfalt och betong, men i så fall utan att registrera detta. I den mån det som beskrivs med B är fysiska, materiella ting, så beskrivs de ändå inte i just sina materiella relationer - utan icke-materiellt, som på en ritning.

Tonvikten i beskrivningen med B kan sägas ligga på rumslig utbredning av element. Materiella delar som väggar och fönster är enligt B - förvånande för en common senseuppfattning - sekundära i förhållande till utrymmen. De tillkommer rum som egenskaper, under rubriker som "ytskikt" och "rumsbildande system" - precis som de på en ritning framträder endast som de linjer, som skiljer olika ytor på papperet åt. Miljön beskrivs med B snarast som ett rymdgeometriskt system.

Klimat utgörs ju visserligen av materiella fenomen. Men är det i B fråga om att beskriva klimatet som sådant? Eller gäller beskrivningen med B:s "klimatologiska" egenskaper byggnadernas egenskaper med avseende på klimatförhållanden, värmegenomgång o d?

6.1.3 Abstraktion från tiden

Den fysiska miljön beskrivs som oföränderlig. Den ses som i en ögonblicksbild såsom ett fruset system. Förändringar i miljön registreras inte med beskrivningen. Det som är åtkomligt för beskrivning är ett nu blott och bart. Vad som kan förväntas komma i framtiden, liksom vad som varit, ligger utanför. Detta hindrar givetvis inte att jämförande beskrivningar över tiden görs med systemet. Nya ögonblicksbilder kan tas av samma objekt vid senare tidpunkter och jämföras med en tidigare.

B är atemporalt också på det sättet, att - hos detta nuvarande - ålder inte heller registreras, t ex byggnaders ålder. Systemet gör ingen skillnad mellan objekt med eller utan historia.

Däremot beskrivs med B möjligheter till förändringar av den fasta strukturen i händelse av framtida förändringar i användningen.

6.1.4 Atomism

När man tänker på världen finns möjligheter att lägga vikt vid olika mönster i den. Det atomistiska sättet att se, som är det som B närmast representerar, har sina rötter långt tillbaka i antiken. 33)

Ett karakteristiskt drag hos B:s beskrivning är, att världen ses som sönderdelad i smådelar. Objektet betraktas som en kollektion av delar, och som endast

detta. De egenskaper hos ett område som urskiljs gäller genomgående något slags delar av området. Större områden, "nivåer" urskiljs i B - men de utgör inte föremål för beskrivning med B. Aggregat av fysiska element beskrivs inte såsom helheter. Varken bostäder, bostadsbyggnader, grannskap eller statsdel blir i sig föremål för beskrivning. Bostadsbyggnadernas höjd och grannskapens storlek är exempel på sådant som inte beskrivs i B. Mönstret saknar således ett holistiskt perspektiv. Helheten är i B lika med summan av delarna. B:s världsbild är atomistisk.

Som Eriksson et al, 1973, påpekat innebär detta att man med B inte har möjlighet att göra sammanfattande beskrivningar över ett område. Den information som ges med B:s beskrivning består av ett mycket stort antal utsagor om en mängd smådelar.

Ambitionen att i B ta fasta även på relationer mellan dessa delar har nämnts. Det gäller rumsliga förbindelser mellan dem. Eftersom beskrivningsmönstret i B är gjort för en-ställiga relationer, beskrivs relationerna som tillkommande ett av de inbegripna elementen. Sovrummets läge i förhållande till badrummet beskrivs som antingen en egenskap hos sovrummet eller en egenskap hos badrummet, eller också som två egenskaper, en hos sovrummet och en hos badrummet.

Om denna ambition att räkna med relationer utgör en tendens i B, så är dock en annan tendens i B starkare. De "atomer" som urskiljs i B, de fysiska elementen, betraktas i huvudsak som separata från varandra. De beskrivs och värderas i stort sett som isolerade, oberoende av det omgivande sammanhang i vilket de ingår. Egenskaper hos fördelningen av fysiska element tas inte upp. Det är t ex inte möjligt att med detta slag av mönster beskriva variation i bebyggelsen, inte enformighet och standardisering.

På så sätt har B en världsbild som är mer inriktad på

sina atomer än på nätet av sammanhållande relationer, och som därmed utmärks av en viss relationslöshet. Det kan karakteriseras som en separatistisk version av atomism.

6.1.5 Massism?

En fråga av intresse med tanke på utformningen av det område som efter B-tävlingen byggdes i Botkyrka är, om B förutsätter en uniformitet i miljön. Är B "massistiskt", på det sättet att de fysiska elementen betraktas som massor, inte som individuella ting?

B tillämpas förstås lättast, om alla vardagsrum är likadana, om alla matplatser är likadana etc. Antalet beskrivningsformulär att fylla i blir då minst omfattande om man tänker sig att likadana element beskrivs i klump. Har man beskrivit ett vardagsrum i ett projekt, så har man därmed beskrivit hela mängden.

Däremot verkar en sådan likformighet inte vara en nödvändig förutsättning för att tillämpa B. Finns det inom ett område vardagsrum av, säg tre, olika slag, så kan en särskild beskrivning göras för vart och ett av dessa slag.

Själva variationen mellan vardagsrummen blir däremot inte föremål för beskrivning. Omväxling är inte något som värderas med B. Inte heller valfrihet.

B kan alltså sägas å ena sidan inte förutsätta en uniformitet i miljön, men å andra sidan inte heller premiera en individuell artikulering av miljöns delar.

6.1.6 Stadsdelens autonomi

Det som tidigare sagts om de fysiska elementen såsom atomer, gäller även beskrivningsobjekten som helhet.

De beskrivs oavsett sina relationer till omgivningen. Sett med B gör det ingen skillnad om ett område är en isolerad ö eller om det har något utanför sig. Man ser således med B stadsdelen som autonom enhet. En förklaring till detta kommer att ges.

De nivåer inom denna stadsdel som B urskiljer förutsätts på något sätt relaterade till varandra. Det är emellertid inte klart vilken denna relation är och vari nivåerna egentligen består.

6.2 Världens överensstämmelse med normer

Om de hittills beskrivna aspekterna av B:s världsbild gäller världen som den ter sig genom det raster, som perceptionen ger, så lägger B även andra raster över miljön. De gäller osynliga ting.

Det ena rastret är det som härrör sig från utgångspunkten att B:s beskrivning skall vara "kongruent" med de normer, som tas som utgångspunkt för värdering. De delar och aspekter av miljön som B urskiljer är därmed till sin typ normenliga.

6.3 Världen som medel

Det andra osynlighetsrastret som B lägger över verkligheten gäller dess nytta.

Utmärkande för B är att den fysiska miljön betraktas, inte som något som är värdefullt i sig enbart, "sig själv nog", utan som medel till något mål. Det är således ett rent instrumentellt perspektiv som anläggs på miljön enligt B. Redogörelsen för miljön är instrumentalistiskt. Det som inte kan utnyttjas, syns inte med B.

Medel är medel för någon. Men det är inte nödvändigt-

vis medel för alla. Vems förutsättningar är det som beaktas och eventuellt prioriteras? Med tanke på vem görs beskrivningen med B?

Världen är, som den ses i B, medel för människor. Den beskrivs inte som medel för djur eller andra levande organismer, inte heller som medel för abstrakta entiteter av typ organisationer. Den kan vidare bestämmas som medel för framför allt en viss kategori av människor.

6.3.1 De boendes intressen

Med B beskrivs sådana förhållanden som man har att göra med i sin tillvaro i ett bostadsområde. Det är förhållanden som gäller under den period då området är "i bruk". Detta till skillnad från förhållanden som gäller området under andra skeden och i andra existensformer, framför allt före bruksskedet, embryonalt som projekt för utformning, som objekt för upphandling eller som byggnadsobjekt.

Bland dem som har intresse av området under bruksperioden är det en kategori som B särskilt tar fasta på, de boende. Systemet sägs vara indelat med boendet som utgångspunkt. Ett uttryck för det i systemet är att bostaden ses s a s i närbild, med alla sina små skrymslen och detaljer, medan andra anläggningar snarare ses som på avstånd, som helheter utan sådana detaljer. Dessa anläggningar betraktas i B på en annan integrationsnivå än bostaden.

För den som istället har intresse av förvaltningen av området skulle det falla sig naturligt att betrakta alla anläggningar inklusive bostäder likformigt, som föremål för skötsel och underhåll. Att skillnad görs mellan bostad och annat kan tas som ett uttryck för att de som bor i en bostad, en hushållsgrupp eller en person, sätts i centrum i B.

6.3.2 Användbarhet för aktiviteter. Funktionalism

Nyttan av miljön för de boende bestäms i B först och främst av ett antal funktioner. Funktionerna i B har i stor utsträckning karaktär av göranden. Man lagar mat, man äter, man tvättar, är på olika sätt sysselsatt. "Samvaro" uttrycker i sig inga göromål, men det är i B kopplat till "fritidsaktiviteter".

Aktivitetskaraktären återspeglas även i urval och avgränsning av element för beskrivning. Sådana bitar av miljön, som betraktas som onyttiga, dvs med denna precisering onyttiga för aktiviteter - dörrsmygar i samband med garderobssviter o d - lämnas utanför det som avgränsas som element för beskrivning. "I rumsytan inräknas endast fullt användbart utrymme" (s 46 st 4).

De fysiska elementen är också genom viss utrustning anpassade till den avsedda användningen.

Estetiska aspekter på miljön anläggs inte med systemet, men B-beskrivningen uttrycker en kluven syn på detta.

De delar av miljön som urskiljs, ses i B som bestämda till en och endast en verksamhet. De är individuellt funktionsanknutna och i huvudsak monofunktionella, som de redovisas. Dock förutsätts andra verksamheter inbegripna i de redovisade, t ex 'simning' i 'personlig hygien'.

Däremot förutsätter inte B:s generella upplägning någon monofunktionalism eller snäv begränsning av mängden funktioner i planeringen av området som helhet, även om urvalet i den redovisade variant av B som utformades för Botkyrkabedömningen, råkar vara ett rätt snävt sovstadsurval.

6.3.3 Basnivå

Urvalet funktioner för bostaden och för stadsdelen är

begränsat i B. Det finns tolv angivna funktioner. Det som B, genom sitt urval funktioner, främst är fokuserat på, kan bestämmas som ett slags basnivå av praktiska förhållanden. Det är hur det är att bo ur praktisk synvinkel som beskrivs, den mer prosaiska vardagsnyttan. Det innebär en kraftig selektivitet i sättet att se på en stadsdel.

Idén bakom detta skulle kunna tänkas vara, att man med planeringen först och främst bör se till att det mest nödvändiga tillgodoses, med andra ord garantera en viss miniminivå av fysiska förutsättningar.

6.3.4 Inom räckhåll

Omsorgen i B om det praktiska vardagslivet kan preciseras så, att de nyttigheter som B vill garantera skall finnas inom vissa räckhåll för de boende. Det nödvändigaste skall finnas inom nära räckhåll. Det är en inriktning på bekvämlighet för de boende.

6.4 I bakhuvudet

Ämnesområdet för de beskrivningar och värderingar som B avser är strikt begränsat till den fysiska miljön. Beskrivningstermerna i B - de fysiska elementorden och nyckelorden - hänför sig uteslutande till den fysiska miljös delar och egenskaper. Liksom fysisk miljö är det objekt som är åtkomligt genom fysisk planering - ingenting annat blir på ett direkt sätt föremål för denna sorts planering - så är fysisk miljö också det enda objekt som blir föremål för beskrivning och värdering i B.

Sättet på vilket den fysiska miljön beskrivs, som silad genom ett nät av utgångspunkter i form av nivåer och funktioner, antyder emellertid, om inte några mer bestämda mål som skall uppfyllas, så åtminstone ett

intresseperspektiv. Detta har anknytning till något som faller utanför den fysiska miljön. Intresseperspektivet kan sägas ligga i bakhuvudet vid beskrivningen. Det är inte synligt i de protokollblad av beskrivningssatser som utgör själva beskrivningarna. Något har detta perspektiv redan skymtat i uttolkningen av mål för den fysiska miljön, i föregående avsnitt. Genom att nu koppla bort den fysiska miljön, kan ytterligare inblick vinnas.

6.4.1 Ett göromålliv

Bestämningarna av den fysiska miljön, i form av nivåer och funktioner, kan sägas återge den form av liv, för vilket den fysiska miljön enligt B skall ge förutsättningar. Åtminstone de i B specificerade funktionerna bör, inom de specificerade nivåerna, ges förutsättningar genom fysisk planering. De representerar det, som det enligt B är viktigt att ge rum för.

Detta liv, som skall möjliggöras enligt B, har karaktär av ett göromålliv, kännetecknat av påtagliga, yttre beteenden. Funktionerna är i huvudsak utförda för bestämda syften, resultatriktade. Tvätten blir tvättad, maten blir lagad och uppäten. I huvudsak är det syften av praktisk art, hantering av sakobjekt utgör ett dominerande inslag. Syftena är i huvudsak förknippade med konsumtion och vård. Produktiva aktiviteter faller utanför. 34)

Vilket "inre" liv som möjliggörs genom B:s funktioner framstår oklart. Ett socialt liv ingår i B:s uppsättning funktioner i form av 'vård och tillsyn' och 'samvaro'. Vad som kan beskrivas med B är förutsättningar för den fysiska aspekten av samexistens, det finns inte något sätt att skilja mellan kvalitativt olika innehåll i samvaro. 'Fritidsaktiviteter' är i B hopförda i en kategori. Den avsedda meningen med att utöva fritidsaktiviteter (utöver att avverka fritiden) framgår i

viss mån genom urvalet av fysiska element för fritidsaktiviteter. Sådant man kan vilja göra på fritiden som inte är av ett praktiskt slag, verksamheter av intellektuell eller konstnärlig art t ex, finns inte representerat där. Däremot kan vissa sådana verksamheter tänkas äga rum i lokaler för andra ändamål, t ex skollokaler.

Utmärkande för funktionerna är ett korttidsperspektiv. Det är vardagslivets dagliga rutinsysslor som ges plats. Långtidfunktioner av typen att bli rotad i sin hembygd, att lära känna den och dess historia, att utveckla personliga relationer etc finns inte urskilda i B.

Mängden verksamheter i B verkar på ett ungefär motsvara livet utom (inom) sina guldkanter. Det är inkråmet av mer prosaisk vardagsnytta, den som är mer eller mindre nödvändig, och lika för alla.

6.4.2 Ett urbaniserat, differentierat storsamhälle

Till funktionerna anges, på övligt planeringssätt, inte några bärare i form av personer eller institutioner. Relationer mellan sådana personer och institutioner kan följaktligen inte heller avspeglas i ett sådant här system. Det gör att bilden av vad det är för slags samhälle, som den fysiska strukturen skall ge utrymme för, i sådana avseenden är obestämd.

Vad man kan se är dock att funktionerna i B är begränsade till konsumtions- och vårdsektorn. Det innebär, att produktionen förutsätts lokaliserad skilt från bostadsområdet, liksom odling av födoämnen. Det tycks därmed förutsättas ett produktions-/konsumtionssamhälle med differentiering i funktionsområden, av den typ som förekommer i storstäder som Stockholm.

Alternativt, kan sådana produktions- och odlingsområden förekomma i det område, som betraktas, men utan att utgöra föremål för beskrivning.

De instanser av fysiska element som är förtecknade i B är också till sin mängd och art av det slaget, att de förekommer bara i större tätorter - t ex sjukhus, gymnasium. Tunnelbanestationer förekommer i vårt land bara i Stockholmsområdet. Antingen förutsätts då B gälla ett område i en storstad. Eller också avses dessa ting vara en tillgång i vilken ort det än gäller. Beskriver man med B hur det är att bo i Grövelsjön, så tittar man i så fall efter tunnelbana och sjukhus, på precis samma sätt som när man beskriver hur det är att bo i Botkyrka, och bristen på tunnelbana i Grövelsjön är enbart en brist. Det verkar kanske konstigt, men är väl inte orimligt. Vad som inte registreras med B är naturligtvis vad som, om dessa speciella anläggningar saknas, finns istället, för att tillgodose de grundläggande funktioner som B räknar med. Frånvaron av serviceanläggningar inom stadsdelsavstånd är inte i B kompenserbart med något annat.

Den goda miljön framstår i B som identifierad med anhopningen kring bostaden av speciella serviceanläggningar. Det tycks därmed vara fråga om främst boende i tätbebyggelse. Åtskillnaden mellan lägenheten, som rymms inom fyra väggar, och det som finns utanför, tyder vidare på att det är fråga om flerbostadshus som inte är markbostäder.

Det förefaller, sammanfattningsvis, som om ett urbaniserat, differentierat storsamhälle är en förutsättning som accepterats som grund för beskrivningsmönstret i B. Däremot kan naturligtvis en annan variant av B:s grundschema utarbetas för att beskriva en annan typ av samhälle och boende.

6.4.3 En rationell människa

Slutligen kan man - utan att sväva ut alltför mycket - spekulera över vad det är för människobild som kommer till uttryck. Den är naturligtvis i likhet med

världsbilden - begränsad till en del, vissa aspekter av en människa. Om man begränsar sig till de karaktäristiska som kan utläsas ur systemet - Vad kännetecknar den människa som förutsätts leva i den fysiska miljön?

Själv är hon givetvis osynlig i systemet. Men hon tar sig uttryck i funktionerna.

Hon har som antytts ett yttre liv. Uppsättningen funktioner i B återspeglar en uppfattning om människan som verksam, även om hon rör sig inom givna ramar. Människan gör snarare än är och upplever. B karaktäriseras därmed av en aktivitetsinriktad människosyn.

Vad är det som hon gör? Är hon verkligen så skötsam, praktisk och ordentlig som det i första ögonkastet kan verka - går på gångvägar, äter på matplatsen, sover på sovplatsen, har var sak på sin plats? I den mån hon har något för sig som verkar opassande eller stötande för någon eller stör grannen, så kommer det i varje fall inte fram i systemet. Inbrott och andra verksamheter av oönskat slag, som också kan föranleda åtgärder i miljön återges (som jag tror är vanligt i fysisk planering) inte. Det är en idealiserande syn på människan som B ger uttryck för. 35)

Lätt som en fjäder möjligen, som en viktlös luftande svävande omkring. Eller mer lik en flodhäst? Eftersom miljön beskrivs immateriellt, så tas inte hänsyn till någon tyngdverkan av hennes aktiviteter.

Ospecificerad till kön är hon, men hon har ålder. Att det finns människor av olika åldrar förutsätts i B genom att det finns olika anläggningar, reserverade för människor i särskilda åldrar, barnstugor, dagcentrum för gamla etc. Däremot varken föds, dör eller begravs människan så att det märks inom B:s ram. Begravningsplats liksom barnbördavdelning saknas som fysiska element.

Om människan är närmare relaterad till några andra

människor framstår inte som en fråga i B. Däremot redovisas möjligheter till vård, om hon behöver det, och möjligheter att sammanträffa med andra.

Av människans förmåga att uppfatta sin omgivning tas hänsyn till att hon reagerar på klimatförhållanden, som temperatur, blåst, fukt och på ljus, ljud och lukt. Hon är inte okänslig således. Perceptuella aspekter kommer in i systemet, dock som egenskaper hos de fysiska elementen, som utgör ett urval utifrån funktioner. De perceptuella aspekterna är således av underordnad betydelse, jämfört med de styrande funktionerna. Alla reaktioner av detta elementära slag tas inte hänsyn till. För färg finns ingen beskrivningsterm i B. Inte heller ingår människans uppfattning av beröring och smärta, t ex om hon drabbas av en istapp. Att hon behöver skydd mot trafiken framgår dock genom att åtskillnad gjorts mellan fysiska element för att gå och för att åka. Perceptuellt tycks människan alltså vara som folk är mest, med det undantaget att hon inte nödvändigtvis reagerar nämnvärt på färger och former, eller beröring.

Mer sammansatta upplevelser framgår inte av B. Vad bryr sig människan om utsikt och insyn? Det är två vanliga planeringsbegrepp, som inte finns utskrivna i B, troligen för att de är svåra att placera in i funktionsmönstret. De kan emellertid betraktas som underförstådda. Vid tillämpningen av B beskrevs detta under rubriken 'kontakt'. I estetiskt avseende får människan förutsättas dela uppfattningen att det som är funktionellt också är vackert, annars kan det hända att hon vantrivs, eftersom systemet tar hänsyn till funktionella aspekter enbart. Är den fysiska miljön stereotyp eller inte ger det inget utslag i en beskrivning med B. Mentalt sett är människosynen i B närmast rationallistisk. Den bild som framstår ur systemets begränsningar är bilden av en rationell, aktivitetsorienterad nyttomänniska.

Vad förfogar slutligen människan över, framgår det av B? Såvitt bekant brukar inte sådana förhållanden ingå. De aktiviteter människan utför rör sådant som är löst, ting och personer. I förhållande till den fasta fysiska miljön tycks hon stå i ett förhållande av 'se men inte röra', det finns ingen funktion att bygga, reparera, odla e d. Utöver sin bostad har hon tillgång till olika anläggningar runt omkring när dessa är tillgängliga. I vilken mån de är det framgår inte - som vanligt. Vilka resurser hon har att betala vad det kostar att bo här framgår inte heller, naturligt nog. Är detta ett system somagnar penningstarka? Oklart. I systemet framträder människan som skall bo i miljön fragmentariskt, och som mottagare av planering. Har hon något att säga till om?

6.5 B:s svar på B:s fråga

En fråga att besvaras genom konstruktionen i B formulerades i avsnitt 3.3, sid 55 ff. Den lyder i sammandrag. Givet en rad restriktioner, vad är bortsett från kostnader, viktiga förutsättningar för att bo?

Det svar, som B ger på denna fråga, kan nu formuleras i en sammanfattning:

"Viktiga förutsättningar för att bo, tolkat som boendefunktioner, inom den fysiska miljön är, att den fysiska miljön vid en tidpunkt är så beskaffad, att det inom bostaden och inom vissa radier från bostaden inom stadsdelen existerar en viss mängd anläggningar, som har vissa rumsliga och klimatmässiga egenskaper samt innehåller viss utrustning".

Det som återstår i granskningen av B inom ramarna av B:s egna utgångspunkter, är frågan hur B:s beskrivningsstruktur är som medel för sina egna syften.

I detta kapitel skall B:s beskrivningsmönster - som innefattar kategorierna enligt kap 4 och 5 och den därpå grundade världsbilden i kap 6 - ställas emot B:s syften, som de framställts i kap 3 och vidare artikulerats i de följande kapitlen.

Fortfarande solidariserar jag mig med de mål, som kunnat utläsas ur B. Jag tar dessa mål som utgångspunkt, och undersöker B:s konsistens i förhållande till dem. Undersökningen är således alltjämt B-intern.

Frågan är i detta kapitel följande: Givet de syften som B uttrycker, är B ett medel - eller i vilken mån är B ett medel - för att uppnå dem? Dvs på vilket sätt artikulerar beskrivningsmönstret dessa mål?

7.1 Miljömålen

För att börja med miljömålen, i vilken mån kan B tjäna till att bevaka dessa? Jag börjar med dem som rör områdets användning under den period det är i bruk.

7.1.1 Viktiga förutsättningar för funktionerna?

Ett av B:s huvudsyften är att ge bra förutsättningar i miljön för dem som skall bo där, och med bra förutsättningar för att bo menar B bra förutsättningar för B:s boendefunktioner inom B:s nivåer.

I vilken mån förutsättningarna för att bo i ett objekt är bra eller inte bestäms i B genom mätvärdena på nyckelorden. De mätvärdena är förstås olika i olika objekt. Gemensam för alla mätningar och ingående i systemet är däremot uppsättningen kategorier, av vilka mätvärdena tas - uppsättningen fysiska element och den tillhörande uppsättningen egenskaper. De skall representera sådant som är viktigt att mäta. Urvalet av fysiska element och egenskaper i B skall m a o representera sådana förutsättningar, som är viktiga för B:s boendefunktioner inom B:s nivåer.

Något som väl inte är orimligt att anta är, att det i B rör sig om inte bara viktiga förutsättningar för att bo, men om de viktiga förutsättningarna för att bo - med de reservationer som givits tidigare, i form av skäl för att saker och ting fattas o d. Det skulle betyda ett anspråk på, att allt väsentligt inom det område som avses kommer med i systemet, och att ingenting onödigt finns med. Just precis de förutsättningar som behövs för att bo i B:s mening skall systemet innehålla - tillräckliga och nödvändiga förutsättningar. Speciellt som beskrivningen med B avses tas som grund för en kalkyl av värden är en sådan tolkning rimlig.

Anger då systemet i FIG 2, sid 60-61 och FIG 5, sid 63, precis de fysiska förutsättningar som behövs för att möjliggöra B:s boendefunktioner inom B:s nivåer? Frågan är inte så lätt att besvara.

Delvis är det en värderingsfråga, vilka anläggningar man anser behövliga, och vilka egenskaper hos dessa som är viktiga.

B:s beskrivningskategorier är sammanställda utifrån gällande normer och annat planeringsunderlag. Normerna är av olika slag för olika slag av fysiska element. Av de ting som står upptagna i B:s elementschema är några, såsom hygienutrymme och matplats inom bostadens nivå, sådana som är obligatoriska enligt normer.

Att det skall finnas simhall inom en stadsdel är emellertid inte något som är generellt bestämt genom normer. Normerna är här av arten: Om det finns en simhall, så skall den uppfylla de och de kraven.

Vissa ställningstaganden till vad som skall finnas - utöver de minimikrav som ges i normer - tycks sålunda ändå ha gjorts i B.

Är dessa ställningstaganden okontroversiella?

Även om det är en värderingsfråga vad som behövs, så råder ju övervägande enighet om vissa ting. Att sovplatser skall finnas i bostaden betraktas som en självklarhet, och ingen skulle väl egentligen komma på idén att klaga för att det inte finns tunnelbanestation inom bostadens väggar. Utgående från det sätt på vilket vi normalt bor, finns värdegemenskap om åtminstone vissa ting.

Om andra ting går emellertid åsikterna isär. Behövs alla fysiska element som förtecknas i B? Behövs det t ex en simhall inom stadsdelen? På det skulle nog däremot olika personer svara olika. För den tävlings-simmare som i träning tillbringar timmar dagligen i bassängen är det angeläget att den finns inom nära räckhåll. För någon annan är det kanske likgiltigt. Här är ett exempel på att förteckningen över det väsentliga blir differentierad efter olika 'boende' personer.

Men även tävlingssimmaren klarar sig utan att simhallen finns inom stadsdelen. Han kan ta sig till en annan stadsdel för att simma.

Något som han däremot inte klarar sig utan, är en plats för att utföra sina s k naturbehov. Den är alldeles nödvändig.

Detta väcker frågan, om inte de fysiska förutsättningar som B upptar, även om de alla kan betraktas som bra att ha eller viktiga, inte är olika betydelsefulla. Är

bortfallet av en simhall i ett projekt en nackdel på samma sätt som avsaknaden av toaletter?

För ett generellt giltigt system skulle man annars kunna tänka sig att bland de fysiska elementen urskilja olika angelägenhetsklasser, där t ex en klass omfattar de fysiska element som betraktas som oundgängligen nödvändiga, en annan klass de element som betraktas som viktiga, men inte oundgängliga, och kanske en tredje klass de element som betraktas som inte direkt viktiga, men bra att ha.

B tar upp denna fråga i form av möjligheten att åsätta de olika fysiska elementen vikter att räkna med i kalkylen. Förutsättningar att utföra detta saknades emellertid i den praktiska situationen då B upprättades (s 28 st 7).

Ett slags differentiering görs dock i B, genom att 'tillgång' på sovplatser inte görs till föremål för värdering, det betraktas som underförstått att de finns (ex s 49). Möjligen kan detta tolkas som att projekt som saknar sovplatser skall diskvalificeras - även om B-rapporten inte nämner något om diskvalificeringsmöjligheter, icke uppfyllda normer verkar normalt i B motsvaras av lägre betyg, att räkna med i kalkylen som uppvägbara av annat med högre betyg.

Det är inte rimligt att tänka sig att det skulle saknas sovplatser i något förslag. Kanske gör B underförstått det antagandet, att alla enligt B viktiga ting finns med i alla projekt. Om programmet för tävlingen upptog precis de i B förtecknade elementen, har man kanske rätt att göra ett sådant antagande inom tävlingens sammanhang. Men är systemet därmed generellt giltigt?

Om egenskaperna som B tar upp i nyckelordlistan är nödvändiga beror på hur de närmare uppfattas. De förhållanden som nämns där verkar vara av en art som bör bli föremål för bedömning, även om de skulle kunna ordnas på annat sätt.

Om nu dessa förhållanden som B räknar med kan betraktas som i ett eller annat avseende betydelsefulla, räcker det med dessa som fysiska förutsättningar för B:s boendefunktioner inom B:s nivåer?

Något som saknas i B som särskilt beskrivningsbegrepp, som måste finnas i ett hus är fönster. Däremot finns ett element som heter "dörr". Golv och väggar saknas också. Detta beskrivs emellertid i B av allt att döma som egenskaper, under rubriken "rumsbildande system" (s 35 st 6). Att "dörr" urskilts särskilt kan kanske förklaras med att det i B är förknippat med en särskild funktion "att gå". Det finns däremot ingen särskild funktion i B som har med fönster att göra. Inte heller finns några särskilda funktioner förknippade med golv eller väggar. Att stå är ingen urskild funktion i B.

En grupp egenskaper som uteslutits ur systemet som svårbedömda är de estetiska. Att dessa är svåra att hantera innebär naturligtvis inte att de saknar betydelse. Enligt B-rapporten är det å ena sidan inte någon större nackdel att de uteslutits, eftersom de i väsentliga delar "samvarierar" med de funktionella egenskaper som beskrivs med systemet. (s 37 st 4). Detta motsvarar ungefär uppfattningen att det som är funktionellt också är vackert. Många skulle nog ifrågasätta en sådan uppfattning.

Å andra sidan är B-rapporten böjd att anta, att ett fullständigt mönster skulle innehålla även 'formala' egenskaper. B:s syn på det estetiska är kluven.

Om kostnader hålls helt utanför systemet kan väl ifrågasättas. Visserligen syns inte några termer som direkt beskriver kostnader för de fysiska elementen. I B-rapporten talas emellertid om att mäta "rumsbildande strukturers egenskaper" i termer av underhålls- och driftskostnader (s 36 st 4).

Dessutom torde urvalet av element och egenskaper, åt-

minstone egenskaper, vara betingat av vissa kostnads-hänsyn. Vissa, fysiskt sett möjliga uppfyllelsevillkor övervägs aldrig i systemet. "Gator av guld" kan inte uttalas med systemet. Beskrivningen håller sig då inom en viss kostnadsram. Inom denna ram är det, så långt beskrivningstermerna anger, oberoende av kostnader. D v s kostnader beskrivs inte direkt.

Frågan om vad som är viktiga förutsättningar för att bo hänger samman med frågan om B:s avsedda tillämpningsområde, berört i avsnitt 3.1.5, sid 46 och med frågan om B:s anspråk på generalitet, avsnitt 3.2.3 sid 52. Dels är det frågan vad det är för geografiskt område som avses.

Dels är det frågan vilken tid systemet skall gälla. B utformades i slutet av 60-talet, och är präglad av den tiden. Man kan känna igen fysiska element i B såsom "budcentral" och "inlämningsboxar" som företeelser som betraktades, om inte som nödvändiga, så dock eftersträvansvärda under boendeservice-diskussionens dagar.

Sammanfattningsvis kan B sägas i huvudsak representera de viktiga förutsättningarna för att bo så som B uppfattar boendet, även om systemet inte är helt systematiskt genomarbetat.

7.1.2 Byggsystemfrihet

Lyckas det då i B att framställa 'bra bostadsförhållanden', när man samtidigt, som B gör, förutsätter att det skall finnas frihet för byggnadsentreprenören?

Friheten för entreprenören skulle gälla först i andra hand, efter det att kvalitetsramar fastställts av beställaren (s 41 st 5). Utgår man då ifrån uppsättningen beskrivningstermer i B skall sådana kvalitetsramar kunna formuleras bl a vad gäller "tekniska lösningar", en av egenskapsgrupperna i B. Entreprenörens frihet

nämns just i samband med tekniska lösningar. Därutöver kan även andra krav ställas, motsvarande andra egenskaper i B, som berör entreprenörens möjligheter. Det är bl a krav på rumsliga och andra egenskaper hos utrymmen.

Den frihet det skulle bli fråga om för entreprenören är dels att på valfritt sätt realisera de funktionsbaserade kvalitetskrav som ställs, dels att på valfritt sätt bygga de delar av den fysiska strukturen som ligger s a s utanför räckhåll för sådana funktionskrav, bl a innanmätet i väggar och bjälklag, material i byggnadsstommen innanför ytskikten, typer av fogar mellan vägg- och bjälklagselement osv.

Den friheten blir inte stor i så fall. Bestäms t ex rumsmått efter kvalitetskrav enbart, och dessa inte råkar motsvara modulmått, så omöjliggörs inte bara en måttsättning enligt gängse modulsystem, utan även däri-genom användning av standardiserade byggnadselement, och vidare därtill anpassade byggnadsmetoder.

Förutsatt att kvalitetskraven, som sägs, formuleras först, ges således bara en mycket begränsad frihet för entreprenören att välja tekniska lösningar - så som dagens byggsystem är fixerade.

I vilken mån systemet faktiskt ger byggnadsentreprenören frihet beror på hur det utvecklas i sina detaljer vid tillämpningen. Som det står är detaljerade kvalitetskrav i form av ytstorlekar o d inte formulerade i B. Som det förefaller av den presenterade formen av B, med detaljerna obestämda, så uppnås där full frihet för byggnadsentreprenören att välja byggnadsteknik, utan hinder av några kvalitetsramar. Beskrivningarna med B gäller miljön rumsligt sedd. Varken byggnadsmaterial eller egenskaper hos dessa beskrivs med B. Målet tycks vara uppnått så långt systemet är utarbetat.

Egenskapsgruppen "tekniska lösningar" kan tyckas vara

ett motexempel. Den uppstår emellertid endast beteckningar för olika tekniska system i en byggnad i stort. Hur dessa skall beskrivas närmare som underlag för värdering anges inte. Det bör vara möjligt att välja sådana beskrivningar som är byggsystem-neutrala.

När i praktiken detaljer skall bestämmas är det svårt att tro, att kvalitetsramarna skulle bli helt utslagsgivande. Vid bestämningen av rumsmått och dylikt skulle med all sannolikhet hänsyn tas till byggsystemens modulmått och liknande.

7.1.3 Normenlighet

B sträcker sig till egenskaper. Det omfattar däremot inte preciserade mätdimensioner och mätvärden att uppfylla. Att normenlighet eftersträvas kan tydas så, att beskrivningsbegreppen i B skall vara så artikulerade - överensstämmande med gällande normers kategorier - att det är möjligt att avgöra, om det projekt eller den miljö som beskrivs är normenligt eller inte, genom att mäta i de dimensioner som normerna preciserar.

Det betyder att uppsättningen fysiska element och egenskaper i B skall vara, om inte identisk, så åtminstone förenlig med motsvarande uppsättning i gällande normer.

Att det i B står "arbetsdel" och "matplats" skulle t ex vara förenligt med den kategori som benämns "kök" i vissa normer.

Att avgöra i vilken mån uppsättningen kategorier för beskrivning i B är förenlig med gällande normer skulle erfordra ett omfattande kontrollarbete som jag inte finner anledning att genomföra här. Jag kan bara säga, att identisk med alla förekommande uppsättningar kategorier i normer för planering och byggande är den naturligtvis inte. Bl a täcker B ett mindre område än gällande normer. I förhållande till utgångsmaterialet

av normer innebär B ett urval, och dessutom en sortering. Däremot förefaller det som om systemet i huvudsak är förenligt med gällande normer.

Denna normenlighet naggas något i kanten genom den bearbetning som gjorts för tillämpning i samband med B. Är den bearbetningen av så liten betydelse som uttrycket "redigering" antyder, spelar detta mindre roll.

7.1.4 Kompromiss mellan intressen

Är, som antagits, målet om obunden byggnadsteknik tillgodosett, så skulle därmed även hänsyn vara tagen till de motsvarande intressenterna, byggnadsentreprenörerna.

Deras intressen kan i och för sig komma i konflikt med normerna, som också antagits uppfyllda i B. Men urvalet fysiska förhållanden som beskrivs tycks vara sådant att det ligger utanför ett eventuellt konfliktområde.

Svårare i konflikt med idealet om att följa normer är kanske önskemålet om att tillgodose en bedömares - som kanske också är beställare - intresse att i värderingen infoga sina egna normer. Detta förutsätter att bedömarens värderingar är konsistenta med dem som förekommer i de statliga och andra normer som används, vilket kanske bara är möjligt när bedömaren är en tjänsteman vid en normgivande myndighet.

På vilket sätt finns det annars möjligheter för beställaren respektive bedömaren att infoga restriktioner och egna värderingar?

Utgår man som här från systemet i dess i B-rapporten presenterade form - alltså inte från bara någon grundläggande stomme i systemet - så är systemet som redan antytts ofullständigt i ett avseende, nämligen vad gäller mätdimensioner för de olika egenskaper som anges, samt mätvärden att registrera längs dessa dimensioner samt åtföljande betyg.

Friheten för vilken intressent som helst att sätta in sina egna värderingar i B gäller bara i den utsträckning systemet är ofullständigt, i huvudsak vad gäller mätvärden. Huvudstrukturen är ju given.

En annan sak är att i de icke specificerade schemata som redovisas i FIG 3 och 4, sid 62, bedömaren har möjlighet att välja fysiska element och i det ena fallet även funktioner och nivåer. Men detta är rätt trivialt med en så allmän form av 'system'.

Kvalitetskraven skall enligt B formuleras av beställaren, d v s i Botkyrkatävlingen en byggherre av typ stort bostadsföretag (s 41 st 5). Också mellan de boende och byggherren bör skillnader i intressen kunna uppträda. En förutsättning för att det skall lyckas att tillvarata de boendes intressen där de kommer i konflikt med byggherrens intressen är då, att byggherren skall förespråka de boendes intressen på bekostnad av de egna intressen byggherren har såsom organisation. Det verkar vara en orealistisk förutsättning. Ger lägre kostnad för de boende högre vinst för företaget?

En förutsättning, för att de boendes intressen skall tillvaratas i beskrivningen, är att allt, som är väsentligt för de boende, bevakas genom beskrivningen. Det får inte finnas några luckor i beskrivningen, som rör väsentliga aspekter av miljön. Då ges där spelrum för intressen, som kan strida mot de boendes intressen, att göra sig gällande på de boendes bekostnad.

Frågan hur B tillvaratar de boendes intressen hänger därigenom samman med frågan vad man anser väsentligt för de boende. B:s syn på detta kan diskuteras.

Sammanfattningsvis torde systemet innebära avsteg från de boendes intressen i åtminstone vissa avseenden och därmed representera en kompromiss mellan olika intressen. Ramarna för denna kompromiss blir inte tydliga i B.

7.2 B:s uppgifter

Något skall sägas också om de uppgifter som i B-rapporten framställts som B:s användningsområde, och hur de kan fullgöras med B.

7.2.1 Tävlingsbedömning

Vid tillämpningen av B i Botkyrkatävlingen sägs vissa avsteg ha gjorts från systemet, främst beroende på att de s k referensramarna ansågs ofullständiga. (s 32 st 4). Några kunskapsluckor samt förslag till fortsatt utveckling av systemet redovisas (s 40 ff).

Bortsett från rent systematiska aspekter, blir i övrigt frågan, om B:s beskrivande vokabulär är lämplig att använda för bedömning, en fråga om vilket synsätt på miljön som skall väljas. Till det skall jag återkomma i kapitel 8.

7.2.2 Övriga uppgifter

Något systematiskt genomarbetat begreppssystem är naturligtvis användbart för varje typ av uppgift, som redovisas i förteckningen i avsnitt 3.2.2, sid 51.

Det bör emellertid noteras, att B endast kan användas för att beskriva det område som B täcker, just de aspekter av ett bostadsområde som är representerade i B.

Skall t ex normer beskrivas med B kan bara den delen av normmaterialet som motsvarar B beskrivas. Av Svensk byggnorm t ex ligger hela den del, som handlar om konstruktioners egenskaper, utanför. Rubriken 'rumsbildande system' användes i B-tillämpningen för att bedöma bl a konstruktiva egenskaper. I sig betecknar emellertid termen 'rumsbildande system' inte några egenskaper.

Skall en existerande fysisk miljö beskrivas med B, så måste det bli helt oavsett estetiska aspekter.

En konsumentupplysande varudeklaration av miljö enligt B skulle inte ge information om möjligheterna att spika i väggarna för att hänga upp tavlor och annat, och inte heller om vad det kostar.

Samma sak gäller alla typer av material som skall redigeras och alla ämnen som skall beskrivas. B täcker inte hela intresseområdet "fysisk miljö". För att utföra de angivna uppgifterna över hela detta område skulle krävas ett mer utarbetat system.

7.3 Systemmålen

Vad innebär det hittills sagda för möjligheten att uppnå de systemmål som B ställer upp?

I B-rapporten medges att fullständighetsidealet inte är uppnått, vissa aspekter som estetiska och ekonomiska har måst uteslutas ur bedömningen. Men hur är det med de övriga systemmål, som B vill nå?

Variabelt är inte B, däremot systemets mer allmänna struktur, på så sätt att fördelningen av fysiska element över funktionerna och nivåerna kan ändras. Ytterligare förändring kan göras genom att även funktioner och nivåer ersätts med andra.

Det är då en variabilitet inom en låst ram, och frågan är hur litet denna ram kan omfatta för att man skall kunna tala om att det är samma system, eller systemschema. Kvar måste alltid ändå bli de grundläggande begreppen och relationerna mellan dem.

Överskådligt är systemet på det sättet att det är presenterat i form av ett rutnät och en lista, där alla termer står inplacerade på sin plats.

Denna systematiska presentationsform motsvaras inte av en lika tydlig innehållsmässig systematik, vilket är mycket förklarligt med tanke på den korta tid som stod till förfogande för att utarbeta systemet. Systemet innehåller som framgått av kapitel 5 vissa oklarheter i systematiskt avseende. I vissa fall förekommer t ex dubbleringar av fysiska element. Det är oklart om det är olycksfall i arbetet eller om någon avsikt ligger bakom.

Ett mål är att systemet skall vara entydigt. En del termer är vaga till innebörden. Det är t ex oklart vad som skall ingå i "sociala serviceinrättningar". Möjli- gen är det inget problem i det slags tillämpning B upp- rättades för.

Detaljeringen i B är ojämn. Bostaden beskrivs mer de- taljerat än annat i området. Detta är rätt naturligt om området ses ur de boendes synvinkel.

7.3.1 B:s användningsområde är begränsat

Generalitetsmålet är en svårare sak, som påpekats även av Eriksson et al, 1973.

Även om något system av B:s typ är användbart för alla de slag av uppgifter som redovisas, så är inte förden- skull ett och samma system tillämpligt på alla uppgift- er.

De användare som redovisas i avsnitt 3.2.2, sid 49, har i vissa avseenden helt skilda intressen. Sådant som ur en byggnadsentreprenörs synvinkel är av in- tresse, t ex att lägenhetsplanlösningar är likformiga, vilket underlättar byggandet, är snarast ovidkommande för den människa som bor i en av dessa lägenheter, eller rentav en nackdel, med tanke på hennes valmög- ligheter. Likriktningen av husformer i miljön är ett exempel på sådant som, även om det inte blir föremål

för redogörelse i B, är till fördel för den som bygger, men till nackdel för den som vistas i miljön.

Om man med "generellt" förstår att, närhelst någon av de nämnda uppgifterna skall lösas, just de i B förtecknade faktorerna skall beaktas, så är systemet inte generellt. Det är begränsat till att representera vissa intressen, till att gälla vissa slag av områden, och till en viss tid.

7.4 Håller B:s svar på B:s fråga?

Bortsett från att man kan diskutera vad som är viktiga förutsättningar för de boendefunktioner som B anger, och bortsett från vissa systematiska aspekter - så ger B ett svar på sin egen fråga som i huvudsak men inte helt kan betraktas som hållbart. B anger förutsättningar för att bo, men med de för konstruktionen av B givna villkoren, inte alla sådana förutsättningar.

7.5 Utvecklingsmöjligheter

I den mån B inte helt uppnått sina syften, och det är då främst dem av systematisk art jag tänker på, varför inte? Och skulle det vara möjligt att göra något åt det?

7.5.1 Tidsbrist

Olika orsaker kan tänkas som bidragande. En orsak måste vara den korta tid som stod till förfogande för att utarbeta systemet. På den tiden framstår det som omöjligt att göra ett system som ens tillnärmelsevis motsvarar B:s systemmål. Antag att man istället ser på B utifrån den givna tiden. Sett som arbetsprestation förefaller det vara ett omfattande resultat som åstadkommits.

7.5.2 Avsaknad av definitioner

Något som måste försvåra utarbetandet av systemet och som i alla händelser försvårar analysen av systemet är avsaknaden av definitioner, mot vilka man skulle kunna kontrollera de olika instanser som i systemet subsumeras under olika grundbegrepp. Förutsatt mina förslag till definitioner, har bl a instanserna av nyckelord visat sig utgöra en heterogen samling, som inte på likvärt sätt är applicerbara på de fysiska elementen, och som är svåra att komma underfund med.

De kategorier som beskrivs under en och samma term måste vara konstanta, genomgående för den kalkyl i vilken de förekommer. Begreppen får inte fluktureras. Jag är osäker på om detta är en uppfattning som tillämpats i B, när det sägs (s 19, st 2): "Beskrivningen av det enskilda elementet måste emellertid ske i termer som anknyter till den aktuella nivån" och, st 3, "Detta innebär att synpunkter som kan hänföras till t ex nyckelordet "inre organisation" verbaliseras på olika sätt i varje element..".

7.5.3 Kan B utvecklas?

B redovisas i B-rapporten som en etapp i ett tänkt utvecklingsarbete, som emellertid inte utförts. Om modeller av denna typ är önskvärda, skulle det vara möjligt att utveckla B så att det motsvarade sina syften?

Systematiska brister kan naturligtvis arbetas bort. Detta skulle underlättas om definitioner utarbetades - stipulativa, mot vilka uppsättningarna kunde kontrolleras. Med undantag av generalitetsmålet tycks inte finnas några teoretiska hinder för att vidareutveckla B till att motsvara den fråga B avser att besvara. Till själva frågan skall jag återkomma.

FIG 8 Norsborg-Hallunda sett från tunnelbane-plattformen. Butikscentrum i förgrunden ingick inte i området för Botkyrkatävlingen.

FIG 9 2-våningsbebyggelsen i Norsborg-Hallunda.

FIG 10 8-våningsbebyggelsen i Norsborg-Hallunda.
Större gård eller "park".

FIG 11 Trädetaljer som effekt av statliga miljöförbättrings-
bidrag.

Men är det i praktiken möjligt att åstadkomma heltäckande system av denna art? Kanske ger mer intuitiva bedömningar lika bra resultat.

7.6 Hur gick det sedan?

För att något stilla nyfikenheten skall jag avsluta genomgången av B med att säga något om vad som hände sedan.

7.6.1 I Botkyrka

I Botkyrka, efter tävlingen, byggdes ett bostadsområde. Det var inte i enlighet med det förslag som segrade i Byggforskningsinstitutets bedömning, vilket avvek från de förutsättningar för tävlingen som var givna i generalplanen. Det förslag som istället valdes anslöt sig nära till det referensprojekt som utarbetats i samband med tävlingsprogrammet. Beställaren Svenska Bostäder gjorde en annan bedömning av förslagen än Byggforskningsinstitutet, och framhöll därvid bl a estetiska aspekter. Därtill kom givetvis kostnadsfrågan som låg utanför bedömningen med B. Det av Byggforskningsinstitutet rekommenderade förslaget var dyrare än det förslag som förverkligades, 36). FIG 8-11, sid 129-130, visar området som byggt, ett decennium gammalt.

7.6.2 Med beskrivningssystemen

B tillämpades ytterligare en gång, något modifierad för Hertsöområdet i Luleå 1970, se Werner, 1971. Något vidare utvecklingsarbete utfördes inte.

Några andra system för samma ändamål utarbetades efter B, men efter andra principer, bl a för Erikslundsområdet i Täby, se Ericson, 1971, och för delar av Järvaområdet i Stockholm, de som kom att kallas Kista och Akalla, se Eriksson et al, 1973.

Efter det omfattande byggandet under det s k miljonprogrammet i slutet av 60-talet och början av 70-talet gick man emellertid mer och mer ifrån de stora byggnadsetapperna och totalentreprenaden som arbetsform. Det gjorde att det inte fanns samma efterfrågan på system av B:s typ. 37)

Detta betyder inte att frågan om hur man ser på miljön förlorat i betydelse. Varje fall av praktisk planering och byggande kan ses som ett uttryck för en viss syn på miljön. Förtjänsten med utvecklingen av system av B:s typ är att denna syn gjorts explicit, och därmed åtkomlig för diskussion.

D E L I I   R A M A R N A I F R Å G A S A T T A

Den analys av B som utförts i undersökningens tidigare del har hållits helt inom systemet B:s ramar. Både de mål som urskilts och de villkor för förverkligande som behandlats är B-interna. Begreppsstrukturen B har examinerats som medel till sina egna mål.

Om jag nu skall försöka ta mer luft under vingarna, och lyfta från B:s fasta begränsningar! I den följande delen lämnar jag bakom mig den hittills fasta förutsättningen att B:s utgångspunkter tas för givna. Gränsen för vad som är tillåtet föremål för diskussion flyttas därmed till att innefatta syften och utgångspunkter.

Det innebär att jag samtidigt i en mening flyttar undersökningen utanför B. Föremål för intresse är nu ramar - inte speciellt som ramar för B, men som ramar för planering i allmänhet. De råkar bara här bli studerade genom sin förekomst i fallet B.

I denna del av undersökningen är frågan följande:

"Är målen och utgångspunkterna för B lämpliga, som grund för utformning av miljön?
Vilka mål och utgångspunkter bör annars väljas?
Och hur kan man i så fall uppnå dem?"

"B:s fråga", som jag format den i den tidigare delen av undersökningen, avsnitt 3.3, sid 55 ff, har fått en rätt snäv formulering. Den rör villkor för att 'bo' i snäv mening, och är dessutom begränsad av en mängd förutsättningar. Frågans formulering har bestämt diskussionsområdet i den delen av undersökningen, med gränsen i huvudsak snävt dragen kring uppsättningen fysiska element och egenskaper i B.

Att B:s utgångspunkter och B:s fråga ser ut som de gör har sin naturliga förklaring, till vilken jag skall återkomma. Det hindrar inte att de kan diskuteras.

Vad jag skall göra i detta kapitel är att diskutera om "B:s fråga" är någon riktigt bra ställd fråga - om den ses ur 'boendets' synvinkel - eller om man då bör ställa frågan på annat sätt. Är begränsningar av den art som yttrycks i "B:s fråga" lämpliga som grund för en sådan beskrivning av miljön?

I all verksamhet görs förutsättningar. Så sker också i B. Men förutsättningar bör dras fram och diskuteras. Man kan tänka sig andra än B:s, svarande mot bl a ett annat liv i miljön.

8.1 En annan fråga

Här skall jag från 'boendet' sära ut de inskränkningar i form av mål och utgångspunkter, som i den tidigare delen av undersökningen inte ifrågasatts, och göra även dessa till föremål för diskussion. Jag övergår därmed till att kretsa kring en annan fråga.

"Vad är det att 'bo',
och vad är för 'boendet' väsentliga
förutsättningar i miljön?"

Hur förutsättningar av den art som B anger överensstämmer med det, som är av vikt i en mängd 'boendes' ögon, kan jag inte svara på, jag har inte undersökt frågan. Jag kan, däremot, utifrån mitt eget 'boende'perspektiv, ställa ett antal frågor om mål och om villkor för deras förverkligande - att eventuellt föras vidare i andra undersökningar. Tankegångar i linje med dessa har dock framförts också av andra. Det gäller bl a sådant som saknas i B, om jag betraktar B som en kategoriförteckning över det i miljön som är väsentligt för 'boendet'.

Tills vidare lägger jag då mer eller mindre åt sidan alla förutsättningar om vad som brukar ingå i fysisk planering, vad som är möjligt att planera, genom vilka medel, vad som bör vara föremål för planering, vem som har makt över planeringen.

8.2 De levande

De som skall bebo ett område är under planeringsskedet såsom icke-existerande. Men när området är byggt flyttar de in.

8.2.1 Vilka människor?

Vilka? Med tanke på vem görs beskrivningen, planeringen? Är det för mig? För dig? För vem? Det är den första fråga som osökt infinner sig.

Större områden uppbyggda på en gång brukar kännetecknas av en enformighet i befolkningssammansättningen, liksom i arkitekturen. I vissa områden koncentreras unga människor och småbarn, i andra områden gamla människor. I det område i Botkyrka, som B-tävlingen gällde

blev det i praktiken en koncentration av invandrare, utöver koncentrationen av unga.

Här aktualiseras samtidigt frågan i vilken mån det är rimligt att betrakta de boende som en enda kategori. Olika grupper av individer berörs. Är mönstret för beskrivning av miljön lika gynnsamt för invandrare som för svenskar, för hemmafruar som för förvärvsarbete?

8.2.1 Relationsbanden

Om man, som avsikten är med kapitlet, alldeles bortser från de begränsningar som hör ihop med planeringens traditionella kompetensområde, ser till miljön som livsmiljö - vad ser man då? Vad är väsentligt i människors omgivning, för att de inte skall ha det illa?

Människor framför allt. Inte bara att det existerar sådana i omgivningen, det kan finnas hundratals, tusentals. Det väsentliga är relationerna, de osynliga banden, de människor till vilka man har sådana band. En av de fundamentala frågorna om hur en människa har det i sin omgivning gäller, hur hon ingår i ett nät av relationer. Önskvärda eller icke önskvärda - under vilka betingelser uppstår de, vidmakthålls och utvecklas, avvecklas?

Människornas relationsnät inom ett samhälle är en av värdeämätarna på det samhället.

Om det är riktigt, borde då inte frågor om relationsnät utgöra en primär måldimension för planeringen? Är det t ex rimligt att förutsätta, att människor skall kunna dimpa ned som främlingar bland andra lika främmande, avskurna, långt ifrån rötterna till sitt för-gångna? Med frågor av den arten ställda, blir det nödvändigt att ta ställning till frågor om man alls skall bygga stora nya områden av förortstyp utanför

en stad, och om man skall sätta igång en sådan omflyttning av människor till storstäderna som under de senaste decennierna, lägga folkpussel.

8.2.2 Med vilka man har något gemensamt

Miljön indelas i den fysiska planeringen, liksom i B, ofta i nivåer. I B utgör nivåerna en serie sedd ini-från en enskild bostad. De utgör ett slags koncentriska ringar, som innehåller vad som finns i tur och ordning inom bostaden, utanför bostaden men inom bostadsbyggnaden, utanför bostadsbyggnaden men inom grannskapet, utanför grannskapet men inom stadsdelen. Nivåerna kan ses som ett servicearrangemang. Vissa anläggningar skall finnas inom vissa räjonger för den boende. Möjligheter att äta skall finnas inom bostaden, möjligheter att tvätta inom huset osv. Den boende är s a s matad med möjligheter som finns inom vissa räckhåll.

Innehållet i miljön är då knutet till vissa räckhåll från bostäderna, kanske därmed också till vissa områden, hur dessa sedan närmare bestäms.

Samtidigt representerar nivåerna, tolkade på annat sätt, vissa mängder av människor - som bor i bostaden, i bostadsbyggnaden, i grannskapet, i stadsdelen. Med dessa olika mängder av människor får man enligt sättet att arrangera miljön vissa anläggningar gemensamt. I en annan mening representerar då nivåerna mängder av människor.

Domänen för fysisk planering är 'fysisk miljö', och B:s nivåer är i enlighet därmed rubricerade som delar av den, inte som mängder av människor. Men det kan vara intressant att ställa frågan vilka grupperingar som är lämpliga, och om den serie nivåer som valts i B är lämplig, om man tänker på hur den grupperar de människor som finns inom dessa områden. Med vilka skall man ha något gemensamt?

Bostaden är en självfallen enhet. De som bor ihop har bostaden gemensamt. Inom bostaden kunde man vidare tänka sig att skilja mellan två nivåer, dels den för hushållet gemensamma, dels en privatsfär.

De övriga nivåerna motsvarar grupperingar utanför hushållet. Sådana utbildas på olika grunder, t ex utifrån speciella gemensamma intressen. En kär tanke hos planerare är att människor som befinner sig nära varandra skall utveckla inbördes relationer. Ett inslag i den sk grannskapsidén är att människor som bor inom ett grannskap skall utgöra en social enhet. 38)

Det kan ju annars förekomma att en och annan inte vill ha sina grannar alltför mycket inpå livet, utan vara ifred med sitt.

Men antag att det ligger något i grannskapstanken, att det är bra att möjligheten finns, och att kontakt underlättas av att man har vissa anläggningar gemensamt. Ceteris paribus har man mer gemensamt med den som bor nära än den som är långt borta.

Vilka rumsliga grupperingar är i så fall motiverade?
B räknar med de tre: byggnad, grannskap och stadsdel.

Bostadsbyggnaden är given som enhet för byggaren och förvaltaren. Är den en enhet också för den boende? Det är inte lika självklart. Om det är lämpligt att ha bostadsbyggnaden som ram för tvättstuga m fl gemensamma anläggningar beror på byggnadens utformning. Måste man ta sig ut i det fria för att komma till detta gemensamma i huset, kan det antagligen lika gärna ligga i någon annan byggnad i närheten. Finns det däremot en bra intern förbindelse genom huset så ter sig nivån naturlig. Man har då vissa ting som inte inryms i bostaden tillgängliga utan att behöva gå utomhus.

Trapphuset förefaller annars vara en naturlig enhet för att lokalisera gemensamma ting inom ett flerfa-

miljshus. De som bor kring samma trapphus passerar en gemensam husentré. Trapphus skulle kunna utgöra en nivå mellan bostaden och nästa nivå.

Om grannskapet är en lämplig enhet, och vilket avsnitt av omgivande bebyggelse det bör omfatta beror på dess utformning. Avstånd är en grund för lokalisering av anläggningar. En annan är bebyggelsens form. Bebyggelse som kringgärdar en gård eller en gata kan t ex utgöra en enhet för gemensamma anläggningar.

8.2.3 Samhällsform

Något som brukar tas för givet, men som naturligtvis inte är det, är samhällsformen, systemet av roller och institutioner, och dess geografiska differentiering.

I det speciella fall som B utformades för var förutsättningarna låsta i detta avseende. Generellt - när man tar ställning till hur ett område är eller skall vara att leva i - bör bli sådana aspekter av samhällsformen som arbetsplatsernas lokalisering i förhållande till bostäderna utgöra föremål för bedömning, inte tas för given.

Arbete skiljs i den fysiska planeringen ofta från boendet. Det är emellertid inte självklart att det skall saknas arbetsplatser inom den stadsdel där man bor och att man skall tillbringa timmar dagligen med att resa mellan bostad och arbetsplats. Det differentierade storsamhället som förutsättning har ifrågasatts under senare år till förmån för ett mer småskaligt samhälle.

8.2.4 Kanske inte bara människor

Kanske skall man inte heller planera bara med tanke på människors liv, utan utsträcka intresset till även några andra av Heideggers 'dödliga'.

När folk drar in i ett område utarmas djurlivet. I viss mån är det oundvikligt. Vissa djur skyr människor. För andra djur är det främst fråga om brist på näring i närheten av bebyggelsen och avsaknad av markvegetation och annat skydd mot angripare. Ett rikare djurliv är det som normalt nu finns i närheten av människors bostäder skulle kunna behållas om någon eftertanke ägnades sådana frågor, vare sig man betraktar detta som ett värde i sig eller som ett värde för människor.

Vad som i så fall också behöver bli föremål för beskrivning är mark- och vegetationsytor med avseende på vilka förutsättningar de ger i form av strövområden sammanhängande med omgivningen, föda, skydd m m.

8.3 Att bo och att vara

En grundläggande fråga för att bestämma, vilka förutsättningar som skall finnas i ett område där man bor, är hur 'boendet' koncipieras. Det är en fråga om vilket liv de, som planeringen gäller, skall kunna leva.

8.3.1 Praktiska sysslor och annat

Inom bostaden och dess närhet måste finnas utrymmen för dagliga praktiska aktiviteter, av den typ B:s funktioner utgör. Dessa funktioner är sådana vardags-sysslor som försiggår i särskilda utrymmen.

Därutöver finns annat som har betydelse för hur det är att bo på ett ställe. För att nämna ett exempel, kan den tilltänkte boende undra över förutsättningarna att - inte bara förflytta sig på en gångväg från en anläggning till en annan - utan ta en berikande promenad inom området där han skall bo.

Vad är det att ta en promenad? Utöver själva framförandet av kroppen på den därför avsedda banan, ingår oli-

ka slags kontemplation över omgivningen - vad som händer där, hur det ser ut, hur långt årstiden har kommit, vad det var som tiuade, hade staren redan kommit - och kanske möter man någon!

Att promenera är mer än att gå. I promenerandet inbegrips mer av omgivningen än bara den bana, på vilken man framför kroppen. Det är bara ett exempel på det rikare, mer allsidiga liv som skall kunna försiggå utöver de utrymmesbundna nyttoaktiviteterna.

8.3.2 Vart man har anledning att gå

Grannskapstanken inom planeringen brukar vara förknippad med tanken om ett centrum, och om flera centra på olika nivåer. Placeringen av anläggningar i centra eller på annat sätt har samband med frågan vart man som boende inom ett område har anledning att gå.

Finns allt det jag behöver som inte finns i huset lokaliserat till ett grannskapscentrum och ett stadsdelscentrum så har jag anledning att besöka just dessa två ställen, men inte nödvändigtvis några andra.

Vad är i så fall "min stad"? Inskränker den sig till dessa två ställen, huset där jag bor och ett stadsdelscentrum som jag är tillordnad?

En nivåserie av B:s typ behöver inte tolkas som en hierarkisk uppbyggnad av området med byggnader kring grannskapscentra som i sin tur ligger omkring ett stadsdelscentrum. Andra bebyggelseformer är också förenliga med en sådan serie nivåer.

Utöver den bostadscentrerade räckhållsfrågan är det av intresse att ställa en fråga även om hur de gemensamma anläggningarna är förlagda inom staden.

8.3.3 Bara att bo?

Jag har hittills hållit kvar utgångspunkten att det gäller förutsättningar för de boende i begränsad mening. Släpp den utgångspunkten. Räcker det med att utgå ifrån boendespeciella verksamheter?

I en områdesbeskrivning, som skall tas som underlag för en totalvärdering, förefaller det för snävt att enbart se till förutsättningarna för att bo. Oavsett hur långt funktionssepareringen är driven mot ett renodlat sovstadsområde, så förekommer där även annan verksamhet. Det finns de som bär ut post, som tömmer sopor, expedierar i affärer osv.

Även förutsättningarna för dessa personers förehavanden i området är av intresse. Hur motiveras annars de boendes primära överhöghet?

8.3.4 Livet bortom stadsdelsmuren

B-tävlingen gällde ett bestämt område. Vissa förhållanden som gäller området och dess sammanhang kommer inte till uttryck i B, kanske för att de betraktades som givna och lika för alla tävlingsförslagen.

Det är den förutsättningen som nu skall sättas ifråga, alltså förutsättningen att tillvaron hålles inom en stadsdels gränser. Är betydelsen av stadsdelens innehåll helt oberoende av vad som finns utanför, så som B:s beskrivningsmönster implicerar? Det lär finnas människor som bor på Söder i Stockholm, som aldrig varit norr om Slussen. För dem, möjligen, är det som finns utanför Söder ovidkommande.

Hur det är att bo i ett område är väl annars för de flesta beroende också av vad som finns omkring. Om det finns arbetsplatser utanför stadsdelen, när det nu inte finns inom stadsdelen, måste ju ha betydelse för

om man överhuvudtaget kan bo där. Närheten till Stockholm, med sitt rikare utbud av kultur, varor, miljöer bör också spela in, liksom närheten till Mälarens stränder.

8.4 'Miljö'

Vilka förutsättningar i miljön är då av intresse för människors tillvaro och utflykter i olika riktningar? Vilka förutsättningar som kan övervägas, beror på hur begrepp som 'boende' koncipieras. Det beror också på hur 'miljö' koncipieras.

8.4.1 Det rörliga livet

Är det egentligen rimligt att begränsa objekten för beskrivning i miljön till enbart det fasta? Det är den vanliga begränsningen i beskrivningar som hör till fysisk planering. Arkitekter sysslar med just det fasta fysiska och skall inte klandras för det.

I varje fall för den som skall vistas i miljön är väl det rörliga av minst lika stort intresse. Som stimulans och möjlighet till utbyte å ena sidan, och som störning och fara å den andra. Ställer man sig inte, i det fall man har möjlighet till val av bostadsmiljö, frågan vad det är för liv i området, vad man får för grannar, vilket samröre med människor i området som man kan räkna med? Och man frågar hur det är med trafiken, om den är störande vid den tid man vill sova, och om den innebär faror för barn och andra.

Vissa sådana förhållanden brukar man räkna med inom planeringen, särskilt trafik - men inte som föremål för direkta åtgärder, utan som förutsättningar.

För en redogörelse av villkoren för människors liv i ett område utgör det fasta fysiska avgjort en alltför begränsad domän.

8.4.2 Rötter och spår

I det fasta lämnas spår av det rörliga, att kännas igen av efterkommande. Ett värde i det gamla, kanske använda, är att det ger trådar till det förgångna, uppfattningen om en större helhet, till vilken nuet kan relateras, ges mening, också att det erbjuder symboliska bilder för åldrandets process.

Från vilken tid olika delar av miljön härstammar är därför av intresse, vid sidan av vad de kan användas till. Varifrån kommer vi, vart är vi på väg?

8.4.3 Bröd och rosor

Det som nu planeras innehåller fullt med praktiska anordningar, avsedda att underlätta det vardagliga. Den praktiska standarden i boendet är hög. På vägen behövs dock måhända inte bara tvättstugor, också fontäner - bröd och rosor.

8.4.4 Hållfasthetsegenskaper

Betrakta den del av 'miljön', som är begränsad till fasta fysiska förhållanden. Bör det inskränka sig till enbart det rumsliga? Det verkar saknas något. Väsentliga förutsättningar för att bo är också sådant som att golvet inte brakar sönder under fötterna. Dvs hållfasthetsegenskaper i vid mening.

Denna begränsning är den som är bruklig i arkitekters redovisningar. Den håller sig inom de rumsliga, icke materiella aspekterna av miljön. Här görs en tyst förutsättning, om hur konstruktionen skall vara i förhållande till krafter som människor representerar.

När det är fråga om miljön som förutsättning för 'boendet' som helhet, är det inte rimligt att en sådan

aspekt skall lämnas som en underförstådd förutsättning, utanför det som är direkt föremål för beskrivning.

8.4.5 Hur tekniska är tekniska lösningar?

Det aktualiserar frågan hur tekniska tekniska lösningar är. Är de verkligen alldeles oskyldigt neutrala?

Om modulindelningen av byggsystem är sådan, att man får betala för en större bostadsyta än man egentligen behöver, och om materialet i byggelementen är sådant, att man inte kan spika i väggen för att hänga upp en tavla, då är detta aspekter hos de tekniska lösningar som inte är helt tekniska, i den meningen att de inverkar på förutsättningarna för att bo.

Vilka byggsystem skulle man behöva ha, om man istället utgick från boendet helt och hållet, utan att kompromissa? Vilka modulmått skulle accepteras, vilka material?

8.5 Vidare ramar för boende

I avsnitt 2.1, sid 29, formulerades hypotesen att arkitekter i ett bostadsområde inte alltid beaktar samma faktorer som de, som är viktiga ur ett boendeperspektiv.

För B:s vidkommande bekräftas hypotesen. Arkitektuppfattningen och ett (mitt) 'boende'perspektiv på miljön skiljer sig åt, främst genom att i 'boendets' synfält inneslutes även annat, än det som finns representerat i arkitektkonceptionen. Några sådana viktiga aspekter av 'boendet' har formulerats i kapitlet.

Om man nu vill främja mål av den art som skisserades i förra kapitlet - mål som rör människor och deras relationsnät, mål som innefattar tillvaron som helhet, inte bara ett snävt avstyckat boende, och mål som gäller ett rikare miljöbegrepp, där även det rörliga innefattas - hur skall man då bära sig åt?

Fixar dessa mål sig själva? Jag tror att en föreställning, som förekommer inom planeringen är att, bara man sörjer för det nödvändigaste, de boende själva kan ordna vad de för övrigt önskar. Stämmer det? I så fall skulle sådana ytterligare mål också vara förenliga med B. Jag gör därför en återblick på B, sett utifrån denna nya synvinkel.

9.1 Återblick på B som medel till andra mål

Att utreda B:s möjligheter att motsvara alla de mål som antytts i föregående kapitel skulle bli en omfattande historia. Desto bättre, att den inte är nödvändig. Jag behöver bara ett motexempel. Jag tar då ett exempel på vad man kan eller inte kan företa sig där man bor.

9.1.1 Villkor för andra aktiviteter

B är i första hand inriktat på att möjliggöra det mest nödvändiga. Vad innebär det för möjligheten att bedriva andra verksamheter? Det innebär ju inte i sig, att inte också andra former av liv får förekomma.

I vilken mån detta låter sig göra, kan emellertid inte

uttryckas genom B. Antag, att någon skulle vilja ägna sig åt något annat än B:s funktioner. Kan man, om man så skulle vilja, spela trumpet i bostaden, t ex, och jag förutsätter då att man vill hålla grannrelationerna någorlunda intakta. Trumpetspel är ingen funktion i B.

För att kunna bestämma möjligheterna att ägna sig åt trumpetspel, skulle man med beskrivningsmönstret kunna redogöra för vilka ljud som hörs i grannens bostad när jag spelar trumpet i min. Det betyder att man också måste kunna beskriva ljudtransmissionen hos väggar och bjälklag.

Bland nyckelorden för beskrivning i B finns ett som heter "ljud (buller)". Det är inte mer preciserat än så, det är alltså obestämt vilka ljud som avses, alstrade av vilka källor, vilka mått som avses, vilka intervall av mätvärden, och hur mätningen skall göras.

Beskrivningsmönstret är utformat med tanke på de funktioner som finns i B, sömn, tvätt, mathållning etc. De ljud som är av intresse är de som stör eller berikar dessa aktiviteter. Vilka slags ljud det skulle vara redovisas inte. Den förklarande parentesen (buller) tyder på ljud från trafik utomhus, i planeringen brukar man också tänka på ljud inom huset, spring i trapphus osv.

Men gör en beskrivning av förekomsten av buller, eller av vägg- och bjälklagsisolering mot buller, nödvändigtvis reda för de förhållanden som uppstår vid trumpetspel? Antag att jag är skicklig på trumpet! Det är i så fall fråga om andra ljudfrekvenser.

Detta om ljudet som alstras av trumpeten, spelet som störningskälla. Därtill kommer spelet som mål. Det är då fråga också om hur mitt trumpetspel störs av ljud ifrån andra ställen, hur väggar och bjälklags ljudisolering är i detta avseende. Beskrivningsmönstret är

fortfarande utformat med tanke på B:s funktioner, sömn, tvätt, mathållning etc. Det kan ju hända, att jag står ut med det ihärdiga dunket av pålningsmaskiner från bygget härintill när jag är ifärd med aktiviteten 'bostads- och persedelvård'. Men det innebär inte, att jag kan uthärda det när jag spelar. Då ställs andra krav på ljudomgivning.

Man kan således inte utan vidare utgå ifrån att andra aktiviteter än de i B upptagna kan utföras i den fysiska miljö som beskrivs med ett mönster utgående från just dessa aktiviteter. Beskrivningskategorierna i systemet gör reda för förutsättningarna för just de mål med vilka de är förknippade.

9.1.2 Luckor i systemet och deras roll

Vilka som helst intressen kan således inte tillgodoses. Däremot kan, i den mån det finns luckor i målsystemet, tillfälle ges för några intressen, kanske oönskade, att smyga sig in. Om t ex byggnaders storlek, liksom i B, inte görs till föremål för beskrivning, så ges därmed möjlighet för de krafter, som har intresse av sådant, att göra sig gällande. Då byggs så klart de volymer som ger störst vinst. I fallet B var hushöjden en förutsättning given i generalplanen. Generellt sett kan man räkna med att luckorna i ett beskrivningssystem utnyttjas, så att boendet i dessa avseenden får bli på marknadskrafternas villkor.

Det är därför, som det är viktigt med en beskrivning som täcker allt väsentligt, inte bara delar, och speciellt att den omfattar de aspekter som är kontroversiella.

Om man alltjämt vill främja den typ av vidgade mål jag nämnt, och dessa inte tillgodoser sig själva i beskrivningsmönster av den typ som nu förekommer inom planeringen, hur skall man då göra?

Till att börja med kan det vara värt att reflektera något över varför detta inte beaktas nu. Det är en fråga om vad som kännetecknar de redskap arkitekter förfogar över.

9.2 Arkitekters arbetsuppgifter

Arkitekter kan ha en mängd olikartade arbetsuppgifter. Jag skall här ta upp bara några drag som enligt min erfarenhet kännetecknar en huvudfåra av arkitekters arbetsområde.

9.2.1 'Fysisk' planering

Stadsplanering kallas ibland för 'fysisk' planering. Därmed markeras att det är fysiska aspekter som planeras, till åtskillnad från de aspekter som planeras inom andra sektorer i samhället, såsom social planering, ekonomisk planering. Den "stad" det är fråga om i "stadsplanering" är stadens fysiska aspekter - och därmed indikeras en begränsning i stadsplaneringens ansvarsområde.

Egentligen är området ännu mer begränsat än så.

Av det 'fysiska' man möter i miljön betraktas vissa aspekter, såsom befolkningssammansättning, människors aktiviteter, trafik m m, som "planeringsförutsättningar", något som ligger utanför den domän som är objekt för planering. Människor? Inte mitt bord, kan man säga som arkitekt.

Domänen för arkitekters utformningsarbete är avgränsad till det fysiska som är fast.

Av detta fasta beaktas vissa aspekter. Andra aspekter av miljön, de materiella, betraktas istället som "genomförandeaspekter". De planeras visserligen, men inte

av arkitekter utan av andra konsulter. Byggtekniska aspekter hänförs enligt praxis till ett särskilt konstruktionsområde.

Inom det fasta fysiska är domänen för arkitekters arbete begränsad till det rumsliga.

Uttrycken "förutsättningar" och "genomförande" frammanar en bild av denna arkitektritade produkt som den huvudsak, för vilken vissa förutsättningar finns, och som skall genomföras. Detta förefaller diskutabelt särskilt vad gäller planeringsförutsättningarna, att människor och deras liv betraktas som något slags bihang i form av förutsättningar för de viktiga husen.

9.2.2 Det byggbara

Arkitekters uppgifter är i stor utsträckning knutna till det byggda. Det är det som i första hand pockar på att få någon form.

De arbetsuppgifter inom detta område, som arkitekter utför, formas som regel inte av dem själva, utan ges som uppdrag av en bygghette av någon art. Uppgiftens storlek och art, ekonomiska ramar m m är givna förutsättningar. På så sätt inverkar produktionsförhållanden i samhället på arkitekters arbete.

9.2.3 Ritperspektivet

En hypotes som ligger nära till hands är, att avgränsningen av arkitekternas kompetensområde liksom arkitekters sätt att se på miljön delvis är bestämt utifrån arkitekters sätt att arbeta, med tekniken att presentera projekt i form av ritningar, huvudsakligen i svart-vitt. Det är fråga om de aspekter av det bygg- och rivbara som lätt åskådliggöres på ritning.

Sättet att redovisa projekt i ritningar inbjuder till ett statiskt, icke-tidsligt synsätt, ritningen förblir alltid samma ritning. Det inbjuder också till ett synsätt som bortser från tekniska aspekter, som inte kan åskådliggöras på en ritning på samma tydliga sätt som de rumsliga aspekterna.

Det kan nämnas att B i förhållande till ett sådant ritperspektiv innebär en vidgning, genom att klimatförhållanden beaktas.

9.3 Normer som grund

Det synsätt på miljön som B representerar skall inte ses som något unikt ställningstagande som görs just i B. B hänvisar för sin värdering till en uppsättning s k referensramar, främst gällande normer.

Det ställningstagande som B representerar är således främst att det skall vara så som gällande normer säger. Det är ingenting underligt i det, med tanke på den situation i vilken B upprättades.

För värdering i allmänhet kan däremot diskuteras i vilken mån gällande normer bör användas som auktoritet. Jag har två principiella synpunkter på det.

9.3.1 Det icke underkända

Den första är att de normer det är fråga om till stor del är begränsade till att bestämma vad som godtas och icke godtas. Normerna inom området är till stor del tillkomna för att garantera vissa minimiintressen av säkerhet mot olyckor. Hus skall inte rasa, brinna upp, dörröppningar skall inte vara så trånga att man fastnar i dem osv.

Det är framför allt de byggnadstekniska normerna, vill-

kor för byggnadslov, som är av denna minimigränskaraktär. Men även de planeringsnormer som finns på mer översiktlig nivå, och som uttalar rekommendationer för planering, rör sig med denna minimiform. Butiken bör ligga minst så och så nära bostaden.

När man värderar miljön eller förslag till utformning, är det däremot inte bara fråga om att avgöra vilka av förslagen som uppfyller gällande normer. Det är kanske rentav en förutsättning, att förslagen gör det, att de är byggbara. Frågan är istället vilka av förslagen som är bra, om några, och vilket av dem som i så fall är allra bäst.

För dessa värden utöver miniminivån av vad man kan acceptera av säkerhetsskäl och bekvämlighetsskäl etc räcker inte normerna som grund för värdering. För detta värde-område är normmaterialet inte avsett.

9.3.2 Är det som är bestämt automatiskt bra?

Den andra synpunkten är, att normer kan diskuteras. Det är inte givet, att normer i alla situationer automatiskt skall tas för givna. Även om de är välmotiverade vid en viss tidpunkt, så förändras samhället och kraven på miljön, och normerna behöver ändras i förhållande till det.

Att basera en värdering helt på normer, är att förutsetta att det som är bestämt eller rekommenderat skulle vara lika med det som är bra. Utan att gå in på de gällande normerna i detalj, så måste det ställnings-tagandet förkastas i princip.

9.4 Det funktionalistiska synsättet

B:s form för uppfattning av miljön är, som jag tror är vanligt inom fysisk planering, vad jag kallar 'funk-

tionalistisk'. Jag vill då erinra om att det är en speciell tolkning jag gör av 'funktionalism', se avsnitt 2.3.2, sid 36.

En syn på världen av denna typ utmärks av att världens värde bestäms av dess användbarhet. Det är användbarheten för människor, den kategori som bor i ett område. Världen utnyttjas som medel, synen på världen är instrumentalistisk.

Detta synsätt är så vanligt, att man kunde tro att det är det enda möjliga, Naess, 1974, redovisar ett annat synsätt. Det är sherpafolkets syn på naturen i det land där de lever i Nepal. Naturen är för dem värdefull i sig, något i sin egen rätt värd att respekteras.

9.4.1 Mål som påhäng

Observera då hur det funktionalistiska synsättet tar sig uttryck i formen hos ett begreppssystem som helhet! Ställ frågan, i vilken form mål är knutna till begreppssystemet! Det är en logisk aspekt på det funktionalistiska synsättet.

Jag har tidigare gjort en åtskillnad mellan två kategorier av begrepp, en som kan betraktas som en implicit målstruktur, och en annan som i förhållande därtill utgör villkor för förverkligande. Vidare har jag utgått från att målen, möjligheterna att utföra vissa verksamheter inom vissa nivåer, tjänar som utgångspunkt för hur förutsättningarna sedan beskrivs. Jag har antagit en konstruktion enligt följande modell:

- 1) Vilka funktioner skall möjliggöras?
- 2) Vilka förutsättningar ges för dem?

B ger prov på ett synsätt, som inte är riktigt så beskaffat. Funktioner och nivåer utgör inte en fristående målstruktur som skall tillgodoses genom förutsätt-

ningarna. B-rapporten kan tvärtom, som nämnts, tolkas som att strukturen av fysiska element är primär. På de fysiska elementen, förutsättningarna, hittar man målen som s a s påhängda.

9.4.2 De fixerade elementen

Funktioner av den art B ger prov på är sådana, som förutsätter den typ av fysiska element, som finns i B. Funktioner och nivåer skulle lika gärna kunna antas vara bestämda med de fysiska elementen som utgångspunkt som tvärtom.

Logiskt sett kan då strukturen av funktioner och nivåer sägas vara avhängig av strukturen av fysiska element. Den fråga som i så fall ställs inför konstruktionen av ett begrepps-schema är av formen:

- 1) Vilka fysiska element bör finnas?
- 2) Vad är de bra för?

Är det bra att på detta sätt fixera en viss uppsättning fysiska element? De är bundna till funktioner och nivåer. Antag att en förslagsställare väljer att tillgodose funktionerna med något annorlunda tillskurna element och litet på tre kvart över nivågränserna. Hur skulle det bedömas? Se på B!

Antag att denna förslagsställare ritat in precis 'tvättautomater' och 'centraltvätt', men inte på stadsdelsnivå, där det enligt B hör hemma, utan på byggnadsnivå. Två möjligheter är tänkbara. Den ena är att B missar dessa anläggningar vid bedömningen. På stadsdelsnivå i förslaget finns de inte att beskriva, och på byggnadsnivå har B inga termer för att beskriva dem. Förslag och system klaffar inte. Den andra möjligheten är att man inom B:s stadsdelsnivå beskriver inte anläggningar inom något visst område eller avstånd, utan alla tvättautomater och centraltvättar

inom högst 'stadsdelsavstånd'. Det är en gynnsammare variant för vår förslagsställare. Men får han någon extra poäng för att man i hans förslag har tvättautomaterna på närmare håll? Och antag att det finns tvättautomater strax utanför stadsdelsgränsen.

En annan möjlighet vore att hålla elementens funktions- och nivåanpassning öppen, att obundet redogöra för vilka förutsättningar som finns för de olika funktionerna på olika ställen eller avstånd.

9.4.3 Vilkendera är utgångspunkten?

Oavsett detta, är det oklart hur konstruktionsfrågan är ställd i ett synsätt av denna typ, vilket som är utgångspunkten. Ett svar tycks redan vara förutsatt med frågan.

Detta betyder, att ingendera strukturen är riktigt logiskt primär i förhållande till den andra. Det som utgör mål är inte ordentligt separerat från det, som utgör villkor för förverkligande.

Det betyder också, att det inte går att på ett bra sätt ställa syften å ena sidan och villkor för förverkligande å den andra emot varandra, för att bedöma i vilken mån de senare motsvarar de förra. Utgår man från givna slag av ting, och sedan frågar: Vilka mål uppfylles av dessa ting, så kan man inte förutsätta att också få svar på följande, mer fundamentala fråga: Hur uppfylls människors väsentliga mål av dessa slag av ting?

Detta funktionalistiska synsätt, som präglar den presenterade varianten av B, är också genomgående för stommen i systemet, som därför lider av samma begränsning.

9.4.4 Funktionalismen är a-dualistisk

Om man betraktar det rörliga livet som en sak, och den fysiska miljön som en annan, kan det synsätt inom planeringen, som jag kallar funktionalistiskt, sägas vara a-dualistiskt. 39)

Den fysiska miljön å ena sidan och de verksamheter som äger rum där å den andra är inte riktigt separerade. De är som sammanvävda, där livet ses utifrån den fysiska miljön som huvudsak. Med det funktionalistiska synsättet uppfattas verksamheterna som attribut till den fysiska miljön, s k funktioner hos den.

Detta sätt att se, där utgångspunkten läggs i den fysiska miljön, innebär en fragmentarisk syn på verksamheterna i runsliga brottstycken. Det försvårar därmed diskussionen av vad som skall kunna äga rum i miljön, och i vilken mån miljön är ett bra medel till detta.

9.4.5 Funktionalismen omtolkad. Tesen om den funktionella människan

En huvudtes i funktionalismen är att arkitekturen och miljön bestäms av de funktioner den skall tjäna.

Här tycks ett slags omvändning av denna tes komma i dagen. Med funktionerna begränsade till ett snävt urval, blir det möjliga livet begränsat av miljön, en funktion av den fysiska miljön.

Den fiktion man rör sig med inom planeringen är bilden av människan som en aktivitetsmaskin.

Därmed begränsas människan och hennes möjligheter i miljön. Människan betraktas som anpassbar, delvis ett anpassbart avtryck av miljön. Människans funktioner bestäms av den fysiska miljö hon skall tjäna. Det kallar jag tesen om den funktionella människan. På den

bygger funktionalismen, i den form den utvecklats i praktiken, också.

9.5 Syn på målkonflikter

I den tidigare analysen av B antog jag ett villkor att hålla mig solidarisk till B:s mål. Jag blundade då för eventuella konflikter som ryms i dem.

Nu gäller inte längre det villkoret. En fråga om arkitekters arbetssätt gäller just synen på målkonflikter. Hur löses de? Se på vilka typer av konflikter det kan vara fråga om, med exempel hämtat från B.

9.5.1 Vem är viktigast, gemene man eller byggföretagen?

Frågan vem man bygger för, gemene man eller byggföretagen, är en fråga man kanske ställer sig när man ser det som faktiskt blev byggt i det område B-tävlingen gällde. En hyresgäst kan tycka att det skulle vara roligt om det fanns mer än tre husformer att titta på i ett område för sammanlagt 15 000 människor. I byggföretagens intresse är däremot att bygga likformigt, vilket blir billigare.

Är det något i sättet att beskriva miljön, som har samband med avvägningen mellan dessa intressen? I viss mån kan möjliga konflikter vara dolda, genom att sådana förhållanden där olika intressen råder läggs utanför det som beskrivs. Egenskaper som kommer i konflikt med obundenheten i fråga om byggnadssystem ingår då inte som beskrivningsbegrepp. Motsättningar ifråga om antal husformer behöver inte komma i dagen, om det inte finns något beskrivningsföremål i systemet som anger 'husform' och någon beskrivningsegenskap som anger 'variation' e d. Ytterligare ett skäl kan vara, att beskrivningssystemet inte är tillräckligt detaljerat, för att det skall brännas i kontroversiella frågor.

9.5.2 Motstridande normer

Normerna inom området, utfärdade av olika normgivare, är, som påpekas i B-rapporten, överlappande.

Det verkar då rimligt att anta, att olika normer kan vara motstridande, inom sådana områden där de överlappar. De är ju utformade för att främja var sina, inbördes olika mål. Trafiksäkerhetsverkets mål är inte alls samma som vägverkets.

Motstridigheter i de normer som tillämpats vid B-bedömningen rapporteras inte. Om normerna sägs i B-rapporten att de "vanligen formulerats på grundval av bostadspolitiska resursavvägningar" (sid 23, st 4). Om därmed målkonflikter av den typ som kan finnas mellan de två nämnda verken är lösta i de respektive normerna, så att inga motstridigheter förekommer, framgår inte.

9.5.3 Avvägda lösningar, dolda konflikter

Som nämnts kan ett flertal intressenter i miljön urskiljas i B. En fråga att ställa om uppsättningen mål och uppsättningen förutsättningar som B redovisar är denna: Går det att förena en mängd intressenters mål i en och samma beskrivning av miljön? Det verkar finnas inre målkonflikter i ett system av denna typ. Dvs systemet verkar inte i en enda riktning, utan innehåller inbördes motstridigheter, sliter och drar åt olika håll.

Dessa intressen är emellertid inte synliggjorda i B. Motsättningarna är dolda. Det är i linje med den tradition i planeringen, som innebär att de lösningar som presenteras utgör avvägningar mellan olika intressen.

I och för sig är det inget fel att, där olika intres-

sen finns, söka lösningar som utgör kompromisser mellan dem. Hänsyn tas i ett avseende till den ene, i ett annat avseende till den andre.

Något som man kan önska är emellertid att det då skall vara klart att, och på vad sätt, man tar hänsyn till den ene och den andre, och vilka deras intressen är. Först då har man möjlighet att diskutera om kompromissen är någorlunda rättvis eller inte.

9.5.4 Vad är fundamentalt?

För att lösa konflikter mellan olika mål, finns möjlighet att ordna målen i förhållande till varandra. Några kan betraktas som mer fundamentala. Framstår bland de mål, som B anger, några som viktigare än andra?

Redovisad är givetvis ingen sådan ordning av målen för B, bl a eftersom uppsättningen mål i sin helhet inte är redovisad på ett sammanhängande sätt som målstruktur. Finns något annat i texten eller systemets uppbyggnad som tyder på att vissa mål prioriteras framför andra?

En förutsättning som inte ifrågasätts är normenligheten. Inte heller villkoret om oberoende tekniska lösningar, som visserligen avses vara något sekundärt, ifrågasätts. De övriga villkoren som kan utläsas förefaller mer möjliga att rucka. Ifråga om beställaren talas det - begränsande - om "restriktioner" på systemet, och ifråga om bedömarens om att "infoga" egna värderingar. Båda dessa formuleringar kan tolkas som marginella ingrepp.

I den mån villkoren om normenlighet samt obunden byggnadsteknik är absoluta, så blir förstas villkor för boendet formulerade först i andra hand, sedan dessa villkor uppfyllts.

Ändå kan man inte säga att normenligheten och den obundna tekniken är fundamentala mål i B. De täcker begränsade aspekter av miljön. Det är inte bara fråga om att ge frihet att bygga vilka byggklotsar som helst, och inte om att lyda normer i allmänhet. Det är också fråga om att åstadkomma bra bostadsförhållanden.

9.5.5 Varför-frågor kvarstår

En funktion hos en uppsättning fundamentala mål skulle vara att ytterst förklara uppsättningen kategorier för beskrivning.

Frågar man varför just de förhållanden som finns upptagna i B skall beskrivas, så ger B-beskrivningen ett svar av typen: Det är för att de utgör bra bostadsförhållanden, som medger maximal frihet för entreprenören, som är normenliga, och som är sådana som beställaren och bedömaren tycker att man skall räkna med.

Är man ihärdig nog att fråga vidare: Varför är just de här elementen bra, varför just de här funktionerna och nivåerna, varför skall vi ha byggsystemfrihet, varför skall normerna lydas absolut, varför tas hänsyn till beställare och bedömare? Vad är det hela ytterst bra för? En grund för prioritering behövs när intressen är i konflikt. Då blir B svaret skyldig. Inget svar är självklart, och olika svar är tänkbara.

B är enligt min uppfattning i detta avseende typisk för en form av arkitektverksamhet. Den söker kompromisser mellan odiskuterade mål utan att vilka bottna i något av dem eller någon bestämd uppsättning av dem. Målkonflikter finns inbakade. En mer djupgående diskussion om mål skulle behövas. Vad är det som skall uppnås? Varför-frågor kvarstår.

9.6 Ramar för arkitekters arbete

Den föregående diskussionen bekräftar den del av hypotesen i avsnitt 2.1, sid 27, som säger att det är sannolikt att B är skriven med en typ av syften som är brukliga inom fysisk planering. En jämförelse visar, att B:s beskrivningsmönster i stort kan förklaras med de ramar, som enligt min erfarenhet ges för arkitekters arbete.

Ramarna för B har diskuterats. De begreppsstrukturer som dessa ramar möjliggör är inte tillräckliga och inte så formade att de kan uttrycka det vidare 'boende'perspektiv som skisserats i kapitel 8.

Den analys som här gjorts av B inklusive målen för B, samt diskussionen av alternativa mål och möjligheterna att tillgodose dessa med den typ av begreppsstruktur som B representerar, har visat att B tar upp väsentliga förutsättningar för 'boendet', men inte allt väsentligt, varför spelrum ges för andra, från 'boendet' skilda intressen att göra sig gällande.

Med siktet alltjämt inställt på den typ av vidgade mål för miljön, som skisserades i kap 8, hur skall man bära sig åt för att komma fram till begreppsstrukturer som motsvarar dessa? Hur uppnår man m a o en begreppslig artikulering av 'människors miljö', där miljön koncipieras med tanke på människors tillvaro som helhet?

Det är i sig ämne för en särskild undersökning. Här skall jag därför göra saken kort, ta upp bara några allmänna punkter, som syns mig vara av betydelse, några punkter begränsade till själva begreppsbyggandet, det kan ju även finnas andra hinder av praktisk art.

10.1 Problem vs lösning

Något som är närmast trivialt, men kanske ändå behöver påpekas, är vikten av att utarbeta det problem det är fråga om. En huvuduppgift i en vetenskaplig undersökning är att söka i en fråga ange, vilket problem som skall lösas.

Svar är alltid svar på en fråga, och frågan avgör om det s k svaret verkligen är träffande. Huruvida svaret dessutom är hållbart eller ohållbart avgörs på annat sätt. Det är där olika metoder att t ex verifiera och

falsifiera kommer in. (Stundom saknas metoder att avgöra en viss fråga, som då endera får lämnas öppen eller modifieras så att den går att avgöra.)

10.2 Att särskilja intressen och göra renodlingar

Att det är nödvändigt att välja en utgångspunkt för en undersökning är självklart. Men hur skall den väljas?

En lärdom man kan dra av denna analys av B är att det i en begreppsstruktur som formats som en kompromiss mellan olika intressen är svårt att avgöra hur dessa olika intressen tillgodoses.

För en bevakning av något visst intresse, t ex de boendes intressen av bra förutsättningar för att bo, enligt den fråga som formulerades i avsnitt 8.1, sid 136, är en förutsättning att beskrivningen görs med hänsyn just till detta intresse, utan förutfattade meningar om avsteg i förhållande till andra intressen.

För att undvika att hamna i ett outrett, splittrat perspektiv på miljön, är det väsentligt att göra renodlingar. Bara då man har de kontroversiella punkterna, kan man se vilka avvägningar som bör göras. Det innebär att man kan plädera för två typer av undersökningar.

10.3 Två typer av undersökningar

Den ena typen är renodlingar utifrån vissa begränsade utgångspunkter, som man vill beakta, för att få fram hur tankar ser ut när man drar ut dem i sina konsekvenser. Sådana system kan inte göra anspråk på att tillgodose alla intressen, eftersom de innebär att bortse från vissa intressen. Deras giltighet kan bara bli av formen: Givet dessa och dessa utgångspunkter, vad är viktigt i miljön?

Den här utförda undersökningen är ett exempel på en renodlande undersökning av den arten, inriktad på 'de boendes' intressen.

Den andra typen av undersökning har att göra med vad vi alla måste ägna oss åt i praktiken, avstämningar av olika intressen. Det är att undersöka, hur sådana avstämningar mellan olika, särskilda intressen bör göras.

I praktiken framförs förslag, görs ställningstaganden, berörande en mängd intressen, där man inte har tid till några mer ingående utredningar. Just därför finns kanske ett behov att i ett särskilt sammanhang göra teoretiska undersökningar av denna art.

ENGLISH SUMMARY

If you were to make a list of the most important prerequisites of a place to live in, what would such a list look like? And would it look similar to the lists, which are used at present in town planning and building?

The questions are of interest. For if the planning is carried through, reality is going to look like the planning list.

This investigation concerns a list of prerequisites for residential planning. The categories of description are borrowed from the so called Botkyrka model, a system for evaluating tenders for package deal contracts, worked out in connection with a competition about a residential area in Botkyrka, outside Stockholm, Thiberg 1969, here referred to as "B".

What the dissertation investigates is concepts and the entire "screen", which is laid over reality. In this sense, the investigation is theoretical.

The concept formation in the area of physical environment is largely unexplored. Limited aspects have occasionally been touched upon. However, I have not found any extensive analyses of whole systems of descriptive concepts, of the type carried through here, either in Sweden or in other countries.

Hypothesis

The hypothesis of the investigation is, that in shaping a residential area, architects and other planners do not always pay attention to the same aspects as the ones that are of importance in the eyes of residents. B:s pattern of description can be assumed to be worked out with a type of aim

that is common in town planning in this country. They are limited to the physical domain, and take into consideration a number of interested parties in the environment. What architects are focussed on can thus be assumed to be in one way narrower, in another way wider than the residents' sphere of interest.

The two parts of the investigation

The investigation is organized in two parts. The first part is a system-internal examination of B. By this I mean an examination, where B:s aims are taken for granted, and the question concerns only to what extent B forwards these aims. B:s basic pattern of description is investigated. This means on one hand to analyze B in its constituent categories, on the other hand to construe B:s view of the environment, characteristic traits in the total conceptual construction. In this part of the investigation a form of text analysis is applied on the complex of words, in which B is expressed.

The other part of the investigation goes beyond B. There the given aims of B are questioned. Alternative aims are discussed, with B as an example. The tools which are at planners' disposal for attaining such aims are discussed: a conception of the environment and a demarcation of the area of competence. Finally some general guidelines are given for the development of new conceptual structures for physical environment. In this second part of the investigation a form of phenomenal analysis is used.

Results

B:s description of the environment covers a more limited field than the one of interest for residents.

To 'reside' consists according to B of a number of practical activities of every-day routine character, such as sleep, laundry, cooking and eating. Residing is seen as something separate from its 'actors', who are anonymous in themselves and in their mutual relations. Residence is furthermore seen as limited to what happens within the residential district, and to those people who have their residence within the district.

I then interpret B as if residence was defined in terms of functions and levels, although B does not actually provide a definition.

In contrast to this, an alternative concept of residence is discussed, to include everybody concerned within the area, among others postmen, shop assistants etc, and to include more than mere practical occupations and even expeditions beyond the limits of the residential district.

The environment is in B limited to the stationary parts. Traffic and other moving phenomena are not included in the system. The environment is seen out of the context of time, it is described as an undetermined present time. The components of the stationary part are discerned as atoms. The whole is described by describing its parts - the district as a "super atom", independent of surrounding districts. Suburban conditions are described, a large scale society seems to be presupposed.

The type of elements of environment described are mainly spaces, rooms and ground areas while the material of which they are made plays a subordinate role. The qualities described are above all spatial, also equipment and climatic conditions are included.

The aspects of human beings and human life touched on by this type of description are mainly rational, utilitarian and goal-oriented. Other aspects fall aside.

This view of the environment is characterized by what I call a functionalist conception. The parts of the environment are taken as the important thing, the goals to be attained are attached as of secondary importance. This gives a fragmentary view of activities, split up according to spaces in the environment. This view makes it difficult to discuss goal achievement in the environment.

B:s view seems mainly to correspond to what is expressed in current norms of planning. B:s pattern of description can be explained by reference to the framework for present planning.

The result of the investigation confirms the hypothesis, that architects and other planners do not always pay attention to what is of prime interest for the residents.

In order to forward alternative aims, other conceptual structures have to be developed. A few guidelines for such a work are suggested.

Practical applicability

The comparison between what is paid attention to in planning and what is important for the residents can, if wanted, be taken as a basis of reviewing the foundations of the planning profession. To what do architects and other planners devote themselves? Is it to what is important?

One aim in studying an existing concept system is to make clear, what is current practice. An other aim is to search for alternatives. To the extent that I have succeeded in both aims, I have given a picture, against which to develop new conceptual schemes adapted to a wider (and according to my opinion more recommendable) view on residence.

NOTER

- 1) Att människor far illa i miljön tar sig även andra uttryck än verbala. En översikt över forskningsfronten i Sverige rörande storstadsmiljö och psykisk hälsa har redovisats av Landell, 1978.
- 2) Andra aspekter av professioners grundvalar har tagits upp av Liljeström, 1979, med hänvisning till bl a Christie.
- 3) Jfr Kuhns, 1962, berömda framställning av successiva skiften av paradig i vetenskapens historia. Om förändringar sker i sådana omvälvande språng, som Kuhn skisserar, är dock omdiskuterat. Toulmin och Goodfield, 1962, t ex, trycker mer på fortlöpande, små modifieringar av tänkandet.
- 4) Som vålnader från det förgångna återkommer visserligen en del gamla stilelement inom den sk postmodernistiska rörelsen i arkitekturen.
- 5) "Med entreprenadform avser man omfattningen av entreprenörens åtagande beträffande projektering och byggande. Totalentreprenad innebär, att en entreprenör svarar för projektering och allt byggnadsarbete. Det innebär, att denne entreprenör samordnar olika projektörers, underentreprenörers och leverantörers arbete. Den delade entreprenaden kan anses vara den andra ytterligheten i fråga om entreprenadform. Mellan de båda ytterligheterna finns många mellanformer." citat ur "Totalentreprenad i utveckling", 1969.
- 6) Svenska system för bedömning av totalentreprenadtävlingar har upprättats för bostadsområden i bl a Botkyrka, Thiberg, 1969, Erikslund i Täby, Täby fastighetsnämnd 1970, Hertsön i Luleå, Werner, 1971, Karolinska sjukhuset i Solna, KBS, 1971, delar av Järvafältet, Eriksson et al, 1973.

Internationellt har systemen en förhistoria i form av system för skolor i USA från början av 60-talet. Ett system för bostäder utarbetat av franska byggforskningsinstitutet (C.S.T.B) finns refererat av Knocke, 1967, 1968. Andra system för bostäder har utarbetats bl a i Schweiz av Frey, 1974, och Aellen et al, 1975, samt i Österrike av Riccabona, 1977. Ett system icke begränsat till bostäder har utarbetats i Tyskland av Wolff, 1975, som ägnar stor uppmärksamhet åt system utarbetade i Sverige. Ett standardverk, som många totalentreprenadskribenter refererar till är Fallon, 1969, som redovisar en beslutsmatris.

- 7) Jfr den diskussion om objektivitet i vetenskap som utgått från Myrdal, 1930. Senare undersökningar har utförts av Bergström, 1972, och Hermerén, 1972.

- 8) Arkitekters föreställningar och värderingar och deras roll i utformningen av bostadsområden, satt i samband med den samhälleliga bakgrunden i form av främst produktionsförhållanden, har undersökts av Ödmann, 1978.
- 9) För utvecklingen av dessa skäl har jag Hans Lind att tacka.
- 10) Bildteorin är en teori om strukturlikhet mellan språk och verklighet hos Wittgenstein, 1922.
- 11) Jfr Ödmanns undersökning, som är en intervjuundersökning, not 8). Frågor om de boendes inställning till sin närmaste omgivning uppmärksammades tidigt av Dahlström, 1951, och Holm, 1956. Som exempel på senare undersökningar kan nämnas bl a Daun, 1974 och Nordström, 1980.
- 12) Cohen och Nagel, 1934, har vid sidan av de två angivna villkoren ett tredje, att elementen i klassifikationen skall vara valda från en gemensam indelningsprincip. I formuleringen här är indelningsprincipen en förutsättning.
- 13) Se diskussionen om språkliga uttryck som "vehicles of meaning" hos Furberg, 1971, Postscript.
- 14) För en framställning om stipulativa definitioner se t ex Robinson, 1954, p 19, p 59 ff.
- 15) Jfr t ex de funktionalismens idéer som diskuteras av Råberg, 1970.
- 16) En definition av 'functional word' finns i Hares The Language of Morals, s 100.
- 17) Hermerén, 1980, påtalar en bristfällig målanalys i materialet från en annan arkitekttävling.
- 18) De normer som tas som utgångspunkt för värderingen i B omnämns i B-rapporten som dels statliga riksomfattande normer, dels lokala normer, dels allmänt tillämpade riktlinjer utan myndighetsstatus, dels av byggforskningsinstitutet utarbetade riktlinjer. De exemplifieras i B-rapporten. Exempel är Svensk Byggnorm 67, God bostad 1964, parkeringsnormerna, Planstandard 65 (Stockholms kommuns) SCAFT (trafiksäkerhetsnormer), Bostadens mått, lokala VVS-normer, resultat av boendestudier, generella resonemang om gångavstånd, utrustning, gemensamhetslokaler.
- 19) Uppslag till generalitetsklasser har givits av Hans Lind.
- 20) Med utilism eller utilitarianism avses den typ av etiska teorier, som bestämmer företeelsers värde i termer av den nytta de medför. Klassiska företrädare är Bentham och J.S. Mill.

- 21) Idén om villkor för förverkligande, som refererar till möjligheter, är inte så absurd som den i första ögonblicket kan verka. De juridiska plan-instrumenten stadsplan och byggnadsplan är konstituerade av möjligheter, och omöjligheter, regler innebärande förbud, rättigheter, i någon mån skyldigheter till viss markanvändning, se statens planverk 1977, s 13, s 27.
- 22) Se t ex diskussionen av olika sätt att definiera begreppet funktion i kapitlet "Functions" hos Cohen och Nagel, 1934, s 229 ff.
- Det är intressant att spekulera över vad det kan finnas för samband mellan det karakteristiska hos det matematisk-logiska funktionsbegreppet, att det ger en entydig tillordning, och den entydiga tillordningen av aktiviteter till element inom en gren av arkitekturen. Sättet att tänka i funktions-termer på detta område går dock långt tillbaka i tiden, före le Corbusier. En tidig företrädare var Greenough på mitten av 1800-talet, före början av logikens blomstringstid med Frege.
- 23) Andra benämningar för motsvarande fenomen eller aspekter av det har förekommit andra länder, bl a Neues Bauen, International Style.
- 24) Frank Lloyd Wright tillskrivs detta uttryck.
- 25) En vid lista över funktioner, fastän inte grupperad på detta sätt, redovisas också av Cronberg, 1973.
- 26) För en rent teknisk uppfattning av funktioner, se t ex Hagenbrock et al, 1978. Därmed sammanhänger det s k performancebegreppet, se t ex Karlén, 1972, Lindberg, 1977.
- 27) Uppslaget till definitionen av 'att bo' är Mats Furbergs.
- 28) Ett omtalat inslag i byggherrarnas reklam för Botkyrkastaden gällde just klätterträd. "30 minuter från T-Centralen bygger vi en stad, där varje barn får sitt eget klätterträd." citat ur Klarqvist, 1971.
- 29) Ett skämt mellan mig och Herakleitos.
- 30) Seminariekommentar av Harriet Ryd.
- 31) S k hodologiska predikat diskuteras av Furberg, 1975, med hänvisning till H. Barnes och J.P. Sartre.
- 32) För en framställning av Bertrand Russells typ-teori se Wedberg, 1966, s 143 ff, s 157.

- 33) De odelbara småpartiklar som Demokritos m fl ansåg världen bestå av var naturligtvis av annat slag än B:s fysiska element. Principen att verkligheten är uppbyggd av självständiga, inom konceptionen odelbara element, är dock densamma.
- 34) En distinktion mellan yttre och inre aspekter av en handling finns hos von Wright, 1971.
- 35) Lars Bergström gjorde denna observation.
- 36) Några artiklar om Botkyrkatävlingen finns bl a i Byggnadsindustrin 1969:6.
- 37) Några tänkbara förklaringar till att beslutsfattare inte använder formaliserade värderingsmetoder diskuteras av Lind, 1980.
- 38) En grannskapsidé har enligt Franzén och Sandstedt, 1981, legat till grund för utbyggnaden av bostadsområden under hela efterkrigstiden.
- 39) Begreppet adualistisk kommer från Lowe, 1972.

LITTERATUR

1. Referenser till Botkyrkamodellen, tävlingen, utbyggnaden

Andersson, G, 1969, "Botkyrkaplanen" i Byggnadsindustrin 1969:6, s 28-29. (Om situationsplanen, upprättad av Svenska Bostäder).

Bengtson, O, 1969, "Nu tänder debatten om Botkyrka-staden! Svenska Bostäder underkänner byggforskarnas miljöbedömning" i Expressen, 22 febr 1969, Stockholm.

"Byggforskningen svarar Svenska Bostäder. Miljöglorsor inget argument" i Expressen, 25 febr 1969, Stockholm (Om tävlingsbedömningen).

"Elastisk bostadsstandard" i Byggnadsindustrin 1969:6, s 36-37. (Om Ohlsson & Skarnes förslag).

Elgfelt, G, 1969, "Lärdomar av Botkyrkaupphandlingen" i Byggnadsindustrin 1969:6, s 40. (Om Hallström & Nisses förslag).

Feuk, S, 1969, s 40. "Anbudstävlan modell Botkyrka" i Byggnadsindustrin 1969:6, s 27-28, 30. (Om anbudsunderlag och bedömning i Svenska Bostäders regi).

"Flera lägenheter inom ramen" i Byggnadsindustrin 1969:6, s 38, 39. (Om Anders Diös AB:s förslag).

Klarqvist, B, 1971, "Vacker natur i flerfärg - Sanningen om Botkyrka?" i Dagens Nyheter 31 aug 1971.

Lindencrona, T och Thiberg, S, 1971, "System för värdering av boendemiljö" i Byggmästaren 1971:3, s 4-8.

Schwartz, M, Sjöqvist, S, 1978, Kvinnoliv Förortsliv, Stockholm. (Debattskrift om livet i norra Botkyrka).

Thiberg, S, 1969, "Att beskriva och värdera fysisk miljö" i Byggnadsindustrin 1969:6, s 31-35.

Thiberg, S, 1969, Beskrivnings- och värderingssystem för bostads- och stadsdelsegenskaper, Byggforskningen Rapport 18/69. (Botkyrkamodellen).

Thiberg, S, 1973, "System for Describing and Evaluating Qualities of Dwellings and Urban Areas" i Wohnwert und Miete. Vier Referate, GEWOS-Schriftenreihe, NEUE FOLGE 7, Hamburg, s 51-75.

Werner, P, 1971, "Entreprenadtävling om Hertsöområdet i Luleå", i Byggmästaren 1971:3, s 9-14.

'Referensramar' angivna av Thiberg, 1969

Kungl. bostadsstyrelsen, 1964, God bostad idag och i morgon, Stockholm.

Kungl. byggnadsstyrelsen, 1960, Anvisningar till byggnadsstadgan. Parkeringsnormer, Kungl. byggnadsstyrelsens publikationer 1960:2, Stockholm.

Statens nämnd för byggnadsforskning, 1959, Bostadens mått, Statens nämnd för byggnadsforskning Rapport 55, Stockholm.

Statens planverk, 1967, Svensk byggnorm 67. Föreskrifter, råd och anvisningar för byggnadsväsendet utfärdade med stöd av 76 § byggnadsstadgan. BABS 1967, Statens planverk publikation nr 1, Stockholm.

Statens planverk, 1968, SCAFT 1968. Riktlinjer för stadsplanering med hänsyn till trafiksäkerhet, Statens planverk publikation nr 5, Stockholm.

Stockholms stads stadsbyggnadskontor, 1965, Planstandard 1965. Förslag till stadsplanestandard för nya flerfamiljshusområden i Stockholm, Stadskollegiets utlåtanden och memorial, Bihang nr 51, 1965.

2. Övriga referenser

Achinstein, P, 1977, "Function Statements" i Philosophy of Science, Vol 44 (1977) s 341-367.

Aellen, K, Keller, T, Meyer, P och Wiegand, J, 1975, Wohnungs-Bewertungs-System (WBS), Eidg. Forschungskommission Wohnungsbau, Bern, Schriftenreihe Wohnungsbau, 28d.

Andersson-Brolin, L, 1976, Rumslig närhet. Några beteendevetenskapliga aspekter, Byggeforskningen Rapport R9:1976, Stockholm.

Alexander, C, A, 1966, "City is Not a Tree" i Architectural Record, 1966:4/5.

Att värdera byggd miljö, 1980, Byggeforskningsrådet Rapport R39:1980, Stockholm.

Bergström, L, 1972, Objektivitet. En undersökning av innebörden, möjligheten och önskvärdheten av objektivitet i samhällsvetenskapen. Stockholm.

Brodbeck, M, 1968, "General Introduction" i Brodbeck (ed), Readings in the Philosophy of the Social Sciences, London.

Burisch, M, odat, "Subjective versus Normative Evaluation of Housing Quality, manuskript, Hamburg.

Bunge, M, 1960, "Levels. A Semantical Preliminary" i The Review of Metaphysics, March 1960 Vol XIII No 3.

Carnap, R, 1967, The Logical Structure of the World, London. (Första original Der logische Aufbau der Welt, 1928.)

- Christaller, W, 1933, Die zentralen Orten in Süddeutschland. Jena.
- Cohen, M och Nagel, E, 1934, An Introduction to Logic and Scientific Method, London.
- Cronberg, T, 1977, Funktionskrav i byggbestämmelser. Byggeforskningen R:16, 1977, Stockholm.
- Cronberg, T, 1973, Prestationskrav på byggnader. En studie med utgångspunkt från brukarens aktiviteter. Tekniska högskolan i Lund, Institutionen för byggnadsfunktionslära, Arbetsrapport 1973:5.
- Dahlström, E, 1951, Trivsel i Söderort. Sociologisk undersökning i Hägerstensåsen och Hökmossen 1949-1950. Stockholm.
- Daun, Å, 1974, Förortsliv, Stockholm.
- Ericson, G, 1971, Anbudsvärdering vid totalentreprenad, Byggeforskningen Rapport R24: 1971, Stockholm.
- Eriksson, J, Hemström, E, Ullstad, E, 1973, Programskrivning och bedömning vid planering och upphandling av bostadsområden, Byggeforskningen Rapport R35:1973, Stockholm.
- Fallon, C, 1969, Värde och beslut, Stockholm.
- Franzén, M, och Sandstedt, E, 1981, Grannskap och stadsplanering. Om stat och byggande i efterkrigstidens Sverige, Uppsala.
- Frey, H med medarb, 1974, Wohnungsbewertung. Ansprüche an Wohnungen und Messung der Wohnungsqualität. Burckhardt Berichte 4. Materialien für Planung und Realisation, Niederteufen.
- Furberg, M, 1975, Allting en trasa? En bok om livets mening, Lund.
- Furberg, M, 1977, "Om samhällskvalitet och livskvalitet" i Björnberg (ed), Välfärdsforskning och samhällsplanering, Byggeforskningen Rapport R10:1977, Gävle.
- Furberg, M, 1971, Saying and Meaning, Oxford.
- Gehl, I, 1971, Bo-miljø, Statens Byggeforskningsinstitut, SBI-rapport 71, København.
- Greenough, H, 1947, Form and Function, Berkely, Cal. (Ursprungspublikationer 1852, 1853).
- Hagenbrock, T, Sulzer, O och Küsgen, H, 1978, Beiträge zur Theorie der funktionalen Leistungsbeschreibung. Fortschritt-Berichte der VDI Zeitschriften, Reihe 4 Nr. 39, Düsseldorf.
- Hare, R, M, 1952, The Language of Morals, Oxford.

- Heidegger, M, 1974, "Bygga bo tänka" i Heidegger, M, Teknikens väsen och andra uppsatser, Stockholm.
- Hermerén, G, 1980, "Några logiskt distinkta steg i planeringsprocessen" i Att värdera byggd miljö, Byggnadsforskningsrådet Rapport R39:1980, Stockholm.
- Hermerén, G, 1972, Värdering och objektivitet, Lund.
- Hollter, M, 1971, "Nytto-kostnadsberäkning vid beslutsfattande" i Byggmästaren 1971:3.
- Holm, L, 1956, Familj och bostad. En redovisning av fem fältstudier i moderna svenska familjebostäder 1951-1954. Stockholm.
- Janson, P, 1970, Totalentreprenad, Byggnadsforskningen Rapport R47:1970, Stockholm
- Karlén, I, 1972, "Performance Concept and the Systems Approach - Some comments on Performance Concept in Building" i Joint RILEM-ASTM-CIB Symposium Proceedings Vol 1, NBS (National Bureau of Standards) Special Publication 361, Washington DC.
- Kelly, D, A, 1975 "Home as a Philosophical Problem" i The Modern Schoolman, Vol LII (52), Jan 1975, s 151-168.
- Knocke, J, 1967, Prissatta bostadsegenskaper - en fransk metod att värdera och jämföra bostadsprojekt, Byggnadsforskningen, Informationsblad nr 10:1967, Stockholm.
- Knocke, J, 1968, Att jämföra anbud vid totalentreprenad - en ny fransk metod, Byggnadsforskningen informerar 1/68, Stockholm.
- Kuhn, T, 1962, The Structure of Scientific Revolutions, International Encyclopedia of Unified Science, Vol 2, No 2, Chicago.
- Kungl. byggnadsstyrelsen, 1971, Totalentreprenad. 2. Värderingsmodeller, KBS Rapport 81, Stockholm.
- Landell, N-E, 1978, Storstadsmiljö och psykisk hälsa, Stockholms läns landsting, Regionplanekontoret Rapport 1978:7, Stockholm.
- Ligo, L, L, 1973, The Concept of Function in Twentieth-Century Architectural Criticism, Chapel Hill, N.C.
- Liljeström, R, 1979, Kultur och arbete, Sekretariatet för framtidsstudier, Stockholm.
- Lind, H, 1975, Samhällekonomiska bedömningar av markanvändningsplaner, Institutionen för fastighetsekonomi, Sektionen för lantmäteri, KTH, Meddelande 5:5, Stockholm.

Lind, H, 1980, "Varför används inte formaliserade värderingsmetoder" i Att värdera byggd miljö, Byggeforskningsrådet Rapport R39:1980.

Lindberg, B, 1977, Performance och performanceanalys. Några metodologiska kommentarer, KTH, institutionen för arkitektur, avdelningen för byggnadsfunktionslära, Stockholm.

Lindholm, G, 1980, Blåsig, platt och ödsligt - utemiljön i tre bostadsområden i Malmö. Statens institut för byggnadsforskning, Meddelande M 80:1, Gävle.

Livskvalitet och samhällsplanering, Översikt över forsknings- och utvecklingsarbete i Sverige, Statens råd för byggnadsforskning, T6:1977.

Lowe, G, R, 1972, The Growth of Personality, Harmondsworth.

Marksjö, B, 1971, "Svårigheter vid konstruktion av bedömningssystem" i Byggmästaren 1971:3.

Musso, A, 1974, Über die Bewertung von Angeboten im Bauwesen, Imbau Industrielles Bauen GmbH, Leverkusen.

Myrdal, G. 1930, Vetenskap och politik i nationalekonomin, Stockholm.

Naess, A, 1974, Økologi, samfunn og livsstil. Utkast til en økosofi, Oslo.

Naess, A, Galtung, J, 1960, Innføring i Logikk og Metodelaere, Oslo.

Nordiska rådet för samhällsplanering (ed), 1978, Jämförelsemetoder i samhällsplaneringen. Rapport från ett symposium 30 sept - 1 okt 1976. Nordisk utredningsserie NU B 1978:3, Stockholm.

Nordström, M, 1980, Villaboende i Kastanjegården, Statens Institut för Byggnadsforskning, Meddelande M 80:19, Gävle.

Rappaport, A, G, 1979, "La Conception sans prototype" i Conception assistée en URSS. Théorie et pratique. Paris.

Riccabona, C, Wachberger, M, 1977, Wohnqualität. Bewertungsmodell für Wohnungen, Wohnanlagen und Standorte, Wien.

Robinson, R, 1954, Definition, Oxford.

Statens planverk, 1977, En årgång detaljplaner, Översiktlig beskrivning av 1971 års stadsplaner och byggnadsplaner, Stockholm.

Tankar kring Livskvalitet, 1978, Acking, C-A (ed),
Skrifter utgivna av Kollegiet Människa och miljö, 1,
Lund.

Tekniska Nomenklaturcentralen, TNC, 1975, Plan- och
byggtermer, Stockholm.

"Totalentreprenad i utveckling" i Byggnadsindustrin
1969:8.

Toulmin, S och Goodfield, J, 1962, The Architecture
of Matter, Chicago.

Täby fastighetsnämnd, 1970, Byggnadsprogram för Eriks-
lund.

Ullstad, E, 1970, Bedömningsmetoder vid upphandling av
bostadsområden på totalentreprenad, Institutionen för
byggnadsfunktionslära, Tekniska högskolan i Lund,
Examensarbete 2 1970, Lund.

Wedberg, A, 1966, Filosofins historia. Från Bolzano
till Wittgenstein. (del III), Stockholm.

Wittgenstein, L, 1922, Tractatus Logico-Philosophicus,
London.

von Wright, G, H, 1971, Explanation and Understanding,
London.

von Wright, G, H, 1982, "Om behov" i Filosofisk tid-
skrift, vol 3, 1982:1, s 1-12.

Wolff, H, M, 1975, Bewertung von Angeboten auf der
Grundlage Funktionaler Leistungsbeschreibung, Braun-
schweig.

Ödman, E, 1978, "Om arkitekters värderingar och bo-
stadsområdets utformning" i Arkitektur 1978:1, s 4-7.

Østerberg, D, 1971, Makt och materiell. Samhällsteo-
retiska essäer, Göteborg.

REGISTER

- adualistisk 157
 aktivitetsinriktning 108, 111
 aktiviteter 65
 angelägenhetsklasser 117
 användningsområde, B:s 51, 126
 arbetsuppgifter, arkitekters 17
 arkitekt 16
 artikulering, begreppslig 48
 atemporalt 101
 atomism 99 ff
 avbilda 20
- B:s fråga 55 ff, 113, 135
 basnivå 106 ff
 begrepp 19 ff
 begreppsschema 67
 beskrivande 36
 bo, att 13 ff, 78 (def) ff
 boendefunktioner 65, 78 (def)
 Botkyrkamodellen 26 ff
 Botkyrkatävlingen 48 ff, 54 ff,
 124, 131
 bra bostadsförhållanden 43, 80
 Bunge 79, 96
 byggsystemfrihet 43 ff, 119 ff
 byggerspektiv 151
- le Corbusier 21
 definitioner 128
 djurliv 140 ff
- egenskaper 66, 89 (def)
 Eriksson et al 102, 126
 estetiska aspekter 118, 112, 145
- fasta, det 64, 100
 fundamentalt 160
 funktion 65, 78 (def) 92 (def)
 funktionalism 35 ff, 106, 153 ff
 funktionell människa, tes 157
 fysiska element 64, 81, 83-85
 (def)
 fysiska förutsättningar 81, 89
 90 (def)
 fysisk planering 150
- generellt 52 ff
 genomförandenaspekter 150
 globalt perspektiv 15 ff
 grundmönster för beskrivning
 64 ff, 67
 göromållsliv 108
- Hare 36
 hypotes 29, 146, 162
 hållfasthetsegenskaper 145
- idealiserande 111
- implicit målstruktur 33, 56, 70ff, 80
 innebörd, kategoriernas 33
 instrumentalism 104
- kategorier 19, 59 ff, 73 ff
 klassifikation, krav 34
 kompetensområde, arkitekter 17, 19
 konsekvenser, planerings- 22
 kostnader 49, 118 ff
- Ligo 24, 76
 luckor, roll 149
- marknadskrafter 149
 massism 103
 medel för mål 48, 71
 materia 100
 miljökompromiss 17, 123 ff
 mottagare av planering 113
 motbild 25
 mål 69 ff, 71
 mål för miljö 41 ff, 114 ff
 människobild 110 ff
 möjlighetsmål 72
- nivå 65, 80 (def), 94 (def)
 normer 26, 44 ff, 104, 121, 152, 159
 nyckelord 86 ff
- personliga relationer 111, 137
 planeringsförutsättningar 150
 problem 22 ff, 163
 professionens grundvalar 19
 påhäng, mål 154
- ramar för arkitektarbete 18 ff,
 39, 133, 146, 162
 Rappaport 23
 raster, begreppsligt 19
 rationell människa 110 ff
 relationer 66
 renodling 164
 ritperspektiv 151
 Russell 96
 räckhåll 107
 rörliga, det 144
- samhällsform 140
 separatistisk 103
 situationsramar, B:s 54 ff
 Stockholmsområdet 110
 stöppform för verkligheten 22
 Svenska Bostäder 45, 131
 syften 21 ff
 system-intern 31
 systemmål 51 ff, 55, 125 ff

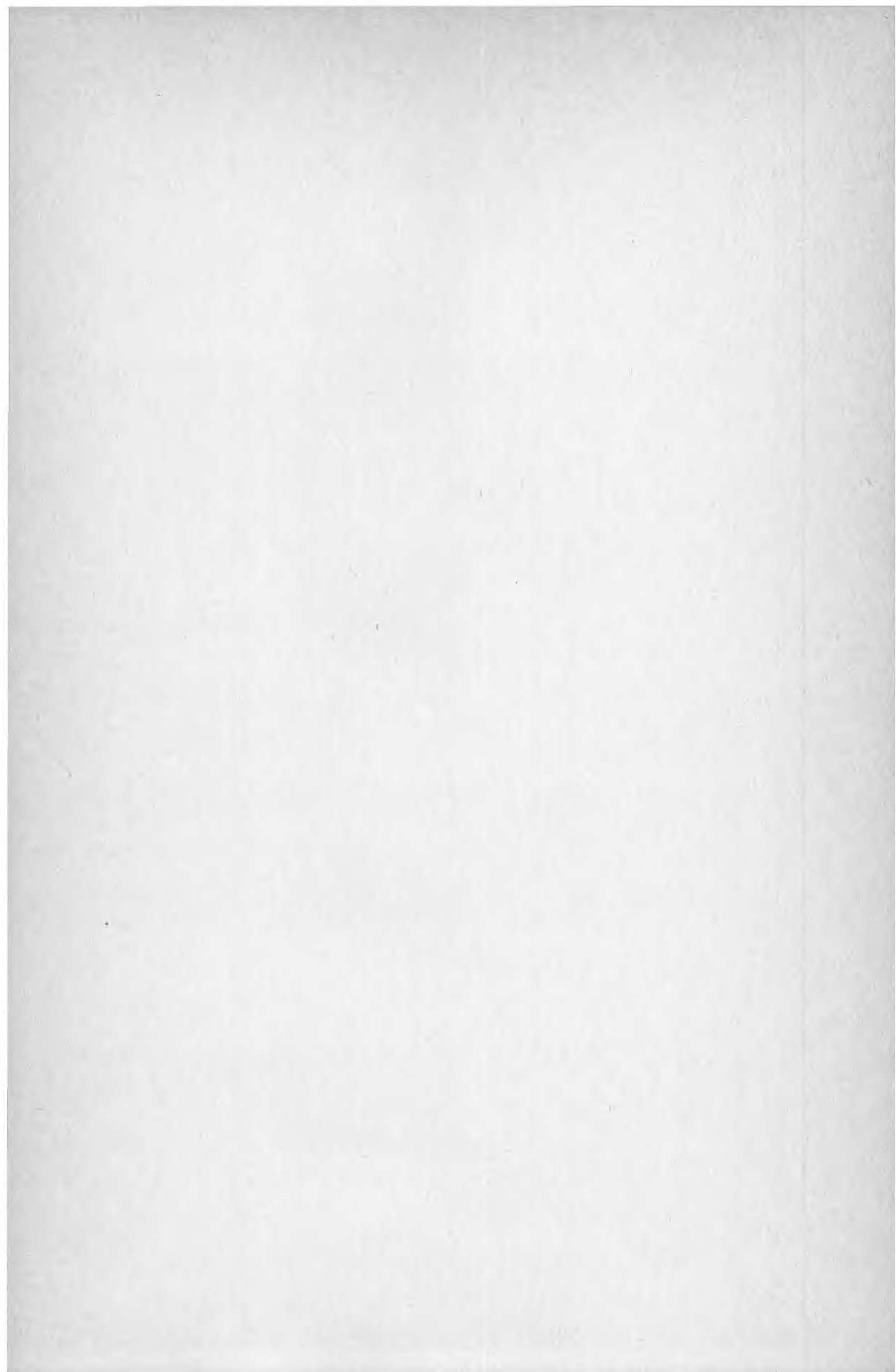
tekniska lösningar 44, 146
tid 101, 119
tillordning, element-funktion,-nivå 75, 90 ff
tillämpningsområde 46 ff
tolkning 33
totalentreprenad 44
totalentreprenadssystem 23, 131

urvalsgrund 70
utilitistisk 56

vara, att 141
varför-frågor 161
villkor för förverkligande 69 ff, 71
vikter 117
Vitruvius 21
von Wright 15
världsbild 30 ff, 99 ff
väsentligt 15, 18, 42, 53, 135 ff

överlappning 94

**Denna rapport hänför sig till forskningsanslag
750915-1 från Statens råd för byggnadsforskning
till Avdelningen för byggnadsfunktionslära,
Tekniska högskolan, Stockholm.**

R71: 1982

ISBN 91-540-3730-1

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Art.nr: 6700571

**Abonnemangsgrupp:
X. Samhällsplanering**

**Distribution:
Svensk Byggtjänst, Box 7853
103 99 Stockholm**

Cirka pris: 45 kr exkl moms